

ОДЛОМЦИ ИЗ НОВИЈЕ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ ВОЈВОЂАНСКИХ И ТРОЈЕДНИЧКИХ СРБА (1902–1914)

Садржај

Предговор

I Зашто је пао др. Михаило Полит-Десанчић на избору посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914. године

Кандидатура Марка Богдана у Великој Кикинди

Шта је ново у политици

Избор посланика у Великој Кикинди, 1*)

Избор посланика у Великој Кикинди, 2*)

Изборно кретање у Великој Кикинди, 1

Изборно кретање у Великој Кикинди, 2

Величанствени збор у Великој Кикинди

Са заједничке вечере

Србима бирачима у Великој Кикинди

Изборно кретање у Великој Кикинди. Мађарска незавишњачка странка за дра Полита

Мунговска влада против Срба

Избор посланика у Великој Кикинди

После избора у Великој Кикинди

Великокикиндски избор и Србобран

Србобран и посланички избор у Великој Кикинди

Последњи избор у Великој Кикинди

са додатком: народна песма

Зашто је пао др. Полит на избору посланика 1914. год. у Великој Кикинди – по извештају др. Ивана Веселиновића

Моје завршне напомене поводом препричавања г. Васе Стајића о паду др. Михаила Полита-Десанчића при избору посланика у Великој Кикинди 1914. године

II Српски народни збор у Новом Саду 1902. год. против нападаја на Србе у Загребу и нападај професора Станоја Станојевића на зборску одлуку

Збуњени нараштај и нападај на Србе у Загребу

Како је дошло до нападаја на Србе у Загребу?

Како је дошло до сазива српског народног збора. Спор са либералима због зборске одлуке

О одлуци српског народног збора у Новом Саду 12 (25) септембра 1902

Нападај Станоја Станојевића на одлуку српског народног збора

Како је Застава одговорила на нападаје у Бранику?

Браникова политика

Резолуција српских либерала

Званичне Народне новине и Браник

Имају очи и имају уши

По писању новосадског Браника победио је бан

Како мисли Браник да се извуче?

Београдски листови против новосадских либерала

Колајне Бранику и либералима

Први браниковац, који се одрекао акције Станоја Станојевића

Избио је клин кроз врећу. Браник против Јаше Томића

Срби и Хрвати, посланици владине странке за владу

Говори на великом српском народном збору у Новом Саду, 12 (25) септембра 1902

Говор Јаше Томића

Говор Светозара Прибићевића

Извод из говора Ђуре Вукичевића и др. Мише А. Поповића

Како је хрватски историчар, Јосип Хорват, приказао нападаје на Србе у Загребу 1902. године

Историја није дала за право Станоју Станојевићу

III Неколико напомена о улози професора Станоја Станојевића у политичком животу војвођанских и троједничких Срба до светског рата

инв. бр. 344

Досадашњи књижевни радови Димитрија-Мите Клицина у засебним књигама:

— Српска култура и српска певачка друштва, забрањени говор о крском помену Српског певачког друштва Слоге у Сарајеву. Велика Кикинда, 1892.

— Споменица са прославе 100-годишњице рођења и 50-годишњице смрти Јована Стерије Поповића, оца српске драме, одржане у Вршцу 16 и 17 септембра 1906. Вршац, 1906.

— Уредба о уређењу црквених, школских и фондиционалних послова српске митрополије (карловачке) са тумачењем и важнијим одлукама средишњих аутономних власти (и статистиком о броју душа). Сремски Карловци, 1909.

— Општински закон (XXII уг. зак. чланак). Нови Сад, прво издање 1912, друго издање 1924.

— Кратка историја Српског Елзаса од VI до XX века. Београд, 1919.

— Рад пољопривредног конгреса у Новом Саду 26 новембра 1922 са пишчевим расправама: 1) о сметњама за повећање пољопривредне производње и 2) о предлогу закона за непосредне порезе. Нови Сад, 1922.

— Др. Светозар Милетић. Говор о 100-годишњици његовог рођења. Нови Сад, 1926.

— Људевит Штур, учитељ Светозара Милетића и будилац словенске узајамности. Нови Сад, 1927.

— Краљ Петар Велики Ослободилац. Предавање у Сомбору приликом свечаног помена. Сомбор, 1928.

— О привредним приликама у вези са пољопривредном кризом. Предавање на конгресу земљорадничких задруга у Старом Бечеју 15 јуна 1930. Нови Сад, 1930.

— Пролог 40-годишњици Вршачког српског црквеног певачког друштва 1907 године с историјатом његовим. Нови Сад, 1937.

— Борбе у Матици српској и њени проблеми. Нови Сад, 1937.

— Успомене на славне дане — једва дочекане. Одломци из новије прошлости у вези са ратовањем на Балкану, почетком 1912 године. Нови Сад, 1937.

— Споменица Стеве Петрановића, националног бора, 1835—1913. Одломци из историје Црне Горе 1859—1864, Босне 1865—1878 и Србије 1879—1900. Нови Сад, 1937.

Сити 132
g

J-ET-18

ДИМИТРИЈЕ-МИТА КЛИЦИН

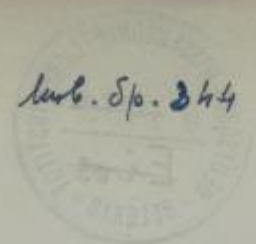
ОДЛОМЦИ

ИЗ НОВИЈЕ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ
ВОЈВОЂАНСКИХ И ТРОЈЕДНИЧКИХ СРБА
(1902—1914)

Зашто је пао др. Михаило Полит-Десанчић на избору посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914 године?
— Српски народни збор у Новом Саду 1902 године против нападаја на Србе у Загребу и нападај професора Станоја Станојевића на зборску одлуку. — Неколико напомена о улози професора Станоја Станојевића у политичком животу војвођанских и троједничких Срба до светског рата.

Нови Сад
Штампарија Дунавске бановине
1998 - 1938

Лит. Ср. 344

ОДМОВНО

НА НОВОМ САДУ ПОЧИНАЈУ ИСТОРИЈА
И ПОЛИТИКА

У овом је своме чланку г. Васа Стајић изнео две неосноване тужбе против рада војвођанске и троједничке српске народне радикалне странке у предратно време. Прва је оптужба, да се радикали нису добро држали приликом избора посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914 године, а друга је, да су радикали на српском народном збору у Новом Саду 1902 године протурили у зборску одлуку против нападаја на Србе у Загребу и њихову имовину и такве тврдње, које су биле грех са словенског и српског гледишта, због чега их је Станоје Станојевић осудио у своме чланку: *Кратковида политика*, штампаном у новосадском *Бранику* 14 (27) септембра 1902 године а у којем је тврдио да су се Срби осрамотили пред Словенима и осумњичио српски народни збор, да је желео оцепљење Срема и Славоније од Хрватске и њихово утеловљење са Угарском, о чему у зборској одлуци није било ни спомена.

У овом је своме чланку г. Васа Стајић изнео две неосноване тужбе против рада војвођанске и троједничке српске народне радикалне странке у предратно време. Прва је оптужба, да се радикали нису добро држали приликом избора посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914 године, а друга је, да су радикали на српском народном збору у Новом Саду 1902 године протурили у зборску одлуку против нападаја на Србе у Загребу и њихову имовину и такве тврдње, које су биле грех са словенског и српског гледишта, због чега их је Станоје Станојевић осудио у своме чланку: *Кратковида политика*, штампаном у новосадском *Бранику* 14 (27) септембра 1902 године а у којем је тврдио да су се Срби осрамотили пред Словенима и осумњичио српски народни збор, да је желео оцепљење Срема и Славоније од Хрватске и њихово утеловљење са Угарском, о чему у зборској одлуци није било ни спомена.

ПРЕДГОВОР

Историјско друштво у Новом Саду почастило је успомену свога првог председника, др. Станоја Станојевића, издањем 33—34 свеске свога *Гласника*, чија садржина приказује рад његов не само као историчара него и као политичара. Међу писцима чланака налази се и г. Васа Стајић, који је у чланку: *Значајан политички чланак Станоја Станојевића* напао рад војвођанске и троједничке српске народне радикалне странке пре светског рата. Мржња г. Васа Стајића против ове странке — како изгледа — неутољива је и он је исказује, гдегод му се даје прилика за то. У књизи о *Змају* искалио је ту своју мржњу против радикала и *Змаја* послуживши се и сумњичењем, да је *Змај* био радикал зарад лепоте једне жене. Његова велика мржња против радикала довела га је дотле, да донекле насрне и на политику *Светозара Милетића*, а вероватно зато, што му је зет био *Јаша Томић*, вођа српске народне радикалне странке у Војводини Српској и Троједници, чији политички рад напада често.

У овом је своме чланку г. Васа Стајић изнео две неосноване тужбе против рада војвођанске и троједничке српске народне радикалне странке у предратно време. Прва је оптужба, да се радикали нису добро држали приликом избора посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914 године, а друга је, да су радикали на српском народном збору у Новом Саду 1902 године протурили у зборску одлуку против нападаја на Србе у Загребу и њихову имовину и такве тврдње, које су биле грех са словенског и српског гледишта, због чега их је Станоје Станојевић осудио у своме чланку: *Кратковида политика*, штампаном у новосадском *Бранику* 14 (27) септембра 1902 године а у којем је тврдио да су се Срби осрамотили пред Словенима и осумњичио српски народни збор, да је желео оцепљење Срема и Славоније од Хрватске и њихово утеловљење са Угарском, о чему у зборској одлуци није било ни спомена.

У вези с тим оптужбама овде ћу само толико напоменути, да је и Станоје Станојевић био велики противник војвођанских и троједничких радикала. Отац му је био један од либералских првака у Новом Саду па је, како се види, и на сина прешло нерасположење против радикала, које се појачало нарочито 1902 године, када су либерали на изборима за српски народно-црквени сабор потпуно про-

пали и престали да буду политички фактор у нашем народу. У то су време били и у Србији либерали стерани у мањину — и то незнатну. То је Станоја Станојевића довело у мало незгодан положај, јер је он волео да буде добро с онима, који су на власти. Зато је после 1903 године он у Србији држао углавном са радикалима, у Српској Војводини са либералима, на ко су били врло слаби, док се у Хрватској и Славонији придружио самосталцима очекујући од њих да сруше радикале.

Само тако се може разумети његов безразложан нападај на радикале поводом српског народног збора у Новом Саду 1902 године а и евентуални његов покушај, да на основу поверљиве информације г. Васе Стајића пред Пашићем окриви радикале за пад др. Михаила Полит-Десанчића у Великој Кикинди при избору посланика за угарски сабор 1914 године. Али ако је то и покушао, није успео, јер је Пашић имао боље и поузданије изворе, из којих је добивао информације о приликама у Српској Војводини а добро је познавао људе, који су водили српску народну радикалну странку у Српској Војводини и Троједници.

Оволико је било потребно укратко рећи већ унапред да би читаоци боље разумели оно, о чему се расправља у овој књизи. А после овог претходног кратког објашњења ваља да се извиди :

1. зашто је др. Михаило Полит-Десанчић пао у Великој Кикинди на избору посланика 1914 године,

2. како је дошло до сазива српског народног збора, који је одржан у Новом Саду, 1902 године ради протеста због нападаја на Србе у Загребу и њихову имовину и је ли био оправдан нападај Станоја Станојевића на одлуку збора, и

3. какву је улогу играо Станоје Станојевић у политичком животу Српске Војводине и Троједнице* до светског рата.

*) Троједница је онда била краће име за краљевине Хрватску, Славонију и Далмацију, по вако је Далмација правно била у саставу Троједнице, њоме је фактично управљала Аустрија.

ЗАШТО ЈЕ ПАО ДР. МИХАИЛО ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ НА ИЗБОРУ ПОСЛАНИКА ЗА УГАРСКИ САБОР У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ 1914 ГОДИНЕ?

Г. Васа Стајић нагласивши, да је Станоје Станојевић био у Српској Војводини посматрач, који *неком* треба да реферирше, покушао је то да докаже овим препричавањем:

„Знамо пак ово. Пред сам рат питао нас је Станојевић, зашто је Полит пао у Кикинди; говорио нам је, да је Пашић јако незадовољан, јер му је Полит требао у државном сабору у Пешти и са својим изјавама у Pester Lloyd-у или Neue Freie Presse. Одговорили смо му, да се у Кикинди радикали нису добро држали а у последњем тренутку да су Немци примили новца и гласали за владина кандидата; они су нудили своје гласове прво нама, али ми нисмо имали новца. Када је Станојевић чуо о каквој се незнатној своти радило, љутио се и обавестио нас, да би Пашић за Политов мандат био жртвовао и 60.000 динара (ако сам цифру добро запамтио); али, све је било касно, јер Срби у својој борби нису научили плаћати гласове.“

Из овог препричавања види се пре свега, да се Станоје Станојевић као неки „незванични претставник званичне Србије“ по приказу г. Васе Стајића, није интересовао о избору посланика у Великој Кикинди, док се водила борба за тај посланички мандат, него је после избора питао г. Васу Стајића: зашто је Полит пао? А да би то његово питање добило неког значаја, Ст. Станојевић је говорио г. Васи Стајићу у четири ока, да је Пашић био због тога јако незадовољан, јер му је Полит требао у државном сабору у Пешти итд. Према томе би изгледало, као да је Пашић тражио информације о политици војвођанских Срба само од Станоја Станојевића а бајаги није био радознао да чује мишљење својих једномишљеника, радикала око *Заставе* у Новом Саду. Сем тога „незванични дипломата званичне Србије“, Станоје Станојевић, није знао пре избора, да у том срезу има и много Немаца бирача, који продају своје гласове за готове паре, него је то дознао тек после избора и споменуо неких 60.000 динара, које би Пашић потрошио за Политов избор. То препричавање о куповању немачких

гласова после свршеног избора налик је на оно, што народ каже: после кише јапунце...

Но о том ће бити речи мало касније, а најпре да видимо, колико је била оправдана оптужба г. Васа Стајића пред Станојем Станојевићем, да се у Великој Кикинди радикали нису добро држали. Иако се о избору у Великој Кикинди много писало у *Застави*, *Бранику* и другим листовима, где су отворено изнесени узроци неуспеху удружене српске опозиције у Великој Кикинди, а *Застава* као орган српске народне радикалне странке отворено и најодлучније ломила копља за Политов избор, ипак се г. Васа Стајић усудио рећи, да се у Великој Кикинди радикали нису добро држали. То је могао рећи г. Васа Стајић а написати и у *Гласнику* Историјског друштва у Новом Саду само руковођен безграничним нерасположењем против радикала. Зна се пак, да до Политове кандидације у Великој Кикинди не би било ни дошло, да је нису радикали такорећи наметнули, пошто либерали нису имали воље да се упуштају у избор а они, који су одлучивали у великокикиндрској градској управи — били су због својих локалних интереса противни да се истиче српски опозициони кандидат, и пошто је Марко Богдан био и поузданик загребачких самосталаца, то је његово тако држање било угодно и самосталцима у Загребу.

Свакако је многима било чудновато, што смо се баш ми, радикали, толико заузели за кандидатуру др. Михаила Полита-Десанчића у Великој Кикинди. Али пре свега треба знати, да смо онда сви Срби опозиционари били удружени у борби за српску народно-црквену аутономију и да су се у тој борби и либерали на челу са др. Политом-Десанчићем добро држали. А била је безусловна потреба, да се у Великој Кикинди, где су Срби бирачи још увек били у већини, иако та већина није била сувише велика, истакне Србин опозиционар за посланичког кандидата а да се спречи победа владиног кандидата. Знали смо, да и поред све слоге ни либерали у Великој Кикинди а ни њихови савезници демократе и самосталци не би прихватили кандидатуру Србина радикала али били смо уверени, да ће Срби радикали у Великој Кикинди гласати и за Србина либерала, владиног противника, док су у Турскобечешком срезу 1913 године либерали, демократе и самосталци гласали или за владиног кандидата, зета Лазе Дуњићског, који није умео ни честито српски говорити — или су се уздржали од гласања само да не победи Србин радикал, др. Јован Манојловић.

Како су радикали радили за победу др. Михаила Полита-Десанчића у Великој Кикинди, казују чланци, који су изишли у новосадској *Застави*:

КАНДИДАТУРА МАРКА БОГДАНА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Из Велике Кикинде је стигла вест, да ће Марко Богдан, који је важио као члан српске самосталне странке, бити истакнут за кандидата мађарске владине странке на упражњено место посланика за угарски сабор. Посланичко је место остало упражњено смрћу Ристе Телечког, који је припадао мађарској странци.

Застава, бр. 75 вечерњи, 1914.

ШТА ЈЕ НОВО У ПОЛИТИЦИ

Из Велике Кикинде јављају да ће тамошња владина странка кандидовати за посланика Николу Табаковића, отсечног саветника у домобранском министарству. Пештански листови јављају, да он неће имати противкандидата.

Колико је нама познато, ова тврдња није тачна, јер већина Срба у Великој Кикинди жели да се истакне Србин опозиционар. То би био достојан одговор Тисиној влади на увреду коју је нанела Србима, када је заокружила изборне срезове. При том заокружењу најгоре је прошла Велика Кикинда. Ако би она сада ипак изабрала владиновца, онда би се кикиндски Срби обрुकали за сва времена. Доказали би да немају свести, нити поноса.

Истина је да тамошњи магистратски чиновници раде за владиног кандидата и преклињу Србе, да с обзиром на њих већ бирају владиновца. Али српски народ не сме за љубав неколико Срба чиновника, од којих нема никакве користи, да метне свој понос под ноге. Срби чиновници нека буду захвални, што им је српски народ осигурао положај али нека не траже да сав народ буде роб мунговској странци због њиховог положаја.

Застава, бр. 78 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

ИЗБОР ПОСЛАНИКА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

1

Смрћу Ристе Телечког остало је упражњено место великокикиндрског посланика. Мунговска*) странка муку је мучила, да нађе згодног кандидата Србина. Марко Богдан, др. М. Мандић (из Будимпеште) и Јов. Вујић (из Сенте) одбили су понуђену им кандидатуру. На конференцији Срба било је решено са 28 гласова против 12, да се истакне Србин опозиционар. *Марко Богдан био је томе противан, јер би се Срби у Великој Кикинди замерили влади, па би изгубили милост њену, а Срби чиновници би страдали. Али већина није хтела на то да се осврће, него је желела да се истакне*

*) Мунговска странка била је владина странка. Њено је аванично име било: странка рада (munkarakt) а опозиција ју је назвала mungorakt, мунговска странка. Мунго је ознака за ропске душе и пришпетље.

Србин опозиционар. Ово је последњи избор, где ће Срби чинити већину. Догодине бираће Велика Кикинда посланика заједно са немачким селима, па ће Срби бити у мањини. Требало је дакле показати мунговској влади, да су Срби незадовољни и да траже задовољштину за нанесену им неправду и увреду. Али многи Срби у Великој Кикинди изгубили су отпорну снагу, а магистрат их води куда год хоће. Ако их влада удари по једном образ, они пружају и други да их удари.

После домунђавања градског начелника, Марка Богдана и породице Будишина, пронађен је згодан мунговски кандидат у особи Николе Табаковића, отсебног саветника у министарству домобранства. У четвртак је одржана конференција, у којој је Табаковић проглашен за владиног кандидата. Одмах је образован и одбор, у којем су водили главну реч Шандор, Милан, Мита, Јоца и Гавра Будишин, поп Јован Татаровић из Мокрина (Табаковић му је рођак) и др. Јован Јагедић. За потпретседника владине странке изабрат је Шандор Будишин; у извршни одбор Јоца и Гавра Будишин; за перовођу је изабрат др. Јован Јагедић. Сви су они на Велику суботу гласали, да се истакне Србин опозиционар, али сад преврнуше вером и одоше у мунговску странку. Табаковић ће сутра доћи у Велику Кикинду, да развије свој програм. Магистрат и мунговска странка спремају му свечан дочек.

Ова жалосна појава мора да баци у бригу сав српски народ. Највећа српска општина у Угарској спрема се да изгласа поверење угарској влади, која је укинула српску народно-црквену аутономију и поделом изборних срезова онемогућила политички утицај српског народа. Кикинђани би и као Срби и као грађани требали да гласају против те владе, која је увредила Велику Кикинду, када јој је одузела право да сама бира посланика, иако Велика Кикинда броји 27.000 становника, а Лугошу, који тек пола толико становника има, дала је право да бира посланика. Ако Срби у Великој Кикинди изаберу присталицу Тисине владе, онда ће потврдити, да Срби у Угарској не вреде ништа и да има влада право када нам чини неправде, јер их ми сами одобравамо. Кикинђани ће се обрукати за сва времена, ако се не тргну и не учине оно што им налаже дужност као Србима. Не може се српски народ срамотити због неколицине чиновника и жртвовати своје интересе за то, да би чиновници могли благовати. Неће нас спасти чиновници који су мањи од макова зрна, него ће нас спасти наша привредна и просветна снага. Али ако будемо оваки, као што су многи Срби у Великој Кикинди, онда ће нас свако моћи да гази и да се растреса над нама.

Застава, бр. 80 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

У недељу је у Великој Кикинди одржан велики договор Срба бирача, на којем је јединодушно проглашен за посланичког кандидата удружених српских нар. странака др. МИХАИЛО ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ.

О томе је др. Михаило Полит-Десанчић извештен брзојавом, који су потписали: др. Р. Гранић, прота Радовић, др. Иван Веселиновић, свештеници Бартулов и Бранчић, Ђакон Јакшић, др. Сава Путник, др. Жарко Јакшић, др. Св. Михајловић, Ника Милић, мерник Манојловић, Јефта Малогајски, Аркадија Гајски, Чеда Веселинов и Јефта Јовановић.

У јучерашњем броју нисмо могли објавити ову кандидатуру, јер нас нико о томе није известио. Наши једномишљеници у Великој Кикинди, претпостављајући да ће нам се саопштити брзојавни извештај о кандидатури, као што је саопштен и Бранику, нису нас посебно известили.

Радујемо се што су се српске народне странке у Великој Кикинди сложиле и ступиле у борбу против мунговске владе, која нам је укинула аутономију, а при подели срезова уништила политички утицај српског народа. То је достојан одговор мунговској влади, која мисли да ће јој Срби по граничарској уредби још и захвалити на батинама. Она је то могла очекивати јер су Срби бирачи у Турскобечејском срезу прошле године бирали мунгова, иако нам је мунговска влада укинула аутономију.

Надамо се, да ће Срби у Великој Кикинди поправити погрешку, коју су бирачи Турскобечејског среза учинили прошле године. Треба да докажемо своју животну способност. Нека се сви и свуда увере, да српски народ још није умро. Треба одбацити интересе појединаца и разних породица, па имати на уму само интересе целокупног српског народа, а ти интереси несумњиво захтевају, да Велика Кикинда изабере кандидата удружених српских народних странака.

Дошло је време да се види, ко је какав. На једној страни биће сви они, који су искрени поборници народних права, а на другој они који служе сваку владу. Дволичницима треба здерати образину, да више не обмањују наш поштени народ.

Избор ће бити на појутарје Ђурђева дне. Надамо се да ће Срби у Великој Кикинди тога дана осветлати образ целом српском народу.

Напред браћо у борбу за народна права!
Застава, бр. 82 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

*
Славном уредништву Заставе

у Новом Саду

Поводом погрешних вести и неоправданих нападаја на мене, молим да изволите у наредном броју отштампати ову моју

Изјаву

Погрешна је вест, да сам ја делотворно учествовао на конференцији владине странке, која је кандидовала и прогласила г. Николу Табаковића за посланика вароши Кикинде са владиним програмом.

Био сам само наше информације ради у дворишту зграде, где је конференција одржана, и без мога знања и одобрења сам изабрат у извршни одбор владине странке, против чега сам се оградно и то никад нисам ни узео на знање. У целој тој акцији нисам учествовао, јер као присталица и члан радикалне странке то и не могу.

Данашњег дана потписао сам проглас удружених српских странака.

Вел. Кикинда, 14. априла 1914.

Јоца Будишин

Доносимо са радосћу ову изјаву. Мило нам је што се доказало да су мунгови без пристанка Јоце Будишиног, уврстили његово име у списак чланова свога извршног одбора.

Застава, бр. 182 вечерњи, 1914.

Ур.

ИЗБОРНО КРЕТАЊЕ У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

1.

Пишу нам из Велике Кикинде:

Политичка власт ради пуном паром за кандидата мунговске странке. Градски начелник био је наредио да бар 50 ратарских кола изиђу пред мунговског кандидата, Николу Табаковића, али није се скупило ни 30. Имамо Србе чиновнике зато, да нам прете и да кваре акцију удружених народних странака. Али узалудно се муче. Огромна већина бирача неће ни да чује за мунговског кандидата и не да се застрашити чиновничким претњама. Срби у Великој Кикинди неће да кулуче интересима појединих чиновника, него су спремни да поднесу жртве ради општих интереса српског народа. Кикинђани се спремају, да осветлају образ Српству и поручују онима, који им прете: Страх је вашег не убојимсја ниже смутимсја!

У народу је велико одушевљење за кандидата удружене српске опозиције. Сви са нестрпљењем очекују недељу, када ће се одржати велики народни збор, на коме ће др. Мих. Полит-Десанчић развити свој програм. Општа је жеља да и прваци српске народне радикалне странке узму учешћа у том збору и да се чује и њихова реч у овом судбоносном тренутку.

Браћо Кикинђани! Треба да истрајемо у борби за част и углед српског народа! Покажимо, да смо јунаци и на уставном мегдану!

Дочек владиног кандидата Табаковића био је врло јадан, а програмни говор слаб. Док је говорио, чули су се узвици: Апцуг! Доле с њим! Говорите о соли! Чика Степа је препоручио Табаковића народу као свога кума. Причао је о кандидатовим сватовима и превезу. Е па кум није дугме! Приватно је Табаковић обећао, да ће исушити кикиндску бару, али цела његова кандидатура задише на бару! За Табаковића су само чиновници и неки шпекуланти, који служе сваку владу, а сви независни грађани потпомажу кандидатуру др. Полита. У знаку српске слоге осигурана је победа кандидату удружене српске опозиције!

Застава, бр. 83 вечерњи, 1914.

2.

Извршни одбор удружених народних странака у Великој Кикинди издао је проглас, којим позива опозиционе бираче да у недељу 20 априла (3 маја) о. г. у 3 сата после подне дођу на збор, који ће се одржати у великој дворници Народне гостионице. На том збору ће развити свој програм др. Михаило Полит-Десанчић, кандидат народне опозиције. Позив су потписали: др. Рашко Гранић, др. Иван Веселиновић, др. Сава Путник, др. Миљивој Кенђелац, др. Жарко Јанковић и др. Светислав Михајловић, др. Марко Јовановић и др. Жарко Јакшић — адвокати, прота Миљивој Радовић, пароси Вл. Веселиновић и Ђока Бартул, капелан Каменко Бранчић, ђакон Стојан Јакшић, мерики Степа Манојловић, лекар др. Арсен Видак, трговци: Коста Радовић, Сима Јовановић и Урош Новаковић, књиговођа Мита Васић, званичници Чедо Терзин, Панта Коцкар и Миле Пецић, занатлије: Ника Милић, Јова Удицки, Васа Вукосављевић, Аца Видицки, Миљивој Сивчев, Јоца Ђомпарин, Урош Малогајски, Јова Јовичић, Пера Крагић, Јовица Ракић, Лаза Требаћ, Коста Сивчев Чобин, Славко Арађанин, Душан Челекетић, Паја Аћимовић, Јустин Замуровић, Шандор Петровић и Младен Сандић, крчмар Ђока Капић, поседници: Рада, Чедо и Милош Веселинов, Степа Маринковић, Јефта Јовановић, Јоца Будишин, Милош Рајков, Ђура Шибул, Коста Јовановић, Коста Јанков, Ника Малогајски Пиле, ратари: Аркадије Гајски, Јоца Јовановић, Миљивој Мирков, Коста Величков, Неца Удицки, Митар Јеринкић, Влада Клајић, Иван Рељић, Ђурица Јовановић, Паја Адамов, Пера Илићин Микић, Филип Лудајић, Јефта Красић, Рада Гавранчић, Богдан Терзин, Лаза Зубанов, Милан Француски, Живан Чинчић, Тоша Степанов, Светозар Барбул, Богдан Коцкар, Степа Симић, Лука Зарић, Урош Лисул, Сава Толици, Јефта Малогајски, Обрад Божин, Лука Јовичић, Славко Грбанушић, Милан Ранков, Ава Трифунац, Коста Средојев ст., Воја Крстоношић Пајин, Глиша Недучин, Бранко Попов Певин, Васа Дивијачки, Бо-

гољуб Терзин, Милан Толицки, Рада Момчилов, Миша Момчилов, Јовица Мањул, Коста Оросламошки, Милош Богосанљев м.л. и Милош Кекез.

Проглас јасно каже, да збор сазивају бирачи удружених српских народних странака, а позивају се бирачи који су у опозицији. Подрепашки су владиновци, па ипак њихов лист препоручује свој новосадској интелигенцији, која припада подрепашкој странци, да отпрати Полита у Кикинду. Намера је јасна и провидна. Хоће опозиционог кандидата да прикажу као подрепашког савезника и тако да га осрамоте. Хтели би да изазову забуну и тако да омогуће победу владином кандидату. Не ради се ту само о Политовој личности, него да српски народ искаже неповерење мунговској влади а подрепашки као присталице те владе немају места на таквом збору. Нико их не зове, а они се намећу да би учинили влади услугу. Али речено је: *незваном госту место за вратима.*

Великокикински мунговски лист доноси чланак о избору и нарочито се окопио на радикале, који су највише допринели да се истакне Политова кандидатура, иако су већ годинама с њиме на ратној нози у аутономном питању (и подрепашки лист у Новом Саду нарочито се ополчио на радикале због тога и мило би му било, кад радикали не би гласали, јер би онда сигурно победио владин кандидат). Кикиндски мунговски лист радује се, што је Тисина влада онемогућила да Срби одлучују у Кикиндском изборном срезу и подсећа нас, да је Коломан Тиса у своје време укинуо Кикиндски диштрикт. Криво је мунговском листу, што је српска црквена општина у Кикинди имућна и поздравља Тисину владу, што је скршила српски утицај у Кикиндском изборном срезу. Сада — по мишљењу тога листа — настаје у Кикинди нов живот, јер више Срби неће моћи да сметају. Тако пише мунговски лист, с којим у један рог дува и новосадски подрепашки лист. Нека се зна ко је с ким! А и у Вел. Кикинди се најалост нашло Срба, који помажу мунговску противсрпску политику. Можда ће и они прогледати. Застава, бр. 85 вечерњи, 1914. Д. М. К.

ВЕЛИЧАНСТВЕН НАРОДНИ ЗБОР У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Јуче је у Великој Кикинди одржан велики народни збор, на коме је развио свој програм др. Михаило Полит-Десанчић, кандидат удружених српских народних странака. Тај збор као и величанствени дочек, били су диван израз пробуђене народне свести. Др. Михаило Полита и изасланике удружених српских народних странака из Новог Сада, до-

чекало је у Сегедину једно изасланство Срба бирача из Велике Кикинде, које их је поздравило и допратило у Велику Кикинду. Српску народну радикалну странку заступали су: др. Коста Хаџи и Мита Клицин, либералну странку др. Стева Малешевић, Аркадије Варађанин и Јанко Перкић, а социјалистичку странку Лазар Вукићевић. У Сегедину прикључио им се изасланик српске академске омладине из Будимпеште, Богољуб Прешић.

На железничкој станици у Великој Кикинди дочекало је кандидата и страначке изасланике неколико стотина особа. Пошто је кандидата поздравио у име бирача др. Ранко Гранић, на чему је кандидат срдечно захвалио, пошло се у варош. Преко 300 кола допратило је кандидата и остале госте у варош. На првим, четворопрежним колима био је кандидат са угледним старином Јовановићем-Лончарем. Кола су ишла у два реда. Низ је био тако дуг да су последња кола тек ушла у главну улицу, када су прва стигла код цркве. Одушевљење је било огромно. Раздраганом клицању није било краја.

У 3 сата после подне одржан је у великој дворници Народне гостионице народни збор, који је сјајно био посећен. Дворница и споредни ходник били су препуни народа. Збор је отворио др. Ранко Гранић у име одбора удружених српских народних странака. Политичку власт заступао је велики капетан Кајтар. За председника збору изабран је др. Ранко Гранић, који је захвалио на поверењу и поздравио народну слободу. За потпредседнике збору изабрани су др. Иван Веселиновић, Алекса Јовановић и Ника Милићев а за перовође др. Жарко Јакшић и др. Светислав Михајловић. Затим је изаслата депутација, која је допратила кандидата.

Кад је др. Полит дошао у дворницу, поздрављен је бурним усклицима: „Живео“. Др. Р. Гранић поздравио га је као кандидата и позвао га да развије свој програм. Др. Полит учинио је то на српском, мађарском и немачком језику, често прекидан бурним одобравањем. Он је истакао да се радује слози српских народних странака, и спомевши светле догађаје на Балкану који су пронели славу српског имена по свој Европи, прешао је на наше прилике. Оштро је осудио политику данашње владе, која је сметала ослобођењу хришћана на Балкану и похвалио држање мађарске опозиције, која тражи везе са хришћанским народима на Балкану, јер је то у интересу Угарске. Споменуо је изјаву грофа Мих. Карољија о несрећној политици према Балкану и о насилној владавини у Угарској. Протествовао је против укидања српске народно-црквене аутономије. Нико не замера влади, што од епископа тражи да буду лојални, али она нема права да епископе нагони у сукоб са народом и да од епископа направи своје оруђе. Какве последице има

расцеп између народа и епископа, видело се недавно код Руса у Угарској. Осуђује мунговску владу, која је створила назадан изборни закон, каквог нема ни једна држава на свету, јер се нигде не тражи да грађани полажу испит за бирачко право! Против Срба извршена су насиља, а у угарском сабору *није било Србина посланика*, који би подигао свој глас против тих насиља мунговске владе. Апелира на свест Срба и осталих бирача у Великој Кикинди, да изаберу кандидата опозиције, који ће се борити не само за права српског народа, него за права свих грађана у Угарској.

После тога узео је реч др. Коста Хади и препоручио бирачима да бирају др. Мих. Полита као кандидата удружених српских народних странака. Данашња мунговска влада не гони само Србе него и Мађаре. Она је у служби туђе, бечке воље. Навалила је на грађане гдне терете. За четири године не само да је повисила порезе, него је натоварила држави 1900 милиона круна новог дуга. Нашу аутономију је укинула, да би Оренштајн и Шпицер могли задржати београдску кају. Споменуо је Лукачеве панање и прогањање угарских Русина, које мунговска влада меће на муке. Ако се Срби не освесте и не даду отпора мунговској влади, проћи ће као и угарски Руси, а можда ће се с њима поступити као и са Циганима. За нашу аутономију поставила је мунговска влада комесара у особи Палчике Јовановића, који по њој вршља, као што је и за Цигане поставила једног комесара. Зато Срби у Великој Кикинди треба сви као један човек да гласају за кандидата удружених српских народних странака и тако да изјаве своје неповерење мунговској влади. (И овај је говор био од силног утиска, а говорник је често прекидан бурним одобравањем).

Немачки је говорио др. Е. Шира, члан независњачке странке, адвокат из Жомбоља, који је Немцима најтоплије препоручио, да гласају за др. Полита.

После њега говорио је др. Степа Малешевић. Он је истакао значај слоге народних странака у овом избору и поздравно ту слогу са жељом да на политичком пољу српске народне странке сложено раде, јер само тако ће моћи српски народ постићи успеха у својој борби. Он жели да Кикинда учини своје и да изабере др. Полита, који ће у сабору бранити права српског народа и слободоумне установе, које служе свима грађанима. Сада има у сабору девет Срба посланика али *они луте као рибе, ма шта радила мунговска влада*.

После овог говора, који је изазвао велико одушевљење, узео је реч у име социјалиста Лазар Вукићевић. Он је у подужем говору критиковао владу, која је тражила слободу за Арнауте а својим грађанима одузима слободу. Босну је тако рећи хтела бечка дипломатија да ослободи, али у Босни

нема слободе. Неће боље проћи ни Албанија, ако доспе под власт камариле. Оштро је осудио и понашање мунговске владе, која у српској народно-црквеној аутономији још и сада одржава комесаријат, а и Хрватску је усрећила са комесаријатом. Споменуо је посомљене новце,^{*)} којим су куповани гласови при избору посланика. Пошто је за социјалистичку странку сада најважније опште бирачко право са тајним гласањем, а кандидат удружених српских народних странака стоји на том становишту, препоручио је социјалистима да гласају за дра Полита. — И овај је говор често прекидан бурним одобравањем.

Затим је говорио Младен Пилић, који је истакао да је мунговска влада обманула Србе. Стога је дужност свих Срба, да гласају за кандидата удружене српске опозиције. Треба да се изгласа неповерење влади, која нема осећаја за Србе нити ништа чини, што би било од користи грађанима ове државе. На општи захтев говорио је и др. Жарко Јакшић препоручујући бирачима да осветлају образ Кикинди и да истрају у борби против насилничке владавине. — Оба говора пропраћена су пажљиво и са бурним одобравањем.

Иако је збор трајао већ два сата, бирачи су захтевали да говори и Мита Клицин, уредник *Заставе*. Он је украти обележио све неправде, које је мунговска влада учинила Србима и осталим грађанима, а нарочито је оштро напао поделу изборних срезова, која је одузела Кикинди право да сама бира посланика, иако су Срби у Кикинди скоро увек бирали владиног посланика. Тиме је мунговска влада најбоље доказала, да Србе презире, мрзи и ни у шта не зарезује. Данашње поколење српског народа има велику одговорност, јер треба да извојује успоставу аутономије и оних политичких права, која су нам преци у аманет оставили. Ако то не учини, онда ће га потомство жигосати. Мунговска је влада према лошем држању већине Срба бирача у Туркобечејском срезу закључила, да ће јој Срби служити ма какву им неправду учинила. Стога се титра с нама. Велика Кикинда треба да докаже да су Срби народ, који чува своју част и брани образ свој. То треба да покажу Срби Кикинђани на избору посланика тиме, што ће листом гласати за кандидата српске опозиције. Интерес појединца мора да се изгубе, кад су у питању интереси српског народа. Без обзира на личне и породичне интересе треба Срби Кикинђани да узму у заштиту народне интересе и тако да докажу да је данашње поколење способно да брани права, која су му преци у аманет оставили.

^{*)} И судски је доказано, да је Ладислав Лукач, министар финансија у влади грофа Куена, од једне пештанске банке примио 4.800.000 круна (око 60.000.000 динара данашње вредности) за изборни фонд владе странке зато, што јој је продужио монопол за продају соли.

У име српске академске омладине у Будимпешти говорио је врло лепо Богољуб Прешин. Он је поздравио слогу народних странака и позвао бираче у Великој Кикинди, да учине своју дужност при избору посланика. Његов је говор био од силног утиска на присутне, који су одушевљено клицали: „Живела омладина!“

Др. Ранко Гранић нарочито је захвалио омладини и похвалио њено родољубиво држање.

Затим др. Светислав Михајловић у кратком и језгровитом говору позвао бираче да сви дођу и гласају за дра Полита, а прочитао је и брзојавне поздраве са разних страна.

Тада је претседник др. Ранко Гранић закључио збор изјавивши захвалност свима, који су учествовали, а позвао је бираче да сви дођу на избор и изврше своју дужност.

После тога развишао се збор у најлепшем реду и уверењу да је осигурана победа народном кандидату. Мунгови су пренеражени и поражени, а у народно се јато враћају и они Срби, који су залутали међу мунгове.

У дочеку и на избору учествовали су и многи Срби из околних места. Из Башахида дошло је девет кола. Њих је испратило цело село уз пуцање прангија. Са Башахиђанима дошли су и њихови свештеници и учитељи.

После овако сјајног израза народне свести опште је веровање, да ће победити кандидат удружених српских народних странака. Силан је народ кад се заталаса и загреје за борбу. Такав народ мора победити.

Мунгови су почели да се служе насиљем. Градски начелник Мајински и капетан Кајтар призивају поједине бираче и прете им, али то им не помаже. Јуче нису у Кикинди ником доставили Заставу ни Браник, да не би народ могао дознати, шта пишу листови. Али народ се неће збунити никаквом смицалицом. На појутарје Ђурђева дне доказаће Кикинђани, да су свесни својих права и да неће узмакнути на уставном мегдану.

Застава, бр. 86 вечерњи, 1914

Д. М. К.

СА ЗАЈЕДНИЧКЕ ВЕЧЕРЕ

У недељу увече била је у Великој Кикинди заједничка вечера, на којој су били гости из Новог Сада, кикиндске околине и многи кикиндски грађани. На тој вечери пало је више здравица, које су примљене са највећим одушевљењем. Здравило се кандидату, изасланицима удружених странака, др-у Ранку Гранићу итд. Др. Стеван Малешевић наздравио је сени неумрлог др-а Светозара Милетића и заједници народних странака. У тој здравици истакао је пожртвовање и несебично држање српске народне радикалне странке, која својим родољубивим радом и дивном организацијом треба

да послужи као пример осталим странкама. Радикалној странци треба то и јавно да се призна. Мита Клицин одговорио је да је српска народна радикална странка и у овом историјском тренутку учинила своју дужност у интересу српства. Уједно је изјавио своју радост што је Велика Кикинда својим родољубивим држањем пријатно изненадила цело српство. Наздравио је др-у Ранку Гранићу као старом и истрајном борцу. Др. Коста Хади у својој лепој и смишљеној здравици упозорио је кикиндске Србе, да ће владином кандидату Табаковићу учинити велику услугу, ако га сруше при избору, јер влада га је кандидовала да би из домобранског министарства изгурала јединог Србина вишег чиновника.

Застава, бр. 87, вечерњи, 1914.

Д. М. К.

СРБИМА БИРАЧИМА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Срби браћо!

Ко не брани своје право, није га ни достојан.

Ваше је неоспорно право да бирате себи посланика у државни сабор. Слободно вам је изабрати онога, кога ви хоћете, ко је вашем срцу ближи, у кога имате поверења. Избор треба да буде прави израз народне воље. Али шта се догодило у Великој Кикинди? Вама су наметнули кандидата од горе, кога ви не знате, нисте о њему никада ништа чули, не познајете га, дакле не можете имати у њему поверења. А судећи по томе да га влада преко месних власти препоручује, јасно је, да он није народни човек. Немојте се дати заваравати с тиме: „И он је Србин!“ Жалостан је сваки онај Србин, који грофу Тиси служи, који потпомаже венародну владу!

Па чак и најумеренији политичари пишу по новинама и свуда јавно признају и говоре, да је данашња влада починила такве незаконитости, које у основи нападају и подривају наш уставни живот. Угушила је слободу говора, слободу штампе, пороту, увела полицију у сабор, поштрењем саборног пословника запушила је и посланицима уста, опозицију је с полицијом бацала из сабора, и ко би још све ређао њена чуда и покоре! Мунговске прљавштине су већ чак и судски утврђене! Дошло је дотле да ми немамо више устава, све је само на папиру, а и од тога је пола збрисано.

Сваки частан човек дужан је устати у одбрану уставности, скочити и на мегдан за своја права.

Отргли су нам наша најсветија права, да слободно мислимо, радимо и живимо. Доделише нам околна села, ствари су нас у мањину. Хоће за вечито да нас одгурну у страну, да нас онемогуће, да нам убију вољу, убију снагу, да нас као бесплодно земљиште запарложе.

Та ваља да нисмо ми зато ту, да после свега тога и такима кулучимо!?

Код нас данас ништа више не сме да постоји, што би народу очи отворило, да не види свој јад и голоотињу.

Створена је читава система, која немилостиво искључује све што не савије шију и то не само појединце, већ и читав народ. Пали смо такорећи у средњевековно мрачно доба, кад беше грађана другог реда. Ово не може водити добру. Држава тиме губи ослонац својих народа, а њени грађани веру у правду и праведност управе.

Код нас држава из милости дели право. Све што чини, даје као виша моћ. Међутим баш сам народ треба, да је држава. Насилницима се ближи крај. Ни најјачи није доста јак, да вечито живи. Многи мисли да је господар својих суграђана, а он је међутим роб туђину! Раскинемо дакле ланце, што нам слободу спутавају! Не потпомажимо оне који нас везују! Не примајте гују у своја недра! Ова влада кочи точак напретка. Цело то владино друштво сркало је своју храну из отрова. Сви су се они напили из трованог извора, где су се вечито ковали планови против наше слободе и напретка. Тим духом напојен је и владин кандидат! Шта можемо ми очекивати од њега? Не упадајте у стару погрешку! Имали сте ви владине Србе посланике, па шта су израдили? За то време уништила нам је влада нашу народну црквену аутономију и сваки дан нам скреше и по које грађанско право.

Не дајте да вас варају више!

Изборно право је најсветије право а и најважнија грађанска дужност. На тај начин грађани суделују посредно у законодавству и администрацији. Зар да се титрамо тим најсветијим нашим правом?

Бирати посланика је слободно. Послужите се тим својим правом!

Ни за што се човек више није борио но за своју слободу.

И ни једна борба није већма поправљала и оплемењавала човека. Чак и животиња воли слободу. А и једна животиња, која за слободу гине, више је поштовања достојна него човек који се у ропству добро осећа.

За политичке слободе бори се човечанство одавно. Река се крви пролила, док је човек себи извојевао таку слободу, кавку је данас има. Та је борба очеличила човека у томе уверењу, да смо сви пред Богом равноправна браћа.

Па зар сад оне да потпомажемо, који нам и то мало слободе хоће да одузму? Зар ћеш Србине бити најгори? Та и Србин се увек борио за слободу.

Наши стари су на коцу издисали, а све „за крст часни и слободу златну!“

Па и ми се овде боримо, да одржимо своје српско обедење, а и за целокупан народ у Угарској, да спасемо ово мало наше политичке слободе и уставности.

Ето и наша браћа преко су још до јуче потоцима лили крв своју драгоцену и подносили највеће жртве, да своју потиштену браћу ослободе.

Пало је много жртава, али се победило славно.

Од нас се овом приликом таквих жртава не тражи.

Но с правом се од нас очекује, да будемо људи, да имамо смелости барем својим правом да се послужимо.

Ко се својим правом служи, тиме никога не вређа.

Стога са презрењем и гнушањем одбијамо ниске клевете, које се с извесне стране против нас протурују.

Ми се боримо за уставност Угарске, ове наше отаџбине, боримо се за опће, слободно, једнако и тајно гласање.

Хоћемо да срушимо угњетача наше грађанске уставне слободе!

Не можемо се живи закопати. То би била срамота!

То не би било Србина достојно.

Ти ћеш народе одлучити. Нарочито ти ратаре и Србине брате. Вас је највише. Куд нагнете, тамо је победа. Ако вође немају кога да поведу, залуд труд. Уверен сам да ћете сви с нама. Ви сте бујан извор наше снаге и подмлатка. У здравом телу мора бити и здрава душа. Сви напред за народну ствар! Сви загрђени морамо победити. Доведите и оно мало њих који се из ситних рачуна колебају! Обратите их! Реците им: срамота је да пљујете сами на свој образ! Да не слушају никог, до ли своје српско срце и досада још чисту савест.

Не бојте се никаквих претњи, а још мање слушајте лажна обећања!

Свет је прогледао! Воља народа победиће. Сви у народне убојне редове. Позвани, на чело! Напред! Сви у борбу која се мора свршити победом народног опозиционог кандидата! А победа наша биће победа праведне ствари, победа српског народа!

Застава, бр. 87 вечерњи, 1914.

Др. Светислав Михајловић

ИЗБОРНО КРЕТАЊЕ У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ МАЂАРСКА НЕЗАВИШЊАЧКА СТРАНКА ЗА ДРА ПОЛИТА

Управник мађарске независњачке странке, Лајош Бек, известио је на основу пуномоћи добивене од претседника, грофа Михаља Карољија, да ће се радовати, ако присталице независњачке странке гласају за др. Полита. О томе су извештени бирачи у Великој Кикинди, који припадају независњачкој странци.

Ова одлука мађарске независњачке странке учиниће зацело свуда најбољи утисак. У борби против насилничке мунговске владе треба да се нађу у једном колу сви грађани ове домовине, који желе да она буде слободна и напредна.

Застава, бр. 87 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

МУНГОВСКА ВЛАДА ПРОТИВ СРБА

Јуче су скоро сви пештански листови донели чланке, у којима нападају Србе поводом избора у Великој Кикинди. Сви су ти нападаји потекли из владине кухиње. У њима се Срби сумњиче, да стоје у служби великосрпске пропаганде и да *Застава* и *Браник* пишу у томе правцу. *Будапешти хирлаш* тврди да је *Браник* позвао и Мађаре, да се боре под српском заставом. *Пешти напло* је нагласио, да Срби у *Хрватској* и *Славонији* не одобравају начин борбе Срба у *Угарској* и *истресао је пуну торбу денунцијација*. Криво му је што *Браник* тврди, да је Кикинда нада и спасилац Српства и од ње очекује препорођај и победу српске политике. *Пестер лојд-у* је криво, што мађарски независњаци потпомажу Полита, па тим поводом приказује грофа Карољија као оруђе словенске политике.

Намера је и сувише провидна. Оваким подметањем хтели су да застраше бираче у Великој Кикинди. У првом реду хтели су да застраше Немце и Мађаре, да не гласају за Полита. Довели су кикиндски избор у везу са српском политиком на Балкану, јер се по тврдњи *Пешти наплоа* у Кикинди кортешује „у интересу целокупног српства“. Занимљиво је да *Пешти напло*, који иначе грди владу, доноси оваке бљувотине из владине кухиње. То је доказ да влада има своје људе и по уредништвима опозиционих листова. Тај лист упозорио је Мађаре на опасност, која им прети од Срба, али теши их, да агитација Србије наилази на отпор код Хрвата итд.

Надробно је пуну чинију и скувао читаву папазјанију од свакојакх подвала, да би омогућио победу владиног кандидата!

Застава, бр. 88 јут. 1914.

Д. М. К.

ИЗБОР ПОСЛАНИКА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Јучерашњи избор посланика у Великој Кикинди свршио се победом владиног кандидата, Николе Табаковића. Он је према кандидату удружене српске опозиције, др. Мих. Политу-Десанчићу, добио 444 гласа већине. До три сата после подне имала су оба кандидата подједнак број гласова, после тога је владина странка почела да се служи највећом пресијом и нечувеним незаконитостима. И дотле су паприкаш,

лиће, новац и власти чинили своје, али кад су видели мунгови, да би Полит поред свега тога могао продрети, употребили су нечувена безакоња, да то осујете. Нарочито су се у томе истакли градски начелник Лука Мајински и полицајни капетан Кајтар. Није нас изненадило Кајтарово понашање. Он је познат већ као бивши срески начелник у Алибунару. Због свога пашовања морао је под Селовом владом да буде уклоњен. Он је у Великој Кикинди остао исти. Али чудимо се, да се Лука Мајински толико заборавио и да је могао онаким сретствима да се служи против Србина опозиционара, за кога је била огромна већина Срба бирача. Мајински је заборавио да тиме сече грану, на којој седи. Њега није издигла на столицу градског начелника она већина, која је јуче изабрала Табаковића (у тој већини нису чинили већину Срби), него већина Срба, чије је поверење јуче проиграо.

Како нам из Велике Кикинде јављају, градски начелник и полицајни капетан нису дозволили, да гласају Политови бирачи, него су их враћали са биралишта. После подне, кад се приближио крај избору, читава два сата припуштали су гласању само Табаковићеве бираче. Чујемо да су мунгови за гласове плаћали по 200, 300 и 400 круна. Али ни то не би помогло, да су сви Срби учинили своју дужност. На жалост нашло се Срба, који су се издвојили из свога јата и гласали за Табаковића. У првим редовима били су чланови породице Будишина са др. Јагедићем. Они су то учинили из породичних интереса. Сем њих гласали су и сви они, који би због своје службе и зараде код варошке куће гласали и за Јаншикаја, ако би то наредио Тиса. Српска већина међу бирачима није велика, па чим се један део Срба оцепио и придружио Мађарима и Немцима, победа српског опозиционог кандидата била је тиме већ отежана. Затим су дошла и насила, која су омогућила да Табаковић продре. Тако је Кикинда приликом свог последњег самосталног избора посланика ипак изабрала присталицу владе, која Србима чини највеће неправде. Тиме је Србима у Угарској онемогућено да пошљу у пештански сабор Србина, који би узео српски народ у одбрану и позвао Тисину владу на одговорност. Кикинђани су и опет послали у сабор једну безгласну рибу.

Нема сумње, да ће глас о паду удружених српских народних странака изазвати у српству немио утисак, јер се и овде, као и прошле године у Турском Бечеју, показало да има Срба, који ће ради својих личних интереса гласати за кандидата сваке, па и Тисине владе. Избор у Великој Кикинди је у толико светлији, што је огромна већина Срба бирача гласала за Србина опозиционара, док је у Турском Бечеју две трећине Срба бирача гласало за мунгова, а само

једна трећина за Србина опозиционара. Српска народна радикална странка учинила је своју дужност како у Турском Бечеју, тако и у Великој Кикинди, борећи се најодлучније против насилничке мунговске владавине. Ни отсада не треба да клонемо, него да се збијемо још у гушће редове. Тако ћемо моћи да приберемо нашу народну снагу и да извојемо победу. Малодушност би била највеће зло. Знамо да ће се подрепашни радовати, што је нао кандидат удружене српске опозиције, јер се они радују свакој невољи српског народа. То се приметило и јуче у Новом Саду. Они отворено приповедају, да Србима не преостаје ништа друго него да се упрегну у бечко-мунговски јарам. Они чак и то тврде, да Србија не може опстати као самостална држава, него мора да се претвори у аустријску провинцију. По њиховој јучерашњој радости могло се видети, колико су били неискрени, кад су преко свога листа препоручивали Политову кандидатуру. Сад се јасно види, да су му том препоруком хтели да нашкоде као владини агенти. Стога не треба Србобран да се чуди, зашто су Браник и Застава одбили подрепашку понуду. Је ли се могло претпоставити, да ће у Кикинди искрено радити за опозицију они исти људи, који су зимус у Новом Саду изгласали поверење Тисиној влади? Зар у Новом Саду да буду владиновци а у Кикинди опозиција? Велико је чудо, да то Србобран не види.

Али ако неће да види Србобран — види то српски народ. Избор у Кикинди показао је, да подрепашни нису странка, него само група људи, које политичке власти терају у мунговски логор, а све, што је у нашем народу родољубиво и независно, налази се у табору удружених српских народних странака. Народ ће презрети и одгурнути све оне, који су се издвојили из народних редова.

Застава, бр. 89 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

ПОСЛЕ ИЗБОРА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Избор посланика у Великој Кикинди завршен је у четвртак, у 8 сати у вече. Табаковић је добио 1197 а др. М. Полит 753 гласа. Још нам нису познате појединости о избору, али колико смо могли разабрати из мађарских листова, Полит је добио врло мало иноплеменних гласова. За њега је гласало бар 700 Срба. Влада је истина победила на свој начин, али је већина Срба гласала против њеног кандидата. То је утешна појава у овом избору.

Будапешти хирлап и Пестер лојд славе Табаковићеву победу као победу мађарске идеје над српском народном струјом, а нападају мађарску опозицију, што је помагала Полита. Будапешти хирлап напада радикале што траже да се световњацима повери управа народно-црквеног иметка,

а Табаковића приказује као поборника мађарске идеје. Он претставља међу Србима ону струју, којом се подмлађује мађарски народ. Он је добар Србин али и добар Мађар. Такви су потребни Мађарској, па били они владиновци или опозиционари. Табаковићева је заслуга, што не жели, да Угарска постане источна Швајцарска него мађарска држава. У Кикинди је победила мађарска државна мисао разорни српски радикализам и неверство мађарске незавишњачке странке, која је своје гласове ставила у службу народносне политике.

Тако приказује значај овог избора владин лист, а ми тврдимо, да је у Кикинди победио паприкаш и новац — уз потпору оних зависних Срба, који због своје службе и зараде у варошкој кући шкоде српском народу свугде.

Застава, бр. 90 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

ВЕЛИКОКИКИНДСКИ ИЗБОР И СРБОБРАН

Док је трајала изборна борба у Великој Кикинди, загребачки Србобран није сматрао за своју дужност, да своје присталице отворено позове, да гласају за др. Мих. Полита. После избора пак није имао друга посла, него да донесе једну пакосну белешку, да слога српских народних странака или није популарна у широким слојевима или се на свима странама не схваћа с једнаком искреношћу. По мишљењу господe око Србобрана можда би др. Полит био добио више гласова, да није био и радикалски кандидат, јер искуство већ показује да радикали не располажу са својим масама, када су у питању политички избори.

Ми смо већ изнели, да је др. М. Полит добио огромну већину српских гласова, али у Великој Кикинди има врло много немачких и мађарских гласова. Срби бирачи једва ако чине већину од 150 гласова. Али магистрат је присилио све зависне Србе, да гласају за владиног кандидата. Они су у друштву са Немцима и Мађарима створили већину владиног кандидату. Радикали су учинили своју дужност и овом приликом. Али ако Србобран жели да дозна прави узрок, зашто није победио др. Полит, нека се обрати своме пријатељу и аутономном једномишљенику, Марку Богдану, који се противио кандидатури српске опозиције, да се не би нашкодило Србима чиновницима. Када пак није могао да осујети кандидатуру, онда је Марко Богдан изјавио, да ће гласати за Полита, али неће потписати проглас и неће радити за њега. На прогласу, којим је објављена Политова кандидатура, нема потписа самосталца Марка Богдана.

И овај ће факт објаснити Србобрану, зашто је нао др. Полит. Слога српских народних странака популарна је у народу, али се можда не свиди онима, који симпатишу Србо-

брану, а занимљиво је, да су они у вези и са политичким властима. Томе се не чудимо, јер су самосталци око Србобрана — по своме признању — у извесном одношају према режиму у Угарској.

Застава, бр. 92 јутарњи, 1914.

Д. М. К.

СРБОБРАН И ПОСЛАНИЧКИ ИЗБОР У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ

Пред избор посланика у Великој Кикинди Србобран је ћутао, јер није знао, да је његов автономни једномишљеник, Марко Богдан, противан био кандидатури др. Мих. Полита. После избора пак покушао је Србобран да баци кривицу на радикалну странку, која је не само несебично помагала кандидатуру др. Мих. Полита, него је учинила притисак да се истакне та кандидатура, када су остале странке биле пољубљане и мислиле, да не треба истицати опозиционог кандидата. Ми смо на подвалу господе око Србобрана одговорили и указали на правог кривца на успеху српске опозиције, Марка Богдана, који сада и сам признаје у 98 броју Србобрана, да је био противан кандидатури др. Полита, али је изјавио, да ће за њега гласати, дати свој прилог за изборне трошкове, али се неће обвезати, да ће засада и радити за Полита. Постоји још једна кривица, коју Марко Богдан и не признаје, али се мора споменути. Он је крив, што се закаснило са Политовом кандидатуром, а дотле је владина странка поставила свога кандидата и преухитрила српску опозицију. То отезање са истицањем Политове кандидатуре дало је мунговским кортежима могућности, да међу Србе протуре вест, да српска опозиција неће истицати кандидата, што су забележили и пештански листови.

Марко Богдан мисли, да је себе оправдао, кад је указао на Гавру Будишина и друге. За Јоцу Будишина тврди, да је гласао за Полита а радио за Табаковића. Тиме се, по нашем мишљењу, изједначио са Марком Богданом, па су обојица једнаки грешници. Ми не знамо зашто се од гласања уздржао Рада Веселинов, али свакако је и то за осуду. Што се тиче мокринског пароха, Татаровића, он се искључио из радикалне странке већ прошле године, када је дочекао и поздравно мунговског посланика Ронаја. Ко је год гласао за Табаковића, а против Полита, тај није радикал него подрепаш. Ми не трпимо у својој странци автономне радикале, као што је Марко Богдан автономни самосталац, а политички владиновац. Ми смо у Застави јавно осудили породицу Будишина због неродољубивог држања у ствари кикиндског избора, а Србобран брани држање Марка Богдана.

Ако су радикали победили у Башахиду и Мокрину, то је знак, да је тамо наша странка јака, али то не говори

против слоге странака. Ко хоће да квари слогу, тај је владин агент, јер влада тражи да се разбије слога народних странака.

Застава, бр. 98 вечерњи, 1914.

Д. М. К.

ПОСЛЕДЊИ ИЗБОР У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ*

На појутарје Ђурђева дне ове године бирала је Велика Кикинда посланика за државни сабор. Резултат је познат: према владином кандидату кандидат удружених српских странака др. Полит пао је са преко 400 гласова.

Све овострано српство било је изненађено, јер је за извесно држало, да ће Полит победити. Међутим ко боље познаје прилике у Вел. Кикинди, садашње, а нарочито прошле, није се могао изненадити неуспеху. И мада је у јавности већ писано о овоме избору, ипак држимо за потребно, да се понешто чује. Шира ће јавност можда моћи штошта разумети и схватити, што иначе изгледа несхватљиво и неразумљиво, а можда ће се моћи и која поука за будућност извести. Али је свакако крајње време, да се једаред и истина чује.

Јаван живот Срба у Великој Кикинди кроз последњих 40 година није испуњавало скоро ништа друго, него безбожна и себична међусобна борба три четири човека о власт у политичкој и црквеној општини. И да та господа постигну своје себичне жеље, требало је свој рођени и поштени народ до ножа завадити, браћу поцепати, покрвити, повести један део у борбу против другог, а тиме и уз то народ на све могуће начине кварити и деморалисати. Кроз 40 година су вође српског народа у Великој Кикинди, т. ј. они, који су занста водили и имали власт у рукама, уљуљкивали народ у један блажен подрепашки сан; кроз 40 година су га учили да се само власти и свакој власти клања, да и пандуру скида капу, да живи како ће живети, али господи у варошкој кући нека се не замера пошто је жив, јер треба их. Кроз 40 година је Кикинда, у којој је од увек па до данас већина српска, са два изузетка бирала стално владиновца за посланика и када је цео српски остали народ водио огорчену и тешку борбу, кикиндски прваци се приликом сваког избора у јавности прапи, да то тако у Кикинди мора бити, јер ће се иначе изгубити већина у општини и отераће нам оно неколико Срба чиновника. Као да се та већина да измајсторисати, као да је неће бити све донде, докле год ми будемо

* Овај опширан приказ посланичког избора у Великој Кикинди написао је тадашњи омладинац а сада члан Историјског друштва у Новом Саду, који није био припадник предратне српске радикалне странке, а и сада спада у пријатеље Васе Стајића. Име му не спомњем чувајући уредничку тајну.

имали више ланаца земље и више душа и као да се због неколико чиновника може осудити на пасивитет читав један народ. Вође кикиндског српског народа, који за ово спосе одговорност, били су кроз 40 година „угарски самосталци“. А то ће рећи: у државној политици безусловно покорни владиној, а на аутономном пољу опет народњаци, и то већ како који: ко либерал, ко радикал. Кортеши и верни људи се награђивали, незадовољство читаве фамилије се ућуткивало по једним именовањем плајаша, потрице се забашуривале, лиценције се протежирале, плаћање попаше одгађало, швиндловало се са солдачинама, зајмови се давали тобоже не на капитал, него из љубави, за трице се куповале људске душе. Један је добио за полицајца, други за општинског форшандију, трећи је постао ешкут, а коме није требало „месечина“ (а и да јесте, није најпосле могао баш свако добити), тај је добио мало чести: метнут је у политичку или црквену општину за кмета. Наравно да је све ово требало заслужити и да су све ово добијали само велики фамилијаш и само „поуздани“ људи.

Ни на просвећивање у народу и политичко му васпитање се није заборавило. Један од тих и таквих првака недавно је овако васпитавао своје верне: човеку је зато Бог дао две руке, да их да на две стране и да се на две стране обећавати може, а када до дела дође, најбоље да пође на трећу.

На тај су начин спремале војсковође народ за борбу, али је та војска спремава била пре за предају него за победу. И што се 40 година приликом скоро сваког избора радило, покушавало се и овом приликом. Некоји поштени чланови старе гарде добро помогнути млађима скоро листом стали су томе на пут.

Ствар је почела отезањем, што значи гроб свакој акцији. Губило се прво и најбоље време. Први дани су пролазили, а радило се није ништа. Затим су почеле конференције, дуге и јалове. Десет и више дана се премишљало, гегало, натезало, саветовало и одлучивало о питању, које је требало бити решено онога дана, кад је мандат упражњен: више од десет дана се одлучивало, да ли да српски народ истакне кандидата или не? Предлаган је пасивитет, што је у овим приликама значило напуштање народних права и значило благослов, да се за наприкаш без греха гласа. Било је који су предлагали народни збор, прокламацију, манифестацију, и многе лепе речи.

Највећи кривац у томе отезању и одуговлачењу био је Марко Богдан, који је изјавио, да српска опозиција не треба да кандидује и да неће радити за Полита. Тиме је својим присталицама дао миг да не гласају за Полита.*)

*) Марко Богдан био је у народно-црквеној аутономији присталица самосталне странке, чији је орган био забрбачки Србобран.

И тек онда кад се видело да се кварити више не да, ступили су у акцију сви.

Интелигенција је овом приликом предњачила. Са незнатним изузетком сви су листом поштено испунили дужност. Свештеници, учитељи, адвокати, трговци и занатлије, племенито се надметали ко ће више за успех радити, а нарочито се лепо повели честити ратари. Гладни и жедни престајали су они цео дан, нису се дали заплашити ни од каквих претња, нису се дали наговорити нити намолити.

Али баш онда, када смо сви као један човек стали на браник народних права и када су разбраћена браћа пружили руке један другом, нашла се у интелигенцији два жалосна Србина, који заједно пођоше са браћом и народом али нас на првом кораку изневерише и оставише. Исписаћемо овде имена тих људи да их Срби и вап Кикинде чују и запамте. Један се зове др. Паја Симић, а други др. Јован Јагедић. Обојица питомци српског народа, обојица народне штипендисте, преврнувши за двадесет и четири сата уверењем као капом и одоше у противнички табор.

Зна се да за велика и племенита дела не изостаје награда. И сад Кикинђани — наравно у доколици и кад хоће да се разоноде — нагађају какве ће награде ова два Србина бивша добити. За г. Јагедића неки говоре, да ће добити за ешкута или варошгазду. Други кажу да ће постати варошки потканетан, кад му т. ј. нови пријатељ Кајтар још једно установи. Трећи су уверења, да су све ово мала звања за тако великог човека и да он треба да постане бар варошки фишкар у Кикинди. Има их који кажу, да га је Табаковић већ узео за свог личног секретара са правом, да при идучим изборима место њега он падне. Најзад они — који се туже да га боље познају — говоре, да он сасвим озбиљно и без шале аспирира на градоначелничку столицу, само је кубура, што ће са брат-Луком.

За дра Симића ће се друкчије побринути. Он је варошки главни лечник. Дакле установиће се још једно место варошког главног лечника, те ће на то доћи др. Симић. Плаћа се на оба места дужи на дупло и да се што јаче плоде прасици и кечиге.

Али где би било коло без Кокана. Нашао се богме и овде један Кокан и то још какав Кокан фини и дречан, мало риђ додуше и пупав, али са гумом на штапу и петама, поткресаним брковима и свиленим рукавицама. Једном речи и елагантан и леп. И сада поштовани читаоци зацело замишљају себи једног савршеног штуцера, који је на рангу на пр. писар у полицији или бар апотекарски асистент. Међу тим све то није и ако пред апотеком често стоји. Човек о коме је реч скроман је калуђер, у калуђерству назван Стефан Илић, настојатељ свога црквењака и манастира без брат-

ства, по vestima сомборске *Слоге* најозбиљнији кандидат за мађарско православно владичанство. У лепом колу бивших народних штипендиста нашао се ево и овај смирени и преподобни отац, који ће покушати да узвишене главе и ноблеличанственим гестима после свега овога и даље декламује о хришћанским мученицима и да светла образа грми против моралних слабостиња. Али канда неће имати коме. И кроз црну мантију је српски народ провидео овога калуђера, који се смирено клања не само Богу, него и Табаковићу. Народ га је провидео и од то доба манастирска је црква из дана у дан све празнија, а љубљени преподобни отац се после избора испред пастве некуд изгубио и тек се ових дана опет појавио.

Но ово друштво није остало без помоћи са стране, а штета би било и да је остало. Био је ту још и поп-Јован Татаровић из Мокрина, а са њиме и поп-Милош Пејић, подрепаш из Карлова, који је толико омиљен међу својом паством, да му је приликом избора Ивановићева* наређено да остане код куће, јер кад би га заведени бирачи међу собом видели, намах би се освестили, да не иду куд треба. Поп-Татаровић је већи мајстор. Њега пуштају и да ради за владине кандидате, јер он уме да је и народни човек. Политику дели он врло вешто на автономну и државну. У автономној хоће да буде чврст и одлучан радикал (али га је радикална странка изабацила из свога друштва), а у државној је вармеђаш. Свесни наши Мокринчани ће знати, шта треба да учине, па да поп-Јоца у будуће не прослови речи онде, где се говори о светињама српског народа исто онако као и честита омладина наша што је учинила на дан збора, а и на појутарје избора, када га је позвала, да престане бити српски свештеник, него да ће боље бити да се упише у парохију оца Стефана. Оба ова попа одликовани су на дан избора плавом траком Табаковићевом, коју су смели носити читав тај дан, а за доказ њихове српске свести, љубави према роду и пастви надају се, да ће плаву траку брзо заменити црвеним појасом или надбедреником, које ће све добити од оца Стефана, кад постане грчко-источни владика у Пешти.

Начелник града Велике Кикинде Лука Мајински је овога пута учинио од своје стране све, што је год могао, да га Срби за вечита времена омразе, оставе и окрену се од њега. Кикинђани се још сећају покојног народњака Влајка Мајинског, његова честита живота и светлог карактера. Син овог поштенос Србина је данашњи градски начелник. Са незнатног и малог чиновничког места дизао је српски народ овог човека постепено и кад га је подигао на највише варошко звање, он се том народу лепо захваљно. Као најмањи писарчић трчао је за владиним кандидатом, пратио

*) Избор био у Турском Бечеју 1913 године.

га је на варошким колима данима по бирачима, препоручивао га, кортешовао, молио, преклињао итд. Србин не љуби руку, која га удара. И овај ће господин брзо осетити, да је и последњим избором изгубио ослонац, да ће се столица градоначелничка темељно пољуљати и да ће слабак бити и Тиса и Табаковић да је учврсте. Са Луком Мајинским српски народ у Кикинди не рачуна више као са Србином.

А да се нашло доста лоших слугу горег господара, о томе је излишно писати исто онако, као и у факту, да је и овај избор био прави Тисин избор. Употребљена су сва могућа сретства, могућа и немогућа. Претило се и митило, обећавало и страшило, *вадили синови из катана, давана од-года за плаћање поваше и ономе, коме се у смислу варошке одлуке не може итд.*

Споменули смо господу редом, који су изневерили народну борбу, па је право да споменемо оне мање и незнатније, који су пошли истим тим господским трагом. Први од свију који су браћу и народну ствар изневерили и вером преврнули, *јесу чланови породице Будишиних!* Велики по богатству, а по народном срцу врло мали, они су у очима српског народа сасвим пали. Заједно са браћом пошли су и они у борбу, али су после првог корака врднули и отишли у противников табор. Сами се искључивши из народног кола, они никад више неће моћи нигде заузимати она места, до којих се долази народним поверењем.

Најјаднији и најкукавнији пример политичког врдања и шеврдања показао је и опет члан породице Будишиних, по имену Јоца Будишин. И тај је братац пошао прво за народом. После је врднуо и отишао на конференцију мунгова. Затим је опет врднуо па је чак и изјаву дао да чврсто стоји уз Полита, али му то ништа није сметало да до избора све једнако барата са градоначелником и Табаковићем, а да ипак за Полита гласа. Кикинђани се не сећају да је оваког политичког шаренила икада било.

Најбоље је прошао од свију Ђура Јовановић названи Лончар, најновији пријатељ г. Луке. Он је врло брзо пронашао да је избор Табаковићев права потреба за газде, јер би се иначе сиротиња сувише осилила. Куражан кадгод не треба, постао је овом приликом мањи од маковог зрна. Целог изборног дана преседео је код свог пријатеља брат-Луке у канцеларији и пушио је како свог века није. Пушио је тј. врло fine цигаре, од чега му се јако смучило...

Као жалосну појаву морамо изнети и држање Косте Томашевог. Овај имућни и независни човек учинио је оно, што многи сиромашак није: дао се завести за Голеш-планину. Али и њему као и свој по Табаковићу браћи његовој већ сада тешко пада то, што их народ не гледа и сваку прилику употреби, да им то и делом покаже. На крају пак

да наведемо све оне који су овом приликом изневерили већину браће своје. Нека им се читају и памте имена и сада и свагда и у Великој Кикинди и на страни. Ево имена те красне браће:

Ајаз Иса, Арновљевић Бошко, Аћимов Рада, Аџиџан Душан, Бачуљин Мита, Баковљев Димитрије, Баковљев Јоца, Батањски Паја, Бећесков Душан, Берџан Дамјан, Бијашев Пера, Бибић Милан, Благојевић Жарко, Богарошки Пера, Богарошки Васо, Борич Обрад, Божин Миливој, Божин Вита, Божин Жива, Божин Кузман, *Будишин Мита, Будишин Милош, Будишин Лаза, Будишин Милан, Будишин Шандор ст., Будишин Гавра, Будишин Шандор, Будишин Штева, Цвејин Мита, Црњански Бура, Црвенков Лаза, Црвенков Милан, Цудни Обрад, Ченејац Јоца, Чипчић Славко Мита, Чудан Рада, Дамјановић Шандор, Данић Бура, Данилов Рада, Дорогов Рада, Драгошев Мита, Драшковић Јован, Дронка Јоца, Душков Рада, Душков Живојко, Душков Душан, Душков Милош, Ердељан Лаза, Ердељан Бура, Француски Милутин, Француски Велимир, Француски Миливој, Француски Арса, Француски Лаза, Гаврић Миша, Гангорин Жива, Глишин Пера, Глишин Леца, Грбанушић Мита, Грбанушић Славко, Грубић Тивадар, Ђерић Алекса, Ђонпарин Ранко, Ђонпарин Душан, Ђурђев Аца, Ђурђев Пера, Ђуричин Аксентије, Ђуричин Миша, Илијин Душан, Илијин Бранко Душан, Илијин Ђорђе, Илић Пера, *Илић Стефан, Јаконић Бура, Јаконић Рада, Јаконић Јоца, Јаконић Милош, Јаконић Миша Перин, Јаконић Вита, Јаконић Ђорђе, Јаконић Пера Милан, Јаконић Макса, Јаконић Пера ст., Јаконић Илија, Јаконић Воја Стојан, Јегдић Илија, Јегдић Чедомир, Јегдић Паја, Јегдић Милан, Јесић Милан, Јоановић Коста ст., Јоановић Коста, Јоановић Душан Милан, Јоановић Бура, Јоановић Ђурица, Јорџин Ђурица, Јовичин Урош, Јовичин Сава, Јовичин Младен, Караџин Милош, Караџин Макса, Карачев Аркадије, Карачев Цветко, Киваћ Младен, Кошкар Мита Милан, Кошкар Рада, Кошкар Пера ст., Кошкар Емил Милан, Кojiћ Стева Лецидер, Косић Тима, Косић Аца, Ковачев Алекса, Кришан Марко, Крнич Коста, Крстоновић Воја, Крстоновић Иван, Лепедат Душан, Липован Милан, Липован Гавра, Лисул Живко, Иван и Бура, Лудалић Коста, Панта и Миша, *Мајински Лука, Малогајски Сава, Маровски Жива, Мањул Славко, Маринков Милан, Маринков Обрад, Марков Јефта, Марков Сава, Марков Мита, Марковић Иван, Мартинов Ђурица, Мезанић Илија, Микалачки Арош, Микалачки Рада, Милићев Миша, Милићев Светозар, Милићев Душан, Милићев Тима, Милићев Алекса, Милићев Јоца, Милићев Никола Мита, Милованов Коста, Милованов Миливој Милан, Милованов Бура, Милованов Младен, Милованов Миливој, Милованов Пера, Миолић Влајко, Мирков Јоца, Мирков Макса, Мирков Ника, Мирков Душан, Мрвичин Богдан, Мрвичин Пера, Мунђан Ђера, Нешков Лука, Недин Бура, Недин Јоца ст., Недучин Бура Рафајло, Недучин Штева, Немешев Славко, Николић Иван, Николић Влада, Одишков Славко, Остојин Штева, Оторан Милан, Оторан Миша, Оторан Јова, *Пајдак Емил, Палинкаш Андрија, Павлов Миливој, Павлић Лаза, Павлић Север, Петков Сава, Петров Рада, Петровић Шандор, Попесков Рада Војин, Попесков Јеврем, Попесков Аксентије, Попов Никола, Попов Рада, Поповић Сава, Поповић Арман, Протић Урош, Протић Паја, Прувић Славко, Прувић Шандор, Пупезин Душан, Путник Штева, Рацков Младен ст., Радак Урош, Радак Лаза, Радосавчев Жива, Рајков Бура Раџин, Ранков Јоца, Ранков Светозар, Ранков Мија, Рељин Душан, Рељин Пера Живин, Рељин Душан, Рељин Гавра, Рељин Жива, Рељин Иван, Рељин Шандор, Рељин Алекса, Ружић Владимир, Ружић Јоца, Шерб Стеван, Шибул Светозар Бата, Шибул Сава, Стерговић Мита, Сандић Младен, Сарчев Стева, Савин Светозар, Савић Ганшан, Себаков Пера, Силајчин Јоца, Симић****

Светозар, Симић Лаза, Симић Лаза Михајло, Симић Милутин, Симић Палчка, Симић Душан Јовичин, Симић Рада, Симић Пера, Симић Гавра, Симић Милан Перин, *Симић Паја др., Сивчев Пера, Сивчев Паја, Сивчев Алекса, Средојев Бура, Средојев Мита, Станивук Рафајло, Станков Сима, Станков Данило, Старчев Миша, Степанов Геоман, Стојков Младен, Стојков Милан, Стојановић Божидар, Страјнић Танасије, Стражештар Жива, Суботички Љуба, Суботички Арсен, Суботички Љубомир Душан, Суботички Влада, Сударов Мита, Сувачаров Лука, Телечки Светозар, Телечки Јосиф Јоџин, Телечки Штева, Телечки Пера, Теодоровић Стеван, Терзин Пера, Терзин Ђурица, Терзин Милош, Терзин Кузман, Тешић Миша, Тешић Ниња, Тодоров Сима, Толички Миша, Томашев Ђока, Томашев Младен, Томашев Коста Вељко, Трећак Сава, Трећак Душан, Трећак Данило, Трећак Арса, Трифунац Коста, Трифунац Мита, Тирилков Кузма, Тиншков Душан, Удишки Штева, Удишки Шандор, Угринов Воја, Угуран Васо Танасија, Угуран Милан, Вајдић Бура, Вајдић Мишица, Вараџин Аркадија, Васић Новак, Величков Паја, Величков Благоје, Величков Славко, Велимиров Милан Душан, Веселиновић Милан, Видишки Коста, Влајинић Јефта, Влајинић Миливој, Влаовић Паја, Вујић Јоца, Вујић Алекса Шандор, Вујић Богдан, Вујић Иван, Вукић Милан, Зарић Јоца, Зарић Коста, Зарић Паја, Зарић Милан, Зарић Север, Завишин Пера, Завишин Жива, Зубан Душан.*

И најзад да се види право народно расположење после избора, прилажемо ове стихове у народном десетерцу, који су непосредни излив и одсјај народне радости спрам оних који осветлаше српско име и образ Србинов, а уједно и непосредни израз народног сећања, народног огорчења и презрења спрам оних који у борби изневерише.

Поздрав и клетва после избора кандидата удружених странака д-ра Полита

У четвртак после Ђурђевдана састала се војска одабрана,
Скупило се велико и мало, и све што се Србином назвало,
Тај дан нам је један од највећи, јер удари темељ нашој срећи;
Истог дана постигосмо слогу, јер дотужа неслога и Богу,
Што мишљасмо неће никад бити, да се Србин са слогом окити,
Увери се тада српска глава, да нас само још слога спасава,
Избор нам је браћо славан био, каквог Србин још није видио
Што се тада јунаком назвало, све је свој глас на Полита дало.
Сви попови и сви адвокати беху мушки свом послу одати,
Учитељи и сва наша раја, на избор се сложило одаздава,
Поп-Миливој као ватра жива на све стране он српство сазива
Неке моли а некима прети: надајство се браћо свима свети,
Зато свако нека сада ита, нека гласа за седог Полита,
Нек с не боји ни претње ни муке, ни Кајтара ни црнога Луке,
Нек сва браћа дођу сада амо, да ми свој глас на Полита дамо,
Нека наје ко им савет даје, јер се прави Србин не продаје,
Ђакон Јакшић и капелан млади не страше се ни жеђи ни глади,
Они веле: кад за народ радиш, не доспева да се онда сладни,
Они веле: мој народе мили, Србин хоће слободно да живи,
Своје право свако треба да штити, ил не вреди више Србин бити.
Исто тако и наш чика Ива беше тада жеравица жива,
А видесте Јакшића нам Жарка, тек у њега беше воља јака,
Свуд и свагда они су летели, кад су српску чету челичили,
Па тек онај мали наш Грк-Коста на бирању што последњи оста,
Нити стаде нит тог дана седа, од никога застрашит се не да.

Зором равно све је соколно, на гласање кад их је водио,
 Барјактари и Срби бирачи: не дајмо се да нас душман глаци!
 Не бојмо се никога до Бога, не гласајмо браћо ма на кога,
 Има народ много бољих тића, није спао на Табаковића.
 Јовановић и сви други стари показаше да су Срби прави.
 Сваком брату у будуће слава, ко с' борио за народна права,
 А ко није, нек га је срамота, јер он роду издјаница поста.
 Ал поп-Милош и калуђер црни, место да су међу браћом правн,
 Издаше нас, осташе у страни, а чекају да их народ храни.
 И претседник српске наше школе, место да га српска рана боле,
 Још и он нам душманина слуша, доктор-Пајо куда ће ти душа?
 Ту Јагедић адвокатска глава, што не штити српска света права,
 Табаковић брат је њему мио, Јагедићу писи Србин био.
 Па Будише и „народни“ попа, Мокринчанин Татаровић Јоца,
 Одељаше од језа и пића, глас дадоше на Табаковића.
 И остали и сви други јадни, што су били наприказах гладни,
 Прећуташе српско име свето, име вам је на веки проклето.
 Против свих тих подигла се хајка: отпадници, жалосна им мајка!
 Застава, бр. 130 јутарњи, 1914.

ЗАШТО ЈЕ ПАО ДР. ПОЛИТ НА ИЗБОРУ ПОСЛАНИКА 1914 ГОД. У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ?

По извештају др. Ивана Веселиновића писцу ове расправе

Знало се и пре да Васа Стајић није накљонен радикалима ни радикалној странци. Изненађује ипак његова толика анимозност сада, да систематски оцрњује уопште рад радикалне странке у прошлости, како си то у твоме писму од 5-VI о. г. упућено мени са негодовањем јасно истицао. То је насртљив а ничим оправдан став, који неприличи књижевнику, који хоће, да важи за справедљивог и објективног писца и историчара. Зато је такав став заиста за осуду и треба га свакако побити разложно, да се утврди истина.

У тој намери саопштио сам садржину твога писма нашим признатим предратним радикалима, овде поименце: Ники Милићу, др. Жарку Јанковићу, Сими Јовановићу и Урошу Лисулу, као врло агилним саучесницима у избору др. Полита у Вел. Кикинди 1914 год. Једнодушно смо утврдили ово: не одговара правом стању ствари, нити је истина оно што је Васа Стајић све написао у *Гласнику* Историјског Друштва, у вези са тим избором па ни то, да је др. Полит-Десанчић 1914-е године пао у Вел. Кикинди јер се радикали нису добро држали. Све ако је ово и Станоје Станојевић онда казао Пашићу, то је речено било погрешно и нетачно. Напротив, непобитна је истина то, да су се радикали и радикална странка одлично држали за све време изборне акције па и на сам дан избора, и да је пад др. Полита била неминовна последица неколико снажних чињеница у прилог званичном владином кандидату, Николи Табаковићу.

Када је одређен накнадни избор посланика за угарски сабор — за град Велику Кикинду, отпочело је изборно кре-

тање у граду. Маса Срба бирача није имала јединствену партијску организацију, већ је била подвојена у више група а у две главне партије: либералну и радикалну. Већина либерала окупљена око Марка Богдана дуго се колебала, да уђе у било ма какву акцију, јер се бојала, да не изгуби свој знатни утицај у управи градске општине, — нарочито Марко Богдан лично, — и да не доведе у безизлазан положај свога штићеника и пријатеља, Луку Мајинског, који је по њиховој жељи и вољи не без неког им утицаја пре тога био изабран за начелника града.

Стари народњаци са др. Ранком Гранићем на челу такође нису били одмах за акцију. Они су сумњали у успех борбе због подвојености Срба бирача, а бојали су се и од могућих репресалија виших власти те штетних последица тих репресалија у градској самоуправи, које би довеле у питање српско обележје града Велике Кикинде и њене самоуправе.

Радикали напротив тражили су акцију без оклевања, да необавештени бирачи не би остали у недоумици због колебања својих првака, већ да бирачи Срби одмах знају начисто, да треба бирати народносног, то јест народног посланика Србина а кандидата, да одреди збор бирача.

После дужег саветовања и споразумевања а уз енергичан став и живу агитацију радикала, — дошло је најзад до великог збора на коме је одлучено, да се иде у изборе, и да буде кандидат др. Михајло Полит-Десанчић, — пошто је на ово, мојим заузимањем, претходно пристао и др. Гранић. Ову кандидатуру су искрено прихватили и одлучно помагали радикали чак и *сама управа странке у Новом Саду преко својих делегата на самом збору па и у своме партијском органу Застави.*

Колебање и неодлучност у почетку акције искористили су вође владине странке, те су прикупили у своју организацију готово све несрпске бираче па и оне из околних швапских села, и тако спровели чврсту страначку организацију, која је по укупном броју својих бирача била свега са 150—200 гласова мања од укупног броја Срба бирача. Тако је настао још упочетку агитације први пробитак у прилог владином кандидату. Ово сам и констатовао, када сам са др. Политом обилазио немачке општине, где су појава и говор др. Полита учинили свуда врло добар утисак, *али се осетило а неки су ми Немци и сами рекли, да је штета што нисмо пре дошли, јер већ су пришли владином кандидату.*

Вође владине странке и њихове присталице назване у народу „мунгови“, били су махом угледни и јако утицајни људи у јавном, политичком, привредном и социјалном животу града Велике Кикинде и код његових грађана бирача.

Они су својим положајем и радом задобили поверење и помоћ великог жупана а и потпору управног апарата те помоћ централне партијске касе.

Ово је био велики пробитак у корист владине странке, а још већа тешкоћа за противника, који је располагао само својом народном свешћу, уверењем у своје право, одушевљењем и вером у народну победу. Колико је така борба била тешка и неравна, било је јасно свакоме, који је знао за безобзирну и круту управу грофа Тисе и шта је онда значила парола владине странке: „*Полит не може бити посланик*“.

Срби прваци у градској управи нису били довољно опрезни а још су мање радили енергично на томе, да изберу, по њиховом уверењу, погодни лице за изборног председника, те је тако и поред српске већине у одбору изабран барон Хаузер за изборног председника, првак владине странке, која се оваком неочекиваном успеху много обрадовала, и то са разлогом. Зна се, да је већ у очи избора а поглавито на сам дан избора власт изборног председника неограничена, и да су све власти тога дана на подручју биралишта, па чак и оружана војна сила, потчињени њему лично и његовим наређењима. Говорило се, да је *Марко Богдан* врдао и да је он крив, што је дошло до таког резултата. Било како му драго, *крупна грешка је учињена, а лоше последице нису изостале*. Поуздана у свог првака а сада изборног председника, владина странка искористила је ову по њу тако повољну ситуацију. Тражила је и добила је погоднија зборна места и боље положаје за лакши приступ и скупљање својих бирача, а поврх свега слободно вршљање својих кортеша и поверљивих лица уз прећутни благослов одређених власти. Противно су искусили у знатном броју мање-више бирачи Срби, — присталице др. Полита а нарочито вође и повереници Политови. Њихове жалбе код изборног председника нису уважене и нису успеле све под истим изговором: „У гласачкој дворници све иде по закону и у најбољем реду, а шта се ван те дворнице и напољу све дешава, — то ме се не тиче. Радите и ви то што раде они други“ . . . Тако се и десило, да је *Лука Мајински, градски начелник, у својој великој ревности и привржености владиној странци још уочи избора громко говорио Србима званичницима и свима намештеницима града Велике Кикинде, да ће места и без милости бити најурени, ако се усуде, да гласају на др. Полита, а не на владиног кандидата Табаковића. На сам дан избора Лука Мајински прегао је свом снагом свога моћног положаја, као градски начелник, да преко својих повереника па и лично прикупи било силом било милом што већи број бирача Срба у своју званичну канцеларију близу саме гласачке дворнице. И тамо у канце-*

ларији, кортешкој станици, утицао је на прикупљене Србе, да гласају на владиног кандидата. Против овог његовог безобзирног рада жалбе код изборног председника нису ништа помогле и зато је дошло до честих и оштрих сукоба између њега и многих Политових бирача, а нарочито између њега и мене, а после између њега и др. Гранића, тако жучно и огорчено, да је само невероватна присебност др. Гранића предупредила лични физички обрачун, можда и крвопролића. Така ситуација на биралишту била је очевидно знатна корист за владину странку, — а тешка за противника, чије је присталице још и жандармерија на разне начине прогањала.

Да би владина странка и поред набројаних пробитака победила, требао је ипак други пресудни и главни разлог а то беше: кандидатура Србина Николе Табаковића.

Потстрекач за ову кандидатуру био је поп-Јоца Татаровић, тада свештеник у Мокрину, коме је Табаковић био блиски рођак. Као зет Јоце Будишина он је успео да за ту кандидатуру придобије све Будишине. У првој ужој конференцији они су хвалили Николу Табаковића, који је био висок чиновник у Министарству домобранства у Будимпешти и многима помогао без награде. Он је у великој чести код владе а по њиховом је мишљењу био и добар Србин, у чијој се кући говорило српски и славио светац. Он је у стању и да заштити њихове интересе у општинској управи и код других власти.

Ови привидно јаки разлози убедили су многе да треба прихватити ову кандидатуру, само се радикал др. Светислав Михајловић отворено изјавио против Табаковића. У широј конференцији код Гавре Будишина, где су били пријатељи и познаници породице Будишина, решено је да се прихвати кандидатура Николе Табаковића, пошто би тако били најбоље заштићени њихови интереси. Они су признали, да је др. Полит-Десанчић велики Србин и врло учен човек, али се од њега нису надали никаквој помоћи, пошто није био уз владу, а по њиховом се мишљењу морало ићи с владом.

После више конференција отишли су Гавра и Јоца Будишин на седницу владине странке и захтевали да она кандидује Николу Табаковића, јер ће само у том случају већи број Срба бирача моћи да гласају за владиног кандидата.*)

Вођство и више првака владине странке одмах су правилно схватили велику важност и знатну корист за своју

*) Јоца Будишин је у 82 вечерњем броју *Заставе* дао изјаву, да није учествовао у раду конференције владине странке него да је само био у дворцишту ради информације, а оградно се против избора за члана извршног одбора владине странке и потписао је проглас удружених опозиционих српских странака. Његова се изјава налази у овој књизи на стр. 10. Он је и гласао за др. Полита-Десанчића. Па ипак су му многи пребацивали да је врдао, као што се види и из дописа у 130 броју јутарње *Заставе*.

странку од такве предложене кандидације, још боље су уочили и проценили пресудни утицај њен, да се стварио и победи на избору. Без оклевања су прихватили ту кандидацију и као предлог поднели партиском збору, који је ову и одобрио.

Овом кандидацијом Николе Табаковића, — Србина, — унета је пометња и изазван је расцеп у редовима српских бирача, а избор др. Полита доведен је тако у питање.

И Јаша Томић је препоручио, да се гласа само на др. Полита, народног кандидата, а никако на владиног ма и Србин био, јер није све једно. То је саветовао и изјавио у одговору на писмо и питање Уроша Лисула, Јовице Мањуровог и других, радикала, за све радикале и за све свесне Србе бираче.

Ипак се један део Срба бирача одвојио и пришао владином кандидату. Они зависни под притиском званичног апарата а газдачке фамилије са пријатељима и присталицама својим у свом личном и породичном интересу за право, а под изговором, да чувају општину, — а овима су предњачили Будишини. Како је по бирачком списку било само око 150—200 српских бирача више од несрпских, то су победа или пад др. Полита зависили од тога, да ли су званичан апарат и газде могли скупити и довести око 225 Срба бирача, да гласају на владиног кандидата. То им је успело баш са оцењеним српским гласовима, око 310 на броју. И др. Полит је пао. Ето како и зашто. Дакле не зато, јер се радикали нису добро држали, него зато, што су за Табаковића морали гласати Срби градски и државни службеници, стални радници у градским пословима, трговци, који су набављали робу за градске потребе, сви гостионичари као и оне занатлије, који су под сталним надзором полиције и других власти, велики и мали потричари као и они, који су желели добити какво намештење у градској управи, дакле зависни људи и спекуланти. Из таквих људи су били груписани оних 310 бирача, који су у Великој Кикинди 1914 године гласали за владиног кандидата. Један од гласача у списку тврди, да није гласао, па је стога вероватно, да је на његово име гласао други.

МОЈЕ ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ ПОВОДОМ ПРЕПРИЧАВАЊА Г. ВАСЕ СТАЈИЋА О ПАДУ ДР. МИХАИЛА ПОЛИТА-ДЕСАНЧИЋА ПРИ ИЗБОРУ ПОСЛАНИКА У ВЕЛИКОЈ КИКИНДИ 1914 ГОДИНЕ

Непристрасним читаоцима не треба после оволиких доказа много објашњавати, да Васа Стајић није имао никаквог основаног разлога да Станоју Станојевићу прикаже радикале као проузроковаче пада др. Полита-Десанчића прили-

ком избора посланика у Великој Кикинди, јер је знао да су сами либерали хвалили држање радикала приликом тог избора. Српски опозициони листови: *Застава*, *Браник* и други писали су о догађајима у вези с избором посланика у Великој Кикинди опширно и без увијања, о чему сведочи и све оно, што је овде изнесено о писању *Заставе*. Свакако је и Пресбиро у Београду подносио извештај о томе Пашићу, јер му је то била дужност. Због тога није било никакве потребе, да Васа Стајић у *четири ока* прича Станоју Станојевићу, да се радикали приликом избора у Великој Кикинди нису добро држали, а сигурно је и то, да Пашић није могао прихватити информацију г. Васа Стајића, ако му је Станоје Станојевић то саопштио, јер је он имао поузданији извештај о свему, поузданији од причања г. Васа Стајића Станоју Станојевићу.

Верујем да Пашићу није било право, што је пао др. Полит-Десанчић у Великој Кикинди, јер тај пад био штетан са гледишта српских интереса. Али нема много вероватности причање Станоја Станојевића, да би Пашић потрошио за Политов избор и 60.000 динара, да се то од њега тражило. По причању г. Васа Стајића ти су новци требали бити употребљени за куповање немачких гласова, пошто су Немци нудили своје гласове најпре Србима али Срби нису имали новаца а нису ни научили плаћати гласове. Зато су Немци у последњем тренутку примили новац од владине странке и гласали за њу. А Станоје Станојевић се нарочито наљутио, када је чуо, о каквој се незнатној суми радило. Сума је за нас остала тајна зато, што г. Васа Стајић није изнео, ко је и колико тражио у име Немаца бирача за њихове гласове и од кога? Пошто по његовом причању изгледа као да је он то све знао и казао Станоју Станојевићу, колико су Немци тражили од Срба за своје гласове, то му је дужност била да то саопшти нашој јавности а уједно је требао рећи: у чије је име он онда говорио са Станојем Станојевићем и на основу којих је података обедио радикале због пада др. Полита-Десанчића у Великој Кикинди?

Признајем, да радикали око *Заставе* нису били обавештени о томе, да су Немци тражили паре за своје гласове. То смо ево тек сада дознали. Истина је, да је на збору у Великој Кикинди говорио др. Е. Шири, адвокат из Жомбоље и члан мађарске независњачке странке — и Немцима најтоплије препоручио да гласају за др. Полита-Десанчића, али ми се нисмо надали великом одзиву Немаца обзиром на тадашње прилике а имали смо већ рђаво искуство с њима приликом кандидације Јаше Томића у Белој Цркви 1905 и 1906 године. Др. Ивану Веселиновићу говорили су Немци, када је са др. Политом-Десанчићем обилазио немачке општине, да

им се појава и говор др. Полита-Десанчића допали, али су се извињавали, да им је он касно дошао а они су већ пре тога пришли владином кандидату. Али и то је био само добар изговор, а други је разлог био, зашто су они онда остали уз владиног кандидата. Да им је пак био главни захтев, да им се плати за гласање, они би то вероватно били рекли и др. Ивану Веселиновићу, а нису њему о томе ништа напоменули.

Истина је само то, што је написао г. Вася Стајић: да ми нисмо научили куповати гласове. Ми радикали нисмо никад тражили из Београда паре ни за своје листове а ни за изборе посланика, него смо све то свршавали о свом руху и круху. Зато нико није ни помислио на то, да се траже новци за куповање несрпских гласова. Али по мом мишљењу не бисмо успели онда код њих ни помоћу новца, да смо им били понудили. Истина је, да су Немци у оно време радо продавали своје гласове, било мађарској владиној или опозиционој странци. То је онда тако било. Поред јако ограниченог броја бирача и при јавном гласању гласови су отворено куповани, бирачи су били чашћавани и о трошку кандидата не само из околних општина него и из места на којима довођени до биралишта. Али у овом случају би мађарска влада знала, да смо били плаћали гласове, да су те паре дошле са стране — и она би нас надлицитирала а имала је и друга средства, да немачке бираче одврати од др. Полита-Десанчића. Преко својих органа мађарска је влада већ била поставила њима питање: да ли, као лојални поданици Фрање Јосифа смеју гласати на др. Полита-Десанчића, који је био кандидат Србије?

То је упалило онда код Немаца, а не треба се ни чудити, што је упалило када се зна, да су у то доба били јако затегнути одношаји између Аустроугарске и Србије и да је Беч стално тражио повода да нападне Србију, да би је понизио и осакатио. Мађарски и немачки листови стално су дражили Мађаре и Немце против Србије а то није остало без утицаја на њих, када су им уз то још и дали новаца да гласају за владиног кандидата. А као што је тадашњем руском посланику у Бечу, Шебеку, министар спољних послова, гроф Берхтолд рекао, Аустроугарска је желела да пре свега изврши удар против Србије, да би на тај начин подигла свој углед не само на Балкану, него исто тако и у Аустрији и Мађарској. Мађарске су и немачке масе биле о свему томе и поверљивим путем обавештене, па је стога било онда врло тешко задобити Немце и Мађаре и помоћу новца, јер су они знали, да би на њих гракнули претставници власти називајући их издајцима. А да смо куповали гласове, мађарска би влада нашла сведоке да то потврде — и да

се због тога поништи посланички мандат др. Политу-Десанчићу.

Знајући све то — ми смо се морали онда свом снагом заложити, да Србе бираче одржимо на окупу, јер само сложним гласањем Срба бирача могао је победити кандидат удружене српске опозиције, др. Полит. Али се у томе нажалост није успело, јер се одвојило 310 Срба бирача, који су пришли владином кандидату под притиском власти, за новац и чашћење као и због својих себичних интереса. А искључено је било, да задобијемо толико мађарских и немачких гласова. Много је пак окуражило те Србе бираче и та околност, што су онда загребачки самосталци били у пријатељству са грофом Тисом па им због тога није изгледало тако страшно гласање за Тисиног кандидата, а против Србина опозиционара. Мађари и Немци су скоро једнодушно гласали за владиног кандидата, иако је био Србин. Он је добио укупно 1197 гласова, од којих је било 887 несрпских гласова а само 310 српских. Према томе је владин кандидат добио 74% несрпских и непуних 26% српских гласова, док су за др. Полита гласали Срби бирачи у огромној већини. Али јер није постојало опште бирачко право, број Срба зависних бирача јако се осетио на избору у корист владиног кандидата.

То је био пре рата последњи избор посланика за угарски сабор, у којем су Срби истакли свога кандидата, па иако нису победили, ипак су успели, да се огромна већина Срба бирача изјасни против насилничке владе грофа Стевана Тисе. Али добра је страна овог избора била, да се још више учврстила слога међу Србима у Војводини Српској, а нарочито међу радикалима и либералима. Та је слога издржала пробу у тренутку, када су склопивши споразум са грофом Тисом — убрзо после избора у Великој Книгинди — самосталци иступили из кола српске удружене опозиције, после чега је др. Полит био изабран за председника одбора удружене српске опозиције. Та је слога ухватила толико дубоког корена, да су либералски прваци, др. Стеван Малешевић и Јанко Перић после тога долазили у уредништво Заставе на договор, а др. Стеван Малешевић ми је рекао, да би се радо измирио са Јашом Томићем и замолио ме, да у тој ствари посредујем, но пошто је убрзо избио рат, престала је свака наша политичка радња, па је ова жеља др. Стевана Малешевића само због тога остала неиспуњена, а све до своје смрти он је био са мном у најбољем пријатељству и долазио у мој стан на разговор за време рата, када сам се неко време после изласка из затвора у Вацу налазио у Новом Саду, док се полиција није присетила, да ја треба да одем у Сегедин као интернирац, а посетио ме је и у Сегедину, док сам тамо био.

Још ћу нешто испричати г. Васи Стајићу у вези с избором у Великој Кикинди. Када сам за време рата 1917 године дошао из војске у Нови Сад на кратко одсуство, срео сам се са др. Политом на углу улице Краља Петра и Николе Пашића. Он ме је познао, иако сам био у војничком оделу и најсрдачније ме је ословио упитавши ме за здравље, а после тога је врло љубазно упитао: „Но амице, хоћемо ли и опет на избор посланика у Великој Кикинди?“ Ја сам на то одговорио: „Можда ћемо и опет али вероватно под другим приликама.“ Он је на то рекао: „Дај Боже!“ — и пруживши ми руку растао се са мном најљубазније. Из тога се види, колико је др. Полит-Десанчић много ценио оно, што су радикали учинили за његову посланичку кандидатуру и избор у Великој Кикинди. Зато ме је онако љубазно предусрео и споменуо посланички избор у Великој Кикинди. Тада сам се с њиме последњи пут видео. Он се после тога преселио у Темишвар, где је умр'о после ослобођења.

Као одличан одговор г. Васи Стајићу, служи и здравица др. Стевана Малешевића, либерала, који је на заједничкој вечери у Великој Кикинди у својој здравици истакао пожртвовање и несебично држање српске народне радикалне странке, која је својим родољубивим радом и дивном организацијом могла да послужи као пример осталим странкама и због тога јој је он то и јавно признао. А када су држањем радикала били задовољни како сам кандидат, др. Михаило Полит-Десанчић, тако и његов заменик у вођству либералне странке, др. Стеван Малешевић, тиме је доказано, да г. Васа Стајић није говорио истину, када је Станоју Станојевићу „у четири ока“ рекао, да се радикали нису добро држали при избору посланика у Великој Кикинди и да је због тога пао др. Михаило Полит-Десанчић. А све оно, што је до избора изнесено у *Застави* у корист посланичке кандидатуре др. Михаила Полит-Десанчића у Великој Кикинди 1914 године као и лично ангажовање радикалских првака — најбоље сведочи, да су радикали учинили све, што су могли, да би он победио. А што није било успеха, казано је отворено у *Застави*, у којој је изашао и објективан приказ једног нерадикала. Криви су били они Срби, који су се ради својих личних интереса одвојили од српске већине и прикључили несрпској већини, чиме су омогућили победу владиног кандидата, док је по тврдњи оног нерадикала главни кривац закашњењу са кандидацијом српске опозиције био самоставац Марко Богдан, који је изјавио и да неће радити за Полита.

II

СРПСКИ НАРОДНИ ЗБОР У НОВОМ САДУ 1902 ГОД. ПРОТИВ НАПАДАЈА НА СРБЕ У ЗАГРЕБУ И НАПАДАЈ ПРОФЕСОРА СТАНОЈА СТАНОЈЕВИЋА НА ЗБОРСКУ ОДЛУКУ

Збуњени нараштај и нападај на Србе у Загребу

Г. Васа Стајић није се задовољно само нападајем на радикале због избора посланика у Великој Кикинди 1914 године. То би му било мало. Он је желео да још јаче удари на радикале. Зато се закачио за српски народни збор у Новом Саду 1902 године, који је одржан ради протеста против страшног нападаја хрватских шовиниста у Загребу на животе и имовину тамошњих Срба такорећи уз благонаклоност политичких власти и отворено одобравање хрватских листова. То је управо његов главни нападај а оснива се на партизанском чланку Станоја Станојевића у либералском *Бранику* под насловом: *Кратковида политика*, у којем је напао српски протестни збор у Новом Саду због оне тачке одлуке тога збора, у којој је споменуто, да ће Срби у Хрватској и Славонији бити приморани, да затраже другу државноправну основу, која би обезбедила њихов народни и имовни опстанак. Овај се нападај Станоја Станојевића нарочито допао г. Васи Стајићу, јер је ударио на радикале а ублажио осуду страшнога недела хрватских шовиниста у Загребу. Зато је он, над још доста свежим гробом Станоја Станојевића, радије застао код његова чланка, који је био управо „реч у своје време“ и којим је највише проговорио из душе једног нараштаја, који је био *скоро збуњен тзв. септембарским догађајима у Загребу*. А те тзв. септембарске догађаје у Загребу приказао је г. Васа Стајић — као један члан из „скоро збуњеног нараштаја“ овако: „На дан последњег августа 1902 почело је у Загребу разбијање и уништавање српских трговачких радња и организација (банка, црква, школа, штампарија). Колики су обим имале те демонстрације, може се судити по томе, што су 42 српске породице пријавиле штету од неких 100.000 форинти.“

Као што се види из овог кратког приказа тзв. септембарских догађаја у Загребу, г. Васа Стајић био је врло обазрив. Није споменуо ни то, да су нападнута и оштећена

уредништва *Србобрана* и *Врача погађача* и да је било онемогућено њихово даље излагање. А што је најглавније — он је пропустио забележити, да су те страшне нападаје на загребачке Србе, њихове животе и имовину, извршили хрватски шовинисти уз одобравање хрватских листова и да су их толерирале надлежне власти у Загребу. А када се пише историја после 36 година, треба знати, да има пуно читалаца, којима то није било познато и да им према томе треба те догађаје приказати верно ма и укратко, а пре свега г. Васа Стајић није смео пропустити, а да не спомене нападаче. А свакако је врло чудно, што је он и штету, која је почињена, тако некако споменуо — као да није била баш тако страшна, тек „неких“ 100.000 форинти!

Али главно је г. Васи Стајићу, члану тада „скоро збуњеног“ нараштаја (који нам не казује, зашто је био скоро збуњен), што је Станоје Станојевић у своје чланку напао српски протестни збор у Новом Саду, који је осудио страшне нападаје хрватских шовиниста на Србе у Загребу 1902 године а нападаче увиђено бранио и правдао. Колико је г. Васа Стајић болећив, када је реч о догађајима у Загребу, види се и по томе, што он сада замера Стојану Новаковићу, српском научењаку, иступање из чланства Југословенске академије наука поводом жалосних нападаја на Србе, јер — по мишљењу г. Стајића — она се није компромитовала у тим демонстрацијама. Сем тога криво је г. Васи Стајићу и то, што се у резолуцију митинга, који је одржан у Београду поводом страшних нападаја на Србе у Загребу, није унело, да ти нападаји нису били дело хрватског народа и да мисао слоге Срба и Хрвата тиме није уништена, иако су Јован Жујовић и Гига Гершић дали изјаве у том правцу.

Г. Васа Стајић — као што се види из горњих замерака, — чита лекције и Србима у Београду, што су на митингу осудили нападај на Србе, а нису изјавили, да то није било дело хрватског народа, док му је Стојан Новаковић био крив, што је иступио из Југословенске академије наука у знак протеста против нападаја хрватских шовиниста. Али г. Стајић у свом претераном ревновању за Загреб — погрешно је, када је од Срба у Београду тражио, да они изјаве да тај страшни нападај на Србе није дело хрватског народа, *иако су то могли да учине сами Хрвати путем свог народног збора ограђујући се од страшних нападаја на Србе у Загребу*. Али они то нису учинили а г. Стајић се и не усуђује, да им то пребаци. Стојан Новаковић пак је свакако добро размислио, кад се одрекао чланства у Југословенској академији наука, јер је и у њеним редовима било многих, који су одобравали нападаје на Србе, о чему сведочи и писање загребачког *Обзора* у оно време, а *Обзор* је био главни орган хрватске интелигенције.

Како је дошло до нападаја на Србе у Загребу?

Да би се пак читаоци могли боље упознати са догађајима из 1902 године, приказаћу их у најкраћим потезима по писању листова. Застава је прву вест донела у 182 броју своје. По тој вести су у недељу 18 (31) августа биле у Загребу велике демонстрације против Срба; рушени су српски дућани, Српска банка, уредништво *Србобрана*. Демонстрације су биле последице писања *Хрватског права* и *Обзора* против Срба. Белешка у *Застави* завршена је овако: *Туђа глава а хрватске руке*. У званичним *Народним новинама*, дакле у листу хрватско-славонске владе, тврдило се, да је писање *Србобрана* било повод демонстрацијама. А у *Србобрану* је забележено било, да су демонстрације изазвали *Обзор* и његови другови својим држањем, а привидан разлог им је био чланак *Српског књижевног гласника*, који је прештампан у *Србобрану*. Прави им је разлог био онај, који се увек испољава у писању њиховом о Србима а сада још и намера, да прикрију онај ужасни фијаско, који преживљују у парници против др. Хинковића.*)

Врло је занимљиво оно, што је написао *полузванични* лист земаљске владе у Загребу, *Аграмер цајтунг*, на немачком језику. По оцени тог полузваничног листа, чланак београдског књижевног листа у *Србобрану* је најгрубље вређао хрватски народ, одрекао му језик и егзистенцију и прорекао, да ће се Хрвати претопити у Србе. А *Србобран* је тај чланак пропратио таким примедбама, које не би потписао ни онај београдски лист. Зато је полузванични лист на немачком језику изјавио да разуме огорчење хрватског народа

*) Др. Хинко Хинковић, уредник *Новог сунца*, покрштени Јеврејин, одржао је предавање у Загребу, због кога је био оптужен. По гласу оптужбе државног тужиоца Хинковић је говорио о *рају и паклу* у смислу спиритистичке науке па је тиме вређао науку законом признате римокатоличке цркве и дражио против римокатоличког свештенства. Он је у своје предавању говорио против тога, да се плаћају мисе и молитве и да се прост народ заваарава бајкама о рају и паклу, којима римокатоличко свештенство осигурава себи господство у свету и материјалну корист. Над вернима виси стално Дамоклов мач свештенства, а ко га држи над чијом главом, има у руди и његову кесу. Што се више народ застрашује, тим ће више бити плаћених миса и молитава.. а Хинковић је за оно хришћанство, које каже: *Љуби ближњег свог као самог себе*, а не оно, које вара људе итд. Због овога је предавања било у Загребу велико узбуђење. На основу извештаја *Католичког листа*, оптужен је Хинковић због тога, а суђење је било заказано крајем августа 1902 године, када је *Обзор* већ дигао хајку на *Србобран* и Србе због чланка: *Срби и Хрвати*. Пошто је *Обзор* био и лист римокатоличког свештенства, уредништву његовом било је неугодно, што је *Србобран* у 173 броју 1902 донео опширан приказ предавања др Хинковића и ток суђења. То је било ново уље на *Обзор*ову ватру, а на два дана после тога почели су нападаји на загребачке Србе и њихову имовину.

али бајаги не одобрава демонстрације. То је било фарисејско измотавање, јер демонстрације су биле по вољи и влади у Загребу, која их је толерирала четири дана и три ноћи.

Како је дошло до сазива српског народног збора? — Спор са либералима због зборске одлуке

Застава је донела опширан опис оних страшних догађаја у Загребу. У 184 броју их је осудила у чланку: *Вартоломејска ноћ у Загребу* а у 185 броју у чланку: *Јесу ли Срби ван закона? У том броју забележено је и то, да Обзор одобрава демонстрације због писања Србобрана*. Само се по себи разуме, да је међу Србима због загребачких догађаја било велико огорчење и тражио се начин, да се даде одушке оном огорчењу. Тако је никла мисао о митрополијском збору ради протестовања против страховитих нападаја на Србе у Загребу. У ствари збора одржана је прва конференција 29 августа у Руми. Збор је био заказан за 5 (18) септембар у Сремским Карловцима, а позив на збор потписали су српски прваци без разлике странака. Али политичка власт није дозволила, да се одржи збор у Сремским Карловцима, па је због тога решено, да се збор одржи у Новом Саду 12 (25) септембра. И за овај су збор потписали позив представници свих странака, а у име либерала (браниковаца) потписали су га: проф. Милан А. Јовановић, др. Лаза Станојевић и проф. Светозар Савковић. А док се чиниле припреме за збор, влада у Загребу забранила је даље излагање *Србобрана* а пленила је поједине бројеве *Заставе* на територији Хрватске и Славоније.

Међутим, пред сам збор, дошло је до спора око одлуке збора, јер су либерали учинили неке приговоре. На претконференцији свију странака биле су примљене предложене одлуке. По тврдњи г. Васе Стајића либерали су тражили, да се у одлуци ништа не рекне „против интегритета и аутономије Хрватске и Славоније“ а када у томе нису успели, иако их је у томе помагао Светозар Прибићевић, либерали се нису примили за часнике збора а од зборске одлуке оградиле су се са напоменом да за њу „не може бити одговоран српски народ, него они људи, који су збор злоупотребили у своје скривене сврхе“. А г. Васи Стајићу је било нарочито зазорно, што је на збору био извештач Ђура Вукичевић, који је по његовој тврдњи у новосадској локалној политици водио од 1867 године Немце против Срба а 1873 године примио се да као адвокат води парнице на рачун Мајтењијевог комесаријата. Али кад су се чиниле припреме за збор, ишло се за тим, да у њему учествују сви Срби без разлике странака — па и они, који су били познати као владине присталице. Тиме се хтело дати јачи нагласак зборским одлукама, јер би

владини кругови тврдили, да је одлука дело српских екстремиста, да Срби умереног правца нису учествовали у донашању њеном. Зато ни браниковци нису правили приговоре против учешћа Ђуре Вукичевића и других тзв. умерених Срба...

Ко је и какав је био Ђура Вукичевић, кога је узео на нишан г. Васа Стајић, казују нам подаци из књиге: *Новосадске биографије* (свеска прва), коју је написао он сам. Ђура Вукичевић је некад био као сарадник *Српског дневника* десна рука Светозару Милетићу. После се развишао с Милетићем, можда због неког неспоразума, али је после тога био бољи од друштва, у ком се нашао и није му било место у друштву Аце (Зуба) и Јоте (Грујића), који су били отворено у служби мађарске владе. *Застава* га је штедела а ни Змај га није нападао. А када му је 1867 године у *Застави* било пребачено, да је радио у корист Немаца, Милетић је пустио његову изјаву, у којој је тврдио да је свој глас дао Милетићу и ни с једним једитим Немцем о тој ствари није ни разговарао а камо ли да је што урадио. Када су Герман Анђелић и комесар Мајтењи разрешили закониту српску црквену скупштину у Новом Саду и хтели поставити силом своје власти другу, Вукичевић је „са рескриптом у руци“ тражио законитост, док су остали били на све пристали. Он је после тога био за умерену политику, али када га је због тога напао Александар Сандић, он се бранио, да Милетића није никад лично вређао; истина — он се није слагао са по себи племенитом и узвишеном али идеалном и непрактичном политиком тића орловића (Милетића), али га је као човека поштовао и као карактер ванредно ценио. За њега је Милетић био монументална појава у историји овостраних Срба, на коју и касније генерације наше као у огледало чистог родољубља треба да се угледају. У историји остаће Милетићу помен исто тако чист и светао, као што је прљав и таван многих његових недостојних епигона. И после тога је он остао пријатељ умерене политике тражећи да се призна именовање Германа Анђелића за патријарха као свршен чин, но да се у будуће брани аутономија. Али због такве своје политике није успео да уђе у српски народно-црквени сабор. *Матица српска* се 7 маја 1919 године сетила свога способног члана и сарадника — како је забележио г. Васа Стајић и посветила му је једну свечану седницу.

А када су га после одржаног српског народног збора у Новом Саду 1902 године напали у новосадском *Бранику*, Вукичевић је одговорио у *Застави* и изјавио: да је лаж да је он водио процес против српске гимназије по жељи комесара Мајтењија, а лаж је и то, да је водио криминалну парницу против патрона новосадске српске гимназије Стевана Брановачког, др. Јована Суботића, Новића и Захарића; исто

је тако била лаж, да је правио криминалну пријаву против др. Јована Суботића и Ђорђа Шилића, као што је била лаж, да је водио икакву парницу против основног писма Саве Вуковића за уништење српске гимназије. Међутим он је 12 година бранио опстанак гимназије. Лаж је пак, да је он помогао одузети 240 ланца земље од новосадске српске гимназије, нити је чуо да је неко одузео гимназији 240 ланца земље. Лаж је, да је он бранио окупацију Босне и Херцеговине и тражио њихово сједињење с Аустроугарском, јер је он окупацију сматрао несрећном српском и писао је против ње. Лаж је била и тврдња Браника, да је он на збор (септембра 1902) дошао само зато, јер му се дала прилика да подметне српском народу туђе чело и да служећи тежњама Будимпеште наведе народ да послужу туђим политичким смеровима. Он је ту тврдњу Браника сматрао денунцијацијом као што је била и тврдња, да је он био члан чете туркоса, која је денунцирала Матицу српску, српску црквену општину у Новом Саду и послала Мајтењија. Пошто су у чету туркоса спадали плаћеници мађарске владе, на челу са Јотом Грујићем, уредника Српског народа, који је прозват Турским народом, јер је износио денунцијације против Срба народњака, па зато су његов уредник Јота Грујић и његови другови назвати туркосима, — Вукичевић је изјавио да ће због обе клевете тужити уредништво Браника. Вукичевић је дакле одлучно побие, да је водио било какве парнице за рачун Мајтењијева комесаријата, а г. Стајић је поновио тврдње Браника, јер није можда знао за Вукичевићеву изјаву у Застави. У погледу припрема за српски народни збор изјавио је Вукичевић, да су се и либерали сложили са предложеном одлуком, а били су присутни др. Лаза Станојевић, др. Јован Велимировић и Милан А. Јовановић. Главну је реч у име њихово водио Милан А. Јовановић, који је касније изнео приговоре против предложене одлуке. Тим је поводом он замерио др. Илији Вучетићу, једном од либералних вођа, који је по његовом мишљењу „нападао сваког али никад под својим именом“. А пошто је др. Илија Вучетић био присутан на том народном збору, где га је Вукичевић приметио, — рекао је својим познаницима, да ће после збора изићи у Бранику нападај на њега, као што се и догодило. Још је Вукичевић признао, да је после збора пред заступницима србијанске журналистике изјавио своје огорчење према нелојалном поступку либерала (браниковаца), који су све до дана самог збора с осталим члановима ужем одбора заједнички и интимно радили, заједнички утврдили слог резолуције (одлуке), примили се и часништа на збору — и у последњем часу оставили све на цедилу. О неким тајнама, које су споменуте у Бранику, није било говора, јер таквих уопште није било, већ о томе, да су до

последњег часа учествовали и знали све, што се интерно и интимно ради, а у последњем часу напустили све оно, што су у ужем одбору заједнички утврдили и одобрили, па нису примили ни места у претседништву збора.

О томе сукобу донела је Застава у 204 броју чланак под насловом: *Наши либерали и збор*, у којем је саопштено, да је Браник у ванредном броју објавио, да либерали нису хтели учествовати у часништву збора. По њиховом је мишљењу „главна“ и управо једина мисао оног народа, што се стекао са свију страна на збориште, била да протестује против насиља. Народ, скупљен у онако великој маси — по оцени самог Браника — не може одмах зрело да промисли о свакој појединости, а то је добро дошло неким људима, да у одлуку овога збора протуре оно, што одговара њиховим политичким смеровима а не тежњама српског народа. На то је Застава одговорила: да је одлуку саставио одбор сазивача од свих странака и да су се у свему сложили с одлуком либерали, које су претстављали др. Лаза Станојевић, др. Ј. Велимировић и проф. Милан А. Јовановић. Било је неког разилажења али само између Ђуре Вукичевића и Јаше Томића. Тек на конференцији пред збор је Милан А. Јовановић у име либерала тражио, да се из одлуке изостави II тачка, јер је сувишна а пошто у њој има нека гравамина (жалбе) онда би се морала да изнесу и сва друга гравамина тј. све или ништа, а треба да се изоставе још и IV тачка као и VI тачка, а и ова је сувишна, јер не треба никог известити о одлуци збора, а коме је стало да дозна, он ће набавити ту одлуку... Но конференција се није сложила с тим, јер се хтело да се више не понове страшни напади у Загребу.

Колико је непристрасан г. Васа Стајић као историчар, сведоче и ове његове речи: „Није овде место да објављујемо резолуцију (одлуку) радикалско-мађаронског збора у Новом Саду. Нас овде интересује Станојевићева критика те резолуције (одлуке) коју је дао у чланку, који се ниже поново објављује“. Поводом ове његове пакосне напомене ваља пре свега да се укаже на то, да је народ био искомплиран у великој маси и по признању Браника и да је према томе збор остао народни а не радикално-мађаронски и онда, када неколико браниковаца није хтело да учествује у часништву збора. Да је то био радикалско-мађаронски збор, не би ту учествовао и говорио Светозар Прибићевић, који је претстављао самосталце. А своје необузвано партизанство показао је г. Стајић, када је написао, да није ту место да објави резолуцију (одлуку) збора, али зато је у целини донео партизанску критику, коју је написао Станоје Станојевић под насловом: *Кратковида политика*. Као што се види, читаоцима Гласника Историјског друштва у Новом Саду натурена је критика зборске одлуке, која им није позната. Тако једнострано обаве-

штавају се читаоци органа једног историјског друштва. Према оваком поступку могло би се рећи, да тај орган постаје наследник некадашњег либералског *Браника*.

О одлуци српског народног збора у Новом Саду 12 (25) септембра 1902

Да би се пак боље разумело оно, што ће у овој расправи рећи о тзв. значајном чланку Станоја Станојевића, треба да се забележи, да је збор одржан у Новом Саду 12 (25) септембра 1902 године. Могло је бити око 15.000 Срба присутних. Претседавали су новосадски прота Милан Ћирић и др. Ђорђе Красојевић. Известилац је био Ђура Вукичевић а сем њега говорили су још: др. Миша Поповић, адвокат из Руме, Јаша Томић, главни уредник *Заставе* и Светозар Прибићевић, каснији уредник *Новог Србобрана*. Одлука је пак донесена једногласно и гласила је овако:

Српски народ из опсега Карловачке митрополије, окупљен на свом великом збору у Новом Саду дана 12 (25) септембра 1902, доноси једнодушно ову одлуку:

I

Збор овај изриче своје највеће огорчење и гнушање над оним Хрватима насилницима, који су договорно и унапред смишљено напали дивљачки на личну слободу и сигурност имања Срба, становника Загреба, главног града Хрватске и Славоније — 18, 19, 20 и 21 августа о. г.,*) на поругу XX века и на понижење угледа правне и модерне државе. Тиме су осрамотили хрватски народ пред целим образованим светом а тешко повредили природне везе, што их везују са једнокрвним народом српским.

II

Збор овај осуђује земаљску управу Хрватске и Славоније, што је не само сузбијала праведне тежње српског народа, него и кроз читав низ година одуговлачила, на штету равноправности, законито решење чак и оних захтева, које је и сама признавала у сабору за праведне а нису увек строго вршена ни законом ујемчена права српског народа. И само та очевидна запостављеност српског народа у Хрватској и Славонији могла је и створити у хрватских насилника мисао, да ни овакав вандализам, какав је у истом против Срба извршен, неће ни са које стране наићи на отпор.

III

Збор овај изриче неповерење земаљској влади и управи града Загреба, које су помогле својим држањем, да је разуз-

*) Датуми по старом календару.

дана анархија беспела пуна 4 дана и 3 ноћи, те газила личну слободу, палила, рушила и отимала имање Срба становника, не штедећи ни саму цркву и школу у средини главног града земаљскога, у средишту интелигенције, у средишту политичке и војничке силе земаљске. Поред остале тешке одговорности земаљску владу и управу града Загреба терети и сва материјална штета, коју су тамошњи Срби претрпели.

IV

Збор овај тражи да одговорне власти даду потпуно задовољење дубоко увређеном осећају српског народа и очекује да се земаљска влада и управа града преда у руке људима, који су и вољни и кадри одржати мир и ред, личну и имовну сигурност у земљи и заштитити нападнути културни и имовни опстанак и безбедност српског народа у Хрватској и Славонији. Без те би заштите српски народ у Хрватској и Славонији био присиљен приликама, да уставним путем — а у смислу праве слободе свију народа — затражи другу државоправну основу, која би му обезбедила његов народни и имовни опстанак.

V

Збор овај призива све непристрасне и домољубиве заступнике угарског и хрватско-славонског сабора, а нарочито Србе, да порадом на томе, да се у свима саборима круне св. Стевана даде задовољштина српском народу а оштећеним Србима у Загребу потпуна имовна отштета

VI

Збор овај бира одбор, који ће ову одлуку подастрети свима уставним факторима, наиме: Његовом Величанству краљу, високој угарској влади и влади Хрватске и Славоније а и исто тако и сабору Угарске као и сабору Хрватске и Славоније.

Нападај Станоја Станојевића на одлуку српског народног збора

Ко пажљиво прочита ову озбиљну и достојанствену одлуку српског народног збора у Новом Саду, којом је осуђен страшни нападај хрватских шовиниста против Срба у Загребу, одмах ће видети, зашто је г. Стајић избегао да објави ту одлуку у *Гласнику* Историјског друштва у Новом Саду, јер да је то учинио, било би сваком читаоцу јасно, да је Станоје Станојевић неосновано критиковао ту одлуку и да са српског гледишта није било оправдано, да се удари на једнодушну одлуку великог српског народног збора и да се у тако важном тренутку одбране српских интереса квари

народна слога. Али како се види, Станоју Станојевићу се у оном тренутку учинило, да ће том критиком изазвати неповерење према радикалима а поправити положај либерала. А г. Стајићу је главно, да удари на радикале па ма тога ради морао да прикрива и недела хрватских шовиниста. Зато није ни објавио одлуку збора, у којој су та недела побројана и жигосана.

Г. Стајић би много боље почастио успомену Станојевићеву, да није ни споменуо његов чланак: *Кратковида политика*, који се њему због нападаја на радикале толико допада, јер тај чланак, писан у тренутном партизанском нерасположењу против радикала, сада служи као очевидан доказ, да је Станоје Станојевић био онда кратковидан политичар, па је у тој својој кратковидности навукао либералне прваке, да се обрнукају бежањем са великог српског народног збора, који је сазват ради одбране српских интереса. Чланак Станоја Станојевића је доказ, колико је он умео да застрани, када га је обузело партизанско нерасположење против радикала. Либералски прваци су му свакако насели и зато, што су можда веровали да он „заступа становиште званичне Србије“, а г. Васа Стајић је и сада дубоко уверен о томе, као што је у уводном делу свога чланка нарочито нагласио.

Да видимо, шта је све написао Станоје Станојевић у своме кратковидом чланку, толико значајном за г. Васу Стајића. По његовом кратковидом схватању велики народни збор је учинио тежак политички грех, који је требао да буде од неоцењено великих последица и који ће се Србима самима јако светити а због тога греха требали су Срби да буду суђени и осуђени најжешће пред историјом. А све те страховите последице требали су Срби да сносе због IV тачке зборске одлуке, у којој је изречено, да ће српски народ у Хрватској и Славонији евентуално, ако не би могао наћи довољно заштите, бити приморан да „затражи другу државоправну основу, која би му обезбедила његов народни и имовни опстанак“. А сем тога, велики је грех починио тај народни збор, што је у V тачки своје одлуке позвао „све непристрасне и домољубиве заступнике угарског и хрватско-славонског сабора, да се у свим саборима даде задовољштина српском народу“. И напоследку је у VI тачки решено, да ће се одлука подастрети владоцу, угарској влади као и влади Хрватске и Славоније а исто тако и сабору Угарске као и сабору Хрватске и Славоније“.

Ето — у чему је био страхан грех великог српског народног збора у очима једног либералског партизана. Он је чак и то тврдио, да је та одлука уједно и сведоштво наше кратковидности и да ће Хрвати, који су страшно напали Србе у Загребу, ако буду знали добро употребити, уништити све симпатије за нас, особито код словенских народа(!!!) Али у

својој захуканости отишао је Станојевић и даље, па је оптужио Србе, да су се силно огрешили што су један словенски народ, који им је заиста криво учинио, тужили несловенском народу, окрутном господару његовом и нашем, заједничком противнику српско-хрватског народа. Али Ст. Станојевић је пропустио рећи, да су Хрвати с тим окрутним господаром направили нагодбу (поравнање) и добровољно слали своје посланике у заједнички сабор, где су се решавали државни послови.

Колико је пак тада Станоју Станојевићу било зацрило пред очима због IV тачке у зборској одлуци, види се по речима у његовом чланку, којима је претсказивао, да ће Мађари и преко њих и сви образовани народи ту тачку тако схватити, да је српски народ Карловачке митрополије*) претио, да ће евентуално тражити оцепљење Срема и Славоније од Хрватске и утеловљење Угарској, иако о томе нема ни помена у одлуци. Он је предвидео, да ће се доказивати на све могуће начине, да збор није тражио оцепљење Срема и Славоније и утеловљење Угарској, али је он читао нешто у *Пестер лојду* о неком збору у Осеку, за који је сам тврдио, да није ни одржан, да ће се то тражити па је Ст. Станојевић у својој „далековидности“ био сигуран, да ће Мађари IV тачку зборске одлуке тако тумачити. Та његова предвиђања изгледају скоро као и нека „видовитост“ ...

Руковођен том „видовитошћу“ Станоје Станојевић је тврдио, да су Мађари били јако задовољни и одушевљени тим народним збором, а предвиђао је, да ће мађарски листови сутрадан после збора бити сви пуни славопоја политичкој увиђавности и мудрости народног збора и да ће се мађарска влада већ потрудити, да у опширним телеграмима убеди јавно мњење у целој образованој Европи, да цео српски народ у земљама круне св. Стевана жели и моли, да ове две покрајине Троједне краљевине утелове Угарској (а г. Стајић није ни сада, после 36 година, сматрао за дужност да пружи доказе, да се све оно збило, што је Ст. Станојевић у свом „значајном“ чланку прорицао а нарочито да прикаже садржину опширних телеграма, којима је према замисли Станоја Станојевића мађарска влада убеђивала јавно мњење у образованој Европи о жељи Срба, да се Срем и Славонија присаједине Угарској).

Па и ту није стао Станоје Станојевић ратујући против српског народног збора у Новом Саду — него је наставио овако: „Ако о првом наведеном закључку у зборској одлуци може и бити спора (тј. о оцепљењу Срема и Славоније), други и трећи јасни су и без коментарисања. Јучерашњи збор

*) Карловачка митрополија је обухватала Србе у Хрватској, Славонији и Угарској.

Срба Карловачке митрополије тужи Хрвате и хрватски народ (!!!) угарском сабору и подноси тужбу угарској влади... Ово је факт и њега не може спорити нико(?!). Због њега ће румен стида ударити у лице потомцима нашим (!!!) Признао је он дакле, да се питање оцепљења Срема и Славоније у IV тачки одлуке не може утврдити и о томе може бити спора, али се нарочито ополчно на II и III тачку, јер је збор тобоже тужио Хрвате и хрватски народ угарском сабору и угарској влади. А у II и III тачки резолуције осуђене су земаљска управа Хрватске и Славоније, дакле влада бана грофа Куен-Хедерварија и управа града Загреба, а гроф Куен-Хедервари није био представник Хрвата, него експонент мађарске владе. Зар је и због тужбе против мађарског бана, грофа Куен-Хедерварија, требала да удари румен стида у лице нашим потомцима?!

А тек после тако тешке осуде српског народног збора у Новом Саду 1902 године, признао је Станоје Станојевић, да је глупа фанатизована руља Хрвата разбојнички напала Србе у Загребу и да се цео образовани свет згрозио на вести о загребачким догађајима и да су сви народи европски, у првом реду словенски народи, били на нашој страни. Као добар одговор са српске стране био је по речима Станоја Станојевића београдски митинг (чија се резолуција није свидела г. Васи Стајићу, јер није ушло у њу, да хрватски народ није крив за страшне догађаје у Загребу) а нарочито говори Јована Жујовића и Гиге Гершића. Он је признао, да је достојанствено одговорио и обликом и садржином умни патриота, Стојан Новаковић (али му је то замерио г. Васа Стајић). Међутим се Станоју Станојевићу није допала одлука српског народног збора у Новом Саду. По његовом се мишљењу овај збор спустио на исти ниво, на коме су стојали кратковиди Хрвати оних страшних дана у Загребу. Он је признао да су крвави догађаји у Загребу били резултат кратковиде политике хрватског народа и оно што се тамо одиграло, могло се назвати издајством словенске мисли, док је г. Васи Стајићу криво, што Срби сами нису изrekli, да хрватски народ није крив за страшне догађаје у Загребу.

Шта је после онако строге осуде загребачких догађаја требао да учини Станоје Станојевић? Ништа друго, него да се придружи одлуци српског народног збора у Новом Саду. Али се он баш после тога љуто околио на тај збор и тврдио, да су не мањи прекор заслужили они, који су донели ту одлуку. А зашто? Јер по његовом мишљењу „тражити утеловљење Срема и Славоније Угарској (а то збор није тражио!) и тужити Хрвате, па ма шта да су нам урадили мађарском сабору и мађарској влади, то није достојно српског народа и српске прошлости“ (а у зборској одлуци су

осуђени Хрвати насилници, који су осрамотили хрватски народ а изречено је неповерење земаљској влади и управи града Загреба уз осуду њиховог рада, а то не значи, да је осуђен био сав хрватски народ). Па ипак је Станоје Станојевић написао, да је збор тужио све Хрвате, а бранио је у ствари владу бана грофа Куен-Хедерварија. Но после тога је још и то написао, да смо ми (тј. српски народни збор) још горе урадили него Хрвати насилници, јер је тамо радила глупа маса „несвесно(?) против својих интереса“ нападајући Србе, док су на српском родном збору интелегентни људи свесно учинили издају(!!!) и српској и словенској ствари, па су Срби због тога требали добити буран аплауз од мађарске штампе и заслужену осуду свих словенских патриота! (Али и то се није догодило, иако је Станојевић то прорицао).

Занимљиво је чути, зашто му је била потребна ова љутња?! По гласу његовог чланка интегритет и аутономија Хрватске и Славоније морали су нам бити исто онако драги као и слобода и интегритет Србије и не сме се тужити целина Троједнице и не смеју се тужити Хрвати заједничким нашим противницима, јер чинећи то радили смо против својих најживотнијих интереса. То је у своме говору на збору тражио(!!!) и Светозар Прибићевић, пријатељ Станоја Станојевића. А после тога је он поновно неистину, као да је српски народ тражио утеловљење словенског земљишта несловенском и да је тужио Хрвате једном несловенском народу, противнику и Срба и Хрвата и свих Словена. Али одмах затим је написао: „Ја знам, да се утеловљење Срема и Славоније неће одмах, може бити и да се неће никада извршити“. Међутим он је ипак желео силом бити „видовит“, па је напоменуо сад нешто ново: „да ће се Мађари без сумње потрудити, да првом приликом изазову акцију против Срба, па ће нас онда потсетити на наша обећања“, а у зборској одлуци нису учињена никаква обећања никоме. Дакле Мађари су требали поново да изазову акцију против Срба, да би оцепили Срем и Славонију нашом помоћу! О, Боже, шта му се све није привиђало! А од свега тога није се ништа догодило!

Но није Станоје Станојевић ни ту стао, него је наставио овако: „Ја добро знам, да ће ово и овако писање изазвати велику хајку и незадовољство; али ја исто тако добро знам, да је јучерашњи збор својим закључцима нанео(!!!) воду на мађарске воденице, да је Мађарима учинио велике услуге(!!!) и дао им ванредно zgodnu бусију(!!!), одакле ће стално и систематски моћи радити против нас и наших интереса“. Гле чуда големога! А после тога прођоше толике године и бише толики сукоби између Мађара и Хрвата, али никада није се догодило оно, што је у својој „видовитости“ прори-

цао Станоје Станојевић 1902 године тј. никада није мађарска влада позивом на одлуку српског народног збора из 1902 године тражила утеловљење Срема и Славоније Угарској.

На крају свога чланка је Станоје Станојевић признао и то, да се „тешке последице(!!!) јучерашњег збора неће осетити одмах“, па стога се њега није ни тицало, нити ће суд савременика, који су личним(!!!) интересима ангажовани у овој ствари — изрећи о његовим назорима, а тиме је признао, да му савременици неће одобрити ону неосновану и пакосну писанију, као што се и догодило, али он је апелирао на суд историје и био је уверен, да ће историја дати за право свима, који мисле тако као он а исто тако даће за право и оној незнатној мањини Хрвата, који су уверени, да су загребачки догађаји недостојни хрватског народа и штетни по саме Хрвате. Суд историје требао је по мишљењу Станоја Станојевића без сумње казати, да смо ми (Срби) учинили тежак и неопростив грех, када смо се спустили доле, да „измеђарски служимо непријатељима српства и словенства“. Сад се пак већ зна, да суд историје није оно казао, што је Станоје Станојевић прорицао, а они, којима је он спочитно неко умишљено измеђарење непријатељима српства и словенства су и после тога учествовали у свима народним патриотским акцијама и као велика народна странка дочекали и народно ослобођење, док су његови либерали остали у запећку, иако нису учествовали на српском народном збору у Новом Саду 1902 године, чију је одлуку Станоје Станојевић онако душмански напао али се при том много затрчао. Либералима не само што његово држање у питању збора није помогло да обнове свој углед у народу, него их је то сасвим сахранило.

Како је Застава одговорила на нападаје у Бранику?

После приказа целокупне одлуке српског народног збора од 12 (25) септембра 1902 и оштре критике Станоја Станојевића са тешким оптужбама и црним пророчанствима због одлуке тога збора — треба да чујемо шта су на ту критику одговорили они, који су били нападнути и скоро проглашени издајцима српства и словенства. Одговор је дала новосадска Застава као главни орган српске народне радикалне странке у Српској Војводини и Троједници. Све је одговоре написао Јаша Томић, главни уредник Заставе и вођа војвођанских и троједничких српских радикала. Он је био уједино и говорник на збору, који је у Бранику био тако оштро нападнут. Правилано се могу оценити сви догађаји из 1902 године у вези са нападајем на Србе у Загребу, ако су јавном мњењу познате све околности, у којима је онда вођена борба против нападача, који су својим поступ-

ком нанели штету Србима у Загребу а тиме увредили и цело српство.

На примедбе либерала у конференцији Застава је одговорила овако: Није се наш народ искупио само да кука и да протестује и ограђује се, него се искупио да тражи лека злу и гаранције, да се оно, што се одиграло у Загребу, више не понови. Ако се не измене прилике у Хрватској и Славонији, не помогаше нам ни расточена кола голих протеста. И то је хтео наш народ да каже и да се обрати свим уставним факторима. Зна се, да је бана поставио краљ на предлог председника угарског министарског савета. Он је одговоран за све а у заједничком сабору седе и посланици Хрватске и Славоније. Није дакле учињена никаква погрешка, ако се жалба поднесе угарском сабору, јер је он био заједнички сабор. Председник угарског министарског савета одговоран је био и за рад банов. А напомена о промени државоправног положаја била је само условљена. Зато је и речено: ако. Ако се Србима не би обезбедила личност и имовина, они би тражили другу државоправну основу, која ће им обезбедити на што имају права. Казало се, да ће Срби ићи даље, ако им се не да живети. С пуним правом. Валда тек неће мирно гледати, како их уништавају. По себи се разуме, да се само на основу слободе може неком нешто обезбедити.

На адресу Браника упућене су најпре ове напомене: Либерали се плаше, да би Хрвати могли прочитати из IV тачке, да ми желимо оцепљење трију жупанија од Хрватске. Где то пише? Јест али Браник пише: „могло би се наслућивати, да је то наперено против интегритета Хрватске и Славоније!“ Нас робе и пале, а ми да водимо рачуна не само о томе, шта смо казали, него и о томе, шта би могли наслућивати макакви празноглавци. Нека слути ко шта хоће. Збор је рекао своју. Ако нам не даду живети, ми нећемо то мирно гледати. Учинићемо у одбрану свог опстанка све оно, што будемо сматрали за потребно. У ком ћемо правцу тражити промене, то нити смо изrekli, нити смо хтели изрећи. То је збор рекао и ни мање ни више. То смо морали казати — и казали смо. А ко хоће да наслућује, шта ће наш народ у том случају радити, од воље му је. Либерали су пак почели да унапред тумаче, и то без икакве основе, шта ће бити после и шта ће наш народ радити, кад наступи оно „ако“. Било би од велике штете по српску ствар, да је то учинила странка, која има у народу мало угледа. Али колико наш народ рачуна са либералима, то је познато. И зато и ово његово држање не пада ни мало у рачун. Њихова пропаст и њихова немоћ даје им право да воде и будаласту политику. На част им, јер није опасно.

С тим у вези је Застава приказала и писање пештанских листова, који нису невали славопојке великом српском на-

родном збору, као што је то предвиђао Станоје Станојевић у *Бранику*, него су углавном били незадовољни с одлуком збора. Мађарски шовинистички лист *Будапешти хирлап* тражио је објашњење о другом делу IV тачке зборске одлуке и нагађао да би се она могла тумачити на четири начина: 1) дуализам Срба и Хрвата као Чеха и Немаца у Чешкој, дакле државоуправна једнакост Срба и Хрвата а мањине да нађу заштите у својој Курији, 2) евентуално оцепљење трију жупанија, у којима су Срби у већини, да се створи нова српска област у оквиру круне св. Стевана, 3) да се три жупаније придруже Угарској, као што је било до 1848 године и 4) федератизам, као што имају Словени у Аустрији, што траже панслависте и дакорумунски агитатори, али то не би могло бити уставним путем. *Аграмер цајтунг* није био задовољан са IV тачком зборске одлуке, а нагодба се неће мењати.

Застава је на то одговорила, да ће се тражити ревизија нагодбе, ако се не би друкчије нашло начина да се обезбеди слобода и имање Срба. Тај други државоуправни основ треба да заштити наше животне интересе. Како ће изгледати та промена, коју ћемо тражити, у то се засад нисмо упустили. То ћемо рећи онда, кад будемо тражили. А сад је узалудно свако нагађање у том правцу, јер не води цели. Друга државоуправна основа, може се створити не на четири него на безброј начина. Док не дође време да народ наш као такав увиди, да мора тражити другу државоуправну основу и да му ништа друго не остаје, донде неће бити о томе реч, на који начин. Дакле нема у одлуци ничег скривенога ни мутнога, као што је тврдио *Будапешти хирлап*.

На чланак Станоја Станојевића одговорено је у 205 броју Заставе 1902 године овако:

Браникова политика

Браник продужује своју политику. Поново истиче, да ће Мађари а преко Мађара сви остали образовани народи схватити IV тачку резолуције народног збора тако, као да је српски народ Карловачке митрополије претио да ће евентуално тражити оцепљење Срема и Славоније од Троједнице и утеловљење Угарској.

Но стигли су мађарски листови и ниједан до сада није схватио да се то тражи. То ће учинити само хрватски листови сад, после *Браниковог* писања. Јер у страниј штампи још нема оне покварености, да подмеће и изврће. Страна штампа пита: шта мислимо оном тачком, јер се нагодба може у много праваца мењати? А наш је одговор: Кад буде време, да тражимо промену — чућете.

Док писац тог *Браниковог* чланка: *Кратковида* политика на првом месту у чланку вели: *Мађари ће схватити то тако*, дотле мало даље вели: Они који су унели и протурили ту резолуцију, заслужују не мање прекора, јер тражити утеловљење Срема и Славоније — то је недостојно српске прошлости.

Дакле прво каже: „могло би се тако схватити“ а после се већ вели: да се то у истину и тражи. Такве озбиљне чланке може трпати само *Браник* у своје ступце.

Даље је неправдо *Бранику*, што Срби ту же Хрвате угарској влади и угарском сабору. А то, забога, није лепо. А шта да раде?! Да оставе да их харају и кољу?! Срби се ту же одговорном министру земље и сабору. Траже лека, где га једино уставним путем наћи могу. — Србима остаје троје: да трпе, да се буне и да траже лека код уставних фактора. Збор је био тако „кратковид“, па се обратио на уставне факторе. Само либералско-браниковачко потпуно политичко кретенство може овоме замерити.

Браникова политика је — *далековида*. Она се своди на то, да денунцира Србе пред хрватском владом, да су Срби на збору у истини тражили оцепљење три жупаније, а о том нема у резолуцији ни беле речи. Је ли то мудро, родољубиво?

И је ли мудра она политика наших либерала непрестано кукати: Драга браћо Хрвати, ма ви нами шта радили знајте, ми паметни политичари нећемо никада тражити да се исклинемо из вашег загрљаја. Ако ће ико да нас пљачка и убија, то морате бити ви...

Кад није било на збору речи о оцепљењу, кад није било речи ни у говорима, шта значи то: подметати којекква тумачења и храбрити Хрвате?!

Писац најновијег чланка⁶ позива се на суд историје и прориче да ће му историја дати за право. Жалосна би то била историја! Писац вели: „Мађарски листови данас биће сви пуни славопоја политичкој увиђавности и мудрости јучерашњег збора, а мађарска влада потрудиће се, да убеди јавно мњење у целој образованој Европи да цео народ у земљама круне св. Стевана жели и моли, да се две покрајине Троједне краљевине утелове Угарској. И добићемо буран аплауз од мађарске штампе“.

Таман. Мађарски листови баш противно. *Браников* пророк, који није умео да види ни на шест сати унапред, позива се на далека времена — историју. Дабоме да ће овако писање *Браника* послужити Хрватима за даље денунцијације. Али, да ће та *Браникова* политика имати ма каквих даљих рђавих последица по српски народ, не верујемо. Српски ће народ продужити своју борбу и своју одбрану. „Ду-

* Проф. Станоје Станојевић.

говинди политичари" и Браникова политичка блесавост неће га од тога уздржати.

У 206 броју Заставе дат је и шалив одговор на чланак Станоја Станојевића у Бранику који гласи:

РЕЗОЛУЦИЈА СРПСКИХ ЛИБЕРАЛА
(после народног збора у Новом Саду).

Српски либерали, искуљени у уредништву Браника а под претседништвом свога Лије доносе једнодушно ову

ОДЛУКУ

I.

До срца нас боле, што су наша многоштвована словенска браћа Хрвати у Загребу плачкали и робили Србе. Шта више признајемо, да би требали да их осудимо и да изрекнемо, како неће бити добро, ако нам и даље не дају живети. Али, боље је да ћутимо, јер би наша браћа Хрвати могли то криво разумети, а ако они нас само криво разуму, могла би се расрдити на нас — историја.

II.

Ми смо жестоко против бана, а могли би целом свету шанути на уво, да би желели да бан падне. Но, јер се по закону бан скида и намешта само на предлог угарске владе, не обраћамо се никако тој влади, да не би ко помислио, да смо издајници. Зато кличемо из свег гласа: — Живео бан Хедервари!

III.

Кад смо по српској дужности својој овако немилостиво осудили браћу Хрвате изгреднике, па и самога бана, дужни смо да рекнемо коју благу реч и о Србима.

IV.

Србобранов чланак: Срби и Хрвати није имао места. Оно што се тамо казало о Хрватима, није се смело никако и нипошто казати.

Ми смо у Бранику већ раније рекли Србобрану, да не пише онако хајдучки али нас није послушао.* Зато сад: **Прав буди Влахом.****

* Види 115 број Браника од ове године.

** Тако су онда одобравали Хрвати нападаје на Србе.

V.

Проглашујемо за изроде и издајнице све оне Србе, који су усвојили резолуцију великог народног збора у Новом Саду а нарочито IV. тачку, јер су они учинили тиме неверу против своје домовине.

VI.

Ова се резолуција неће нарочито доставити ни бану, ни хрватско-славонским властима, јер смо тврдо уверени, да ће они све ово прочитати и у Бранику, те учинити са српским издајницима шта треба.

Претседник:
И. Лија

Перовођа:
„Далековиди политичар“

Званичне Народне новине и Браник

Званичне Народне новине у (Загребу), које су управо дале сигнал за загребачка разбојништва, у свом 222 броју нападају наш народни збор, осуђују најжешће радикале, а Бранику и либералима истављају велику похвалу. И из-

ричу, да се потпуно слажу са Браником о том, шта су Срби на збору требали да раде. Браћа се рукују мила. Лепо друштво.

Застава, бр. 206, 1902.*)

Имају очи и имају — уши**)

Не виде али имају очи, не чују али имају уши. То се може с пуним правом рећи о нашим браниковцима. Нити они знају шта се спрема, нити виде шта ће доћи.

Кад се догодише загребачки покољи, ти су људи у Бранику осуђивали онај Србобранов чланак, данас, кад је био српски народни збор, осуђују тај збор. Они заиста воде — српску политику.

А како Хрвати? Ово је дана средишњи одбор хрватске сједињене опозиције закључио, да та опозиција прими заједничко име: странка права. Штросмајеровци примише сад већ и назив Старчевићеве странке. Признају, да је дошло време, да се боре под Старчевићевим барјаком.

Не треба ми да речемо: што то значи. То нам казује лист старчевићеваца: Хрватска. У свом 222 броју вели тај лист: „Хрвати смо, и као такви хоћемо да успоставимо нашу негдању државу. Хрвати смо и као такви хоћемо да ујединимо уда читавог нашег народа. Наши противници не могу преко Бановине. Наша странка напротив обухваћа све Хрвате, који исповедају хрватску веру, који схваћају хрватску прошлост, који верују у хрватску будућност.“ — И још позива тај лист Хрватску на слогу, да препороди и уједини домовину.

Шта се ту мисли, јасно је. Хрвати мисле да је дошло време, не да се сједине с Далмацијом, него са Босном и Херцеговином. За друге не знају, већ само за оне, који исповедају „хрватску веру“. Да препороче отаџбину у стеклишком духу, противу Срба. Да препороче Хрватску уз химну: Сваком Србу штрик о врат! И хрватски „либерали“, Штросмајеровци, њихови „солидни елементи“, примају данас програм и назив старчевићеваца.

Наши браниковци имају очи, имају уз то — уши, ал даље ништа. Не виде шта се иза брда ваља, немају ни појма о том, шта ће да наступи. Наш српски збор у Новом Саду заузима посве правичан положај: он изјављује свету на виду, да Србима има права да живи и постоји. И ако му се не да живети, да ће он тражити другу државоправну основу. Какву, то није рекао. Ал ако дође до невоље, он ће је тражити, и наћи ће је.

*) Због ове белешке је Судбени сто у Загребу забранио 206 број Заставе. У Врачу погађачу пак запленио је песму о браниклијама.

** Судбени сто у Загребу забранио је 206 број Заставе и због овог чланка.

Та мушка и природна реч — не допада се *Бранику*. Забога могли би Хрвати помислити што неугодно по њих. Могли би помислити, ако нас још даље гњаве и иду нам о глави, да ћемо ми тражити оцепљење трију жупанија од Хрватске.

Браник се сав запурио. Он сматра да је то часна и паметна политика, кад дамо свом свету на глас: Браћо Хрвати! Ма нас секли и пекли, ви сте наша браћа, и ми никада нећемо ништа учинити што би вам криво било... Ето то вам је *Браникова* мудра политика.

Наш народни збор у Новом Саду није тражио оцепљење трију жупанија, није уопште казао у том погледу ништа, али је држао, да мора казати у овом тешком часу: Ако нам не дате живети, морамо тражити начина и против ваше воље. Та и голуб се отима, кад му метну нож под грло.

Но они око *Браника*, који ништа не виде и не чују, а најмање осећају, нашли су да је мудро и паметно и родољубиво, и да то није издајнички, кад нападају народни збор, што је тако говорио. А ко не би тако говорио, тај не би имао ни жучи ни памети.

Браник да би могао лакше напасти збор, подметнуо му је, да тај збор хоће оцепљење трију жупанија, о чему нема речи у резолуцији.

Зашто?! Зато, јер он сад од тог живи, што грди све штогод се ради, јер они, браниковци, немају већину. Ми смо већ рекли, да је то блесавост. Јер таквим начином ће најмање повратити изгубљено поверење.

Но многи наши пријатељи протестују против тога, што ми то сматрамо као блесаву политику. Него нам веле: Има ту поред блесавости подлости и нитковлука. Јер не може бити, да су господа око *Браника* баш тако блесави а да не знају колико може шкодити њихово писање појединим њиховим противницима Србима у Хрватској и Славонији.

Може бити да је и тако али можда ми ипак имамо право. Политичка блесавост, која је већ дозрела за лудницу, у стању је да учини свашта и без — неваљалства.

Застава бр. 206-1914.

J. T.

По писању новосадског *Браника* победио је бан

Застава је у 207 броју (1902) саопштила *Браникову* вест, да је „бан победио“, тј. да ће бан гроф Куен-Хедервари остати и даље на свом положају, а с тим у вези јавно је *Браник* и то, да је претседник мађарске владе, Коломан Сел, био наредио, да се српски протестни збор у Новом Саду распусти, ако би се усвојила II тачка резолуције, у којој се напада влада у Загребу, јер је то издејствовао својом интервенцијом бан. По схватању људи око *Браника* била је та

тачка излишна, а ето мађарска се влада била ополчила баш на ту тачку.

Застава је тим поводом ставила питање: зашто би био забрањен тај збор, када је по *Бранику* сама мађарска влада бајаги желела да се састане тај збор — и ако је решено да се растури: зашто није био растурен?! И на то је *Браник* одговорио тврдећи, да је касно приспео телеграм. А откуд су у уредништву *Браника* то дознали — и како је Коломан Сел дознао за II тачку резолуције? И зашто је Сел хтео да забрани само II тачку, када је влада бана грофа Куена-Хедерварија била нападнута још и у III и IV тачци?!

Како мисли *Браник* да се извуче?

Браник је данас у једном табору са хрватским званичним листом *Народним новинама*. С оним *Народним новинама*, које су дале знак, да може и да треба да почне хајка на Србе. *Браник* је с оним *Народним новинама*, које су за време крвавих дана у Загребу доносиле оглас: „Ја нисам бранио Влахе, нити сам мислио да их браним, јер сам добар Хрват и добар католик.“ Те *Народне новине*, које су све свесне српске читаонице избациле из својих просторија, данас кују у звезде новосадски *Браник* и веле, да се са *Браником* потпуно слажу. Они, који су покренули хајку против Срба, слажу се данас потпуно с тим, да би ми Срби били урадили мудро, када би се само онако бранили, како је предложио *Браник*.

Поводом замерке у *Бранику* против одлуке збора да се са тужбом обрати мађарској влади, одговорено је, да бан зависи од мађарске владе, јер се он поставља и скида по предлогу претседника мађарске владе, а овај је одговоран био за банов рад мађарском сабору, у којем је седело 40 посланика из Хрватске и Славоније.

Четврта тачка није „созакљатничке“-конспираторске природе, иако се није рекло јасно, шта се тиме мислило. Ето нпр. у либералном програму стоји, да се народу обезбеди утицај на избор епископа, али није речено, како и ко да га бира.

Срби на своме збору нису хтели друго рећи, него да се мора створити државоправна основа, која ће српском народу обезбедити битисање. Сем браниковаца нико није томе противан.

Није пак истина, да су све то скували Ђура Ђурковић, Вукичевић и Ђока Радовановић. Питање збора покренули су у Руми: др. Миша А. Поповић, Никола Ђуришић и инж. Јован Татић. Збор су заказале све странке. Тек на основу споразума са др. Лазом Станојевићем, оцем Станоја Станојевића, позвати су на договор Ђура Вукичевић и Ђока Ра-

довановић, али овај последњи није потписао позив на збор. Вукичевић је пак искрено сарађивао.

Иако је ишло тешко, показало се ипак, да се у општим питањима могу споразумети људи разних начела. Али код либерала нема начела. Њих, пропале и презрене, руководи инат; они стрепе од страха, да се не постигне какав успех, јер се тај успех не би могао признати у првом реду њима.

Застава бр. 207—1902.

J. T.

Београдски листови против новосадских либерала

Београдски листови, који су имали извештаче на новосадском збору, без разлике боје осудише наше жалосне либерале. Да наведемо шта пише *Народни лист*:

У овом завршном чланку о великом народном збору, који је одржан у Новом Саду, хоћемо да кажемо још неколико речи, које могу бити само од користи оностраном српству.

Морамо констатовати, да нас је изненадила, управо забринула једна врло немила појава, коју смо приметили тек почетком зборског рада.

Овај велики народни збор, који беше сакупљен у Новом Саду, казивао нам је да су сви Срби сложни, кад је у питању каква народна ствар, и да у тој слози гледамо бољу будућност српству. Али на жалост и наше велико изненађење видесмо оно, што нас је морало забринути. Видесмо, да се у оваквој једној прилици одвојише од онако огромног и одушевљеног броја Срба претставници тамошњих либерала, а са њима и извештач број чланова исте странке.

Такав њихов поступак за већу је осуду зато, што су либерали били солидарни и у свему били сагласни са радикалима и конзервативцима до самог отварања збора и тек тада су изјавили, да не пристају на резолуцију. Такав њихов поступак нас је изненадио а збор је због таког њиховог поступка почео викати: где су браниковци?

Ми жалимо, што се тако што догодило. Прекосавски либерали требали су приликом састављања резолуције да отворено кажу шта хоће и шта желе. Није ни мало лепо, није кавалерски, а богме није ни српски, да се одвајају на сам дан збора.

Ми се чудимо њиховим првацима. Овим чином доказали су, да су чланци новосадске Заставе против прекосавских либерала умесни и потпуно оправдани, кад су они и у онакој прилици могли урадити онако што.

Ми смо са овог великог народног збора однели најбоље успомене а да још није било овог случаја, наравно да би дошли у Србију још веселији, расположенији.

Наша би била искрена жеља, да се бар у будуће тако што не дешава.

Колајне Бранику и либералима

Браник и либерали све једнако добивају колајне од хрватских листова. Не слажу се само хрватске званичне *Народне новине* с оним, што учинише либерали, него се с тим слажу и остали хрватски листови. Није ни чудо. *Браник* је сад заборавио шта је било у Загребу, те осуђује српски народни збор, осуђује резолуцију тог збора, не остаје му друго. Он није учествовао у свему томе, па сад мисли избећи ће осуду, ако он све осуди. Међутим у Загребу знају потпуно, ко је *Браник* и колико вреде либерали у нашем народу. Да су браниковци јачи, упливнији, хрватски стеклиши би ликовали до неба, али овако, у души својој ликују сигурно само зато, што виде, како јадних и жалосних има Срба. И нас је жао, што је то тако, али им јадници неће помоћи.

Застава бр. 209—1914.

J. T.

Први браниковац, који се одрекао акције Станоја Станојевића

У 209 броју *Заставе* (1902) забележено је, да је др. Илија Вучетић, један од вођа новосадских либерала, дао у *Бранику* изјаву, да је још пре три месеца дао оставку на председништву и чланству Средишњег одбора либералне странке и не учествује у раду нити утиче на писање *Браника*.

На то је *Застава* тврдила, да су у уредништву *Браника* били др. Илија Вучетић, др. Михаило Полит-Десанчић, Паја Гостовић и Лаза Милошев (директор Централног кредитног завода) баш онда, када су два дана пред велики српски народни збор, дакле 10 (23) септембра, људи свију странака склапали резолуцију и тамо се договорили, да се одвоје.

Међутим је др. Илија Вучетић изјавио, да он није учествовао у раду против збора и писању *Браника*, дакле одрекао је своје учешће у акцији Станоја Станојевића.

Избио је клин кроз врећу — Браник против Јаше Томића

Браников чланак показује да либерале руководи лична мржња, инат; јер он (*Браник*) сав ван себе пита:

— Јаша Томић? Зар живи? Што живи! Тај на народне зборове долази, води прву реч пред народом и одлучује о судбини народној. Да је глава македонског комитета или сицилијанске мафије, он би починио чудо, јер има неку демонску, мађијску снагу, којом уме да хипнотизује и заведе необавештени свет. Он је у народу једном, коме треба мирна развртка, грдна несрећа, јер не може да створи ништа, а изазива само забуне и трзавице... Његов конспираторски дух добија маха онда, кад настану какве необичне прилике.

У револуцији каквој бацно би се у вртлог без размишљања, па или би први пао на барикадама, или би упропастио хиљаду других људи, не питајући, води ли то добру или злу...
Занимљиво!

Пре два дана износи *Браник* како су Ђура Вукичевић и Ђока Радовановић завели наш народ а Јаша Томић им вуче само тањиге, сад одједаред Јаша Томић крив...

И то *Браник* назива озбиљно писање. Час тврди, да се оним збором хтело под скут мађарској влади, час говоре о конспираторству и револуцији. Та да, *Браник* мисли: добро би било народу доказати, како га воде мађарској влади под скут а добро би било кад би мађарској влади доказао, како се наш народ поводи за Јашом Томићем, који је и „созакљатник“ и револуционер.

Треба знати ово: опште је мишљење, како ће наш народни збор бити од великих последица по српску ствар. То је пренерзило браниковце. И они, који су из свог извештаја изоставили, да је Јаша Томић и говорио на збору, сад одједном доказују, како је он опасан и револуционаран и како он стоји на челу покрета. Томе је циљ, да покваре ако шта могу покварити. Јер они не могу лако отрпети да се ма шта добро сврши без њих. Отуд сад та жалосна промена код њих.

Ако нисте знали, ето сад видите, шта значи радити и писати по „браниковачки“.

Застава бр. 209—1902.

Срби и Хрвати, посланици владине странке за владу

Проговорили су у овој ствари и посланици владине странке. У име владиног посланичког клуба др. Светислав Шумановић, бивши подбан и др. Никола Томашић, каснији бан и миљеник бана грофа Куена-Хедерварија, дали су у *Народним новинама*, званичном листу банове владе, изјаву, у којој су тврдили, да су за загребачке страшне дагађаје подједнако криви радикали, како Срби тако и Хрвати и саопштили, да ће хрватско-славонски сабор свима нападнутим Србима накнадити штету. Уједно је изречено поверење бану, грофу Куену-Хедерварију, јер по њиховом мишљењу он није крив, што је пустио, да се Срби нападају а развлачи и руши њихова имовина пуна четири дана и три ноћи.

Та је изјава била одговор на одлуку великог српског народног збора у Новом Саду, одржаног 12 (25) септембра 1902, којом је био осуђен бан, гроф Куен-Хедервари, како због неиспуњења српских захтева, тако и због толерирања страшних дагађаја у Загребу. Али ова изјава није могла да задовољи наше огорчено јавно мњење а Застава је у 213 броју (1902) тражила доказа, да се хоће братска слога, а доказ би био: да се изгласа и узакони равноправност Срба.

ГОВОРИ НА ВЕЛИКОМ СРПСКОМ НАРОДНОМ ЗБОРУ У НОВОМ САДУ, 12 (25) СЕПТЕМБРА 1902

Говор Јаше Томића*)

Драга браћо! Дичне Српкиње!

За време тридесетогодишњег рата текла је на једном месту очајна борба. Од једном из редова католичких Немаца поче да сипа ужас. Пушке су биле напуњене камењем и гвожђем. Швеци, против којих се осу овај ужас, престравише се. Тада је неко између њих узвикнуо: „Браћо, победили смо! Противник нема више олова! Видите ли чиме пуни пушке? То му је последњи метак!“ Па и било је тако.

Данас у културној нашој борби с Хрватима поче одједном да сипа и против нас камен и гвожђе. И зар то није ужас? — Не браћо! Ми смело можемо узвикнути: Победили смо! Они више немају културне цбане. Ово им је последњи метак!

Ма колико да нас боле оно што се догодило недавно у Загребу нека се зна, и забележи да ми нисмо дошли да кукамо. Нека се зна да ми у оним догађајима видимо врло добро оно, што је часно по нас.

Кад се на наше име, цркву, школу, трговину, осу камење, кад покренуше против свега тога гвоздене полуге, онда видимо и завист, која то покреће. А завиди се бољему од себе. То је она римска завист, која кад виде како Картагена цвета и напредује у свему и у трговини, изли се у оним Катоновим речима: *Chartagenam esse delendam*, Картагина се мора разорити. То је онај глас који долази непрестанце из Загреба: — Српске се трговине морају разорити.

Али ми из свега тога видимо, да је противник немоћан да нам стане на пут културним, човечним сретствима. Видимо да је наша култура победила, јер противник избацује против нас последњи фишек.

Ни ми, ни Хрвати немамо војске. Наше су прилике такве: кад већ мора доћи до борбе, ми ту борбу морамо решити само културним сретствима. А безусловно је сигурно, да се та борба не може решити грдњом и пљачкањем дуђана. Ко на то спадне тај је — пао. И то је прво из чега се може видети пораз Хрвата.

Но, ко је пажљиво пратио неке гласове, који се дизашу у хрватском народу пре загребачких покора, тај је могао опазити незадовољство. Али не толико незадовољство противу Срба, него још веће незадовољство против оних који данас воде хрватску политику.

Један је њихов књижевник казао: „Ми Хрвати имамо наше слепцовоће, али и те воде други.“ А хрватски лист

*) Судбени сто у Загребу заплењено је 206 број Заставе, у којем је био штампан говор Јаше Томића.

Освит питао је ове године вође хрватске: — „Где су вам дела? Покажите нам их. Немате их! Ви у Загребу треба да нам дајете правац за живи рад. А ви нам на место тога дајете голе речи. Само дела прибављају љубав, приврженост и поштовање, а ваши предлози остају на папиру и ништа више.“

Јест, где су дела? Они у Загребу не моглоше да их покажу. И јер не могу да уреде малу Хрватску, они траже — велику. И јер им не иде у рачун, да признају своју кривицу, морају бити Срби криви. И подигоше на њих хајку; и створише загребачке поборе.

Није то реткост. У историји има пуно примера, како се одвлачи пажња на другу страну. Кад је народ тражио од Наполеона III да усрећи Француску, кад је тражио од њега дела и напретка, а он не мога да задовољи народ француски, већ да скрене са себе пажњу, он покрене рат против Немачке. И било је пуно таквих ратова. Наша жалосна браћа у Загребу, кад хтедоше да скрену пажњу са себе, мога су да створе само — разбојништво. И то је друго из чега се може видети културна слабост Хрвата.

Понављам: оно што се догодило у Загребу, то није излив снаге хрватске, то је знак — слабости.

Но диже се реч, која хоће донекле да их брани. Реч да се у целој томе виде туђи прсти и да је ту помешан неко трећи.

Истина је! Но, брани ли их ко? Та ако Бога знате: где нема оног трећег, четвртог, петог, десетог?! А где год се окренете видите туђе прсте. Та цео је свет пун туђих прстију. Ко може живети на овом широком свету под стакленим поклопцем, одељен па да се никад не очеше о њега онај трећи, нити да га повуку на коју страну туђи прсти?

Па има ту и туђе новца! Има! Из велике даљине, — чак из далеких покрајина довукоше у Загреб стотинама пљачкаша. А то је стало новаца. Па је новаца стало и много друго. Тај новац тешко да је дао — Загреб.

Но брани ли их то?! Слабима је увек крив трећи. Кад човек није човек и не уме да буде човек, њему је крива — жена. Кад народ не уме да буде народ и није народ, њему је крив — трећи. Ко зна шта хоће и може шта хоће, и ко има свести и снаге томе није нико крив... Дакле и онај трећи и они туђи прсти и то је опет само знак хрватске слабости.

Но треба да погледамо и у будућност. Будућност може много да поправи, подигне, излечи. На сваки начин је остао још по неки кончић, који нас везује за Хрвате. Ми тај кончић не видимо данас; живци су нам сувише раздражени, очи сувише мутне, али ти конци постоје.

И кад би ми имали посла с Хрватима, истину вам кажем, ја не бих очајавао. Али се истиче велико зло. У на-

шем је времену овладала халапљивост. Многи се не задовољавају с оним, што је дала природа, него хоће да постигну више. А то више стварају уметничким начином, фалзификатима. С тога сретамо на сваком кораку неприродног, лажног.

Не праве данас само лажно вино на штету вина, и лажно масло на штету масла, него данас фалсификују и народ. Данас хоће да створе Хрвата од оних који нису Хрвати. Примају у своје редове отпаднике из разних народа, дали им највеће положаје и ти данас воде. И зар ти да љубе хрватство свом душом својом и свим срцем својим? Зар ти да се жртвују за хрватство, његову будућност и чувају га беде и срамоте?!

Долази ми на памет пропаст римске државе. Кад је римски народ ослабио, поче да се осврће све то јаче на странце и дизаше их на царски престо. Јесу ли му помогли? Јесу ли га љубили више но његови синови? И кад је коначно почела да се крши римска царевина, ми гледамо на челу њеном немачке надгенерале и немачке најамнике, у које народ упираше очи. Јесу ли га одбранили? — Нису.

Са страхом помишљамо на наше братство са Хрватима, кад видимо хрватску ствар у рукама не само фалзификованих Хрвата, него и у рукама језуита. И ако сада рекнем коју реч о папству, нек нико не мисли да ми је и на крај памети да нападнем папство као главу цркве, а још мање хоћу да нападнем католичку веру.

Али историја нас учи да је папство имало увек светске политичке циљеве. Оно и данас није напустило борбу за светску власт. У тој борби својој папство је приносило на жртву читаве покрајине, државе, народе, нарочито слабе народе. А језуитски ред то је једини калуђерски ред код католика, који се пред својим олтаром заверава на безусловну покорност папи. То иде пре свега. И зар да не помишљамо са страхом на наше братство с Хрватима, кад је у њиховој политици, у њихову животу, овладао у претежној мери уплив језуита.

Хоће ли бити Хрвати у стању да се извуку из смртоносног загрљаја, који их стискава? Ми искрено желимо!

Јер ми овде на збору још нисмо рекли последњу реч. Ал ако мора да буде, пашће и та реч. Ако ико зна шта је братство, Србин зна. Али: „Ако те и око твоје саблажњава, ископај га и баци да не уди другим деловима тела“. То нам налаже наш природни нагон за самоодржање, томе нас учи наука, медицина, то нам заповеда и само Свето писмо.

Данас се ми још не растајемо са Хрватима за навек. Али тражимо другу управу, други систем, други закон.

Влада која не уме да заштити чак ни личну сигурност и имање грађана, нема права да постоји. А где у законима

нема равноправности, тамо мора доћи до борбе. Тамо ће једни тражити да очувају предност а други морају тражити да извојују што им припада.

Ако збијемо у једну реч све оно што тражимо, онда та реч гласи: *правда*. Ми је тражимо и наћи ћемо је. Јер није истина да су правду појели вуци. То кажу само они, који су једном звали и то узаман. Правду треба звати кадшто и неколико пута, јер је она често далеко. А ми морамо звати донде, док нас не чује.

И зато ако не иде друкчије, ми ћемо се састати у овој ствари и други и трећи пут. Глас наш биваће све громкији, док нам се напослетку правда не одазове. Јер лепе речи не примамо. Прошла су она времена кад су убили Валенштајна, па му после ти исти приредили 3 хиљаде парастоса и свет је био — задовољан.

Молим да примите приложене одлуке.

Застава, бр. 206—1902.

* * *

Говор Светозара Прибићевића

Народе српски!

Борба између Срба и Хрвата има своју политичку, културну и господарску страну. На сваком том подручју осећа се антагонизам, но ја ћу се обазријети само на политичке моменте. Већ је тридесет година како хрватска штампа и хрватски политичари приговарају Србима, да раде против интереса хрватства и Хрватске. Ти су приговори неумјесни и неистинити, а то доказује повјест српска у овим крајевима. Седамдесетих година борили су се Срби раме уз раме с Хрватима за част и интересе краљевине Хрватске. Удруженом снагом бранили су државноправну аутономију Хрватске и срушили бана Рауха, поузданика туђинске политике.

Познато је цијелом српском народу, да је тада велики вођа српски и мученик народни Светозар Милетић тамнице допао, а то је најбољи доказ да је српска политика била уједно и политика хрватска. Срби су се увијек истицали као браниоци грађанских слобода, државне самосталности своје отаџбине Хрватске, а доказали су то и на бојном пољу и на изборном попришту. Па зашто их онда Хрвати зову издајницима хрватства и под изговором тим лишавају народне равноправности, пљачкају њихов иметак и доводе у изними положај. Разлог је једноставан. На земљишту Хрватске и Славоније укрштавају се две мисли, народна и туђинска. Хрвати су претставници бечке, аустријске, дакле туђинске политике, која хоће да све српске земље па и тежиште наше народне снаге, Босну и Херцеговину, уједини у оквир ове монархије. Срби су претставници политике на-

родне, њихов орган *Србобран* развио је у Загребу барјак српске народне мисли, која се покрива с природним тежњама народа за слободом и самосталношћу. Зато су дакле Срби издајници, зато их треба уништити и тим створити услове за побједу туђинства. Па ипак треба знати да никаква сила није кадра нагнати Србе, да напусте мисао народну, мисао српску и само преко гробова српских иду путеви, који воде циљу *бечкохрватске* политике.

Некада нам нису признавали ни име српско нити нас сматрали као посебну народну „личност“. А када смо ипак свјесни своје народности, чували понос имена српског, довикивали су нам да идемо у Србију. И кад год чујемо такав поклич, можемо с побожношћу и надом одговорити ми остајемо ту, јер нас за ту земљу веже непомићност гробова наших предака, јер се ту чује љуљање наших колијевака. Ти гробови сјећају нас славних дела наших предака и великих крвних жртава, које су они поднијели за добро и напредак Хрватске. Те колијевке уливају у нас наду у бољу будућност наше отаџбине, јер је несумњиво да ће синови наслиједити понос, одлучност и патриотизам својих отаца. Па стојећи на том једином исправном становишту, морам изјавити да ће се Срби и у напредак борити за цјелокупност и државноправну аутономију краљевина Хрватске и Славоније. Они ће се борити за те идеале да наставе своју традиционалну политику. *Али ће се борити за те циљеве не зато што би се бојали Хрвата, не из страха пред њима, него за то што држе, да су те земље исто тако српске као и хрватске.*

Предговорници су оцртали нечувене дивљачке нападаје, којима је позорница била Загреб. Није нужно упуштати се даље у то него треба питати, гдје је узрок таким страшним призорима.

Држим, да је *тому крива хрватска интелигенција, хрватска журналистика, али налазим да већи део одговорности пада на краљевску земаљску владу, дотично на шефа њезиног, господина грофа Куена Хедерварија.* Српски народ у више прилика изјавио је своје жеље и тежње путем петиције, које је подносио хрватском сабору и земаљској влади. Он је тражио да се призна као народ и да се равноправност српског народа с хрватским узакони. Но све је то било без успјеха, све је остало на лијепим обећањима и слатким ријечима. Равноправност српског народа је пушта бајка а то је дало Хрватима повода мислити, да је са српским народом дозвољено све чинити, да за њега не вриједе благодати једне уставне државе. Земаљска влада допустила је да српско питање ријешити сокак, и тим му хтјела одузети законито уставну подлогу. Но Срби свјесни својих заслуга у прошлости, своје снаге у садашњости, свјесни своје народне личности, остају и даље код својих жеља, тежња и идеала.

Они неће узмаћи ако треба ни пред сокаком, и ако би жељели, да се српско питање, ријеши путем законодавним. Онда кад су се на српским леђима пењали хрватски банови на банске своје столице, били су Срби чувари уставности и аутономије краљевине Хрватске, данас, када траже да се равноправност српског народа путем закона прогласи, раде и опет у корист Хрвата, јер док се српско питање на основу закона не ријеши, сатираће се у земљи народна снага, а заједнички непријатељ славити своје славље.

Говорник се у име Срба из Хрватске захваљује Србима из осталих крајева, који су тежње и патње хрватских Срба схватили као своје. Та солидарност даће им нове снаге у тешкој борби, која им је наметнута.

* * *

Извод из говора Ђуре Вукичевића

Ми не знамо, хоћемо ли добити задовољштину, која се у томе састоји, да се уклоне кривци данашње земаљске владе и да се прекрати непријатељски режим против српског народа у земљи. Али толико знамо: ако се и даље одрже ови исти људи и овај исти државни систем као данас, ако се и даље буду ногама газиле светиње српске а то је његово српско име, његово ћирилско слово, његова црква и школа, ако се и даље буде угрожавала лична слобода и нападана имовна безбедност у Хрватској и Славонији, онда ћемо доћи у стање самоодбране, онда нам неће ништа друго преостати, него да покренемо једну велику акцију и изрекнемо једну крупну реч, а то је државоправна ревизија.

Срби и Хрвати морају бити равноправни фактори у Хрватској и Славонији, а нападајући Србе у Хрватској и Славонији Хрвати ће сами подривати основу данашњег државоправног положаја, јер тиме слабе своју снагу.

Покажимо пред целим светом, да смо ми Срби не само многобројнији, него и племенитији и културнији и способнији за државни живот и да једино Србима припада будућност Словенског Југа.

* * *

Извод из говора др. Мише А. Поповића, адвоката у Руми
Осудивши оштро нападаје на Србе у Загребу, апелирао је, да Срби буду сложни и да се не цепају.

Затим је овако наставио:

Браћо Срби! Оценимо и осудимо оно, што се недавно у Загребу догодило, достојно српски, али се никако не светимо. Не враћајмо жао за срамоту. Кажимо онима, који треба и морају да чују, да Србин има срца, има душе, да

има поштења, образа, морала и поноса; да се Србин боји Бога, али да има и памети. Кажимо им, да је правда и светиња на нашој страни.

*

А ви браћо Хрвати, скрените са пута, којим на зло свију нас и на срамоту домовине и пропаст отаџбине пођосте. Одбаците и одгурните од себе оне безбожнике и бездушнике, оне шовинисте и спекуланте, који само вас заводе и своје користи ради на криви пут наводе!

Поправите оно, што се догодило, јер знате да је свака сила за времена а невоља да може редом да иде. Ако сте глуви, а ви знајте да нас православних Срба у земљама круне св. Стевана има дванаест стотина хиљада душа и да уз нас стоје и неколико стотина хиљада оних, који говоре једним језиком, па нису и неће никада бити Хрвати, а утубите, да страха се вашег не убојимсја, ниже смутити сја, јако с нама велији, јако с нама силни Бог!

КАКО ЈЕ ХРВАТСКИ ИСТОРИЧАР, ЈОСИП ХОРВАТ, ПРИКАЗАО НАПАДАЈЕ НА СРБЕ У ЗАГРЕБУ 1902 ГОДИНЕ

Пре две године (1936) изишла је у Загребу врло занимљива књига: *Politička povijest Hrvatske*, коју је написао признати хрватски историчар, Јосип Хорват. Он је у тој својој књизи приказао и нападаје на Србе у Загребу 1902 године, дакле на 34 године после тог жалосног догађаја. У његовом приказу налазе се тврдње, које осветљавају загребачке догађаје из 1902 године као дело најширих хрватских слојева, а као потстрекача је он утврдио режим бана грофа Куена, чиме се уједно доказује, да је одлука српског народног збора у Новом Саду 1902 године била упућена на праву адресу. По писању Јосипа Хорвата гроф Куен је осетио, да ће удружена хрватска опозиција постати опасна за његов режим и да коруптивним сретствима неће моћи да придобије њене вође. Због тога је дошао до уверења, да му не остаје ништа друго, него да покуша усталасати масе и међу њима посејати семе раздора. И није се ни најмање жацао кренути тим путем. Куенов је режим стварно посејао спор између Хрвата и Срба у Хрватској а противсрпске манифестације пригодном боравка Фрање Јосифа I у Загребу 1895 године бејашу жетва те сетве...

Противсрпске демонстрације у Загребу 1902 године биле су последњи привидни успех Куенове политике. Данас је за пресуђивање догађаја сасвим нузгредно, да ли је кобни чланак: *Срби и Хрвати*, који је изишао у коловошком броју *Српског књижевног гласника* био наручен од грофа Куена или га је његов писац, Никола Стојановић, спонтано напи-

сао.*) Свакако њиме је Куен стекао спонтано елементе за минирање активности хрватске опозиције.

У том се чланку казивало дословце ово: „Хрвати нити имају посебног језика нити заједничке обичаје, нити чистог јединства живота, ни што је главно свести о међусобној припадности, стога не могу бити посебан народ“. *Обзор* преносећи делове тога чланка у свом броју од 24 августа 1902, поспратио је ту реченицу овим коментаром: „Ово је јасно речено. Наши Срби хоће да нас избришу са лица земље као народност, а то се још јасније види из даљих речи чланка *Срби и Хрвати*: Та се борба мора водити до истраге наше или њине. Једна странка мора подлећи. Да ће то бити Хрвати, гарантује нам њихова мањина, географски положај, околности што живе свуда помешани са Србима и процес опште еволуције, по којему идеја српства значи напредак.“

Обзор вероватно не би био тако жестоко реагирао на тај ажан-провокаторски чланак, да га није прештампао *Србобран* без иједне речи коментара, дајући тиме прећутно знати, да се идентифицира с његовим садржајем.

Преневши и жигосући тај чланак, који шири слојени веројатно не би ни приметили, *Обзор* је, стваралац јавног мњења у Хрватској, алармирао све слојеве. Претешка бејаше увреда, прејак изазов да би се могло прешутити. Народ, под притиском мацаризације, постао је ванредно осетљив у питању националне части, јамачно ништа није толико изградило свесност хрватског национализма, колико баш изазови и боцкања Куеновог режима. *Реакција на ту азевиштину***) била је логична.

*) Никола Стојановић, родом је из Босне; био је уредник српског листа *Дубровника* и сарадник мостарског *Народа*. Од 1909 год. био је посланик у босанском сабору као одлучан опозиционар. Као емигрант био је за време светског рата члан *Југословенског одбора* и истрајно сарађивао са Хрватима. После рата мало је учествовао у политици. Тек последњих година, када је покренуто питање о оснивању *Српског културног клуба* у Београду, поново је узео учешћа у политици. А чланак: *Срби и Хрвати*, који је дао повода за нападај на загребачке Србе 1902 године, иако тај чланак није био једини повод, написао је онда, када се на Приморју као и у Босни и Херцеговини водила жестока полемика између српских и хрватских листова.

***) Евгеније Ф. Азев, био је вођа социјал-револуционарне странке у Русији а у исто време и потајни агент руске полиције, којој је издавао револуционаре. Као полицијног агента открио га је револуционар Бурцев. У чему би пак у овом случају била азевиштина и ко је одиграо улогу Азева — није расветлило Јосип Хорват. Чланак је написао Никола Стојановић и штампао га у Београду — у *Српском књижевном гласнику*. Прештампао га је *Србобран* у Загребу, који је у то време водио оштру полемику с *Обзором* и *Хрватским правом*. Цензура није забранила Стојановићев чланак: *Срби и Хрвати*, иако је узет из листа, који излази у Београду, јер режим грофа Куена није спречавао полемику између Срба и Хрвата. Нема сумње, да је том режиму годило, да међу Србима и Хрватима буде што жешћа борба. Да би се пак случај са чланком могао приказати као азевиштина, мо-

Кроз три дана трајале су противсрпске демонстрације*), демонстрације жестине, какву Загреб још није доживео од гродневних протужидовских погрома 1848 године, такођер импортираних. Демонстрације су попримиле изразито револуционарни карактер. Маса нису узмицале пред оружаном силом, која је у прва два дана веројатно по вишем налогу била прилично пасивна, а приватна је имовина постала пленом распаљене гомиле. Градиле се барикаде, а лизали су пожарни пламенови.

Треба нагласити, да је погрешка била загребачких Срба, што су без поговора примили изазов; несумњиво су из *Србобрана* звали за провокаторски чланак, а накнадна оглађивања од мисли изражених у том чланку нису могла смрити бес масе. Морала је коначно интервенисати војска.

Куен је извојштио противсрпским демонстрацијама последњу своју победу, али шировску победу**) По односе Хрвата и Срба у Хрватској загребачки догађаји остали су без дубљег трага — противрежимска фронта није сломљена***) а већ две године касније идеја хрватско-српске коалиције крута је стварност. Али учинак, који куеновштину није наслућивала, био је ту: најшири народни слојеви постали су у тим демонстрацијама (против Срба) свесни своје снаге; народне су масе сазнале своју моћ кад изађу на улицу, увиделе су да је режим слабији од умораног борбеног народа.

Противсрпске демонстрације у Загребу 1902 године докле су биле главни покус (проба) за пролетње демонстрације 1903, које су задале последњи ударац режиму грофа Куена. Пламен, који је запалио гроф Куен са својим тихим савезницима — сажегао је његов режим.

Све је то забележено у књизи Јосипа Хорвата: *Politička povijest Hrvatske* на стр. 326—329. Он је ето после 34 године од страшних нападаја на Србе у Загребу признао, да је

рало би се доказати, да је гроф Куен или наручно чланак код Николе Стојановића или да је наредио уреднику *Србобрана*, да га прештампа из *Српског књижевног гласника*. Међутим је њему добро дошла ова случајност, што је уредник *Србобрана* дошао до уверења, да треба чланак: *Срби и Хрвати* пренети у *Србобран* и он је искористио, да још већи јаз ископа између Срба и Хрвата приређивањем противсрпских погрома у Загребу.

*) Застава је забележила, да су противсрпске демонстрације у Загребу (1902) трајале четири дана и три ноћи.

***) Пировска победа је она, која победница ослаби више него побеђеног. Епирски краљ Пир је после победе своје код Аускулума (279 година пре Христа) рекао: „Још једна овака победа, па сам пропао“.

****) Противрежимска фронта била је онда удружена хрватска опозиција, која се састојала из хрватске странке права и хрватске независне народне странке.

те нападаје инсценирао бан гроф Куен-Хедервари, да би се популарисао пред Хрватима, а с њиме су били злогласни франковци као његови тихи савезници, али су се тим противсрпским нападајима придружили и најшири хрватски народни слојеви, јер је загребачки *Обзор* као стваралац јавног миљења у Хрватској изазвао бес хрватских маса против Срба и да је тада хрватски национализам свесно реагирао на увреду у чланку: *Срби и Хрвати*. Још је признао, да је оружана сила у Загребу вероватно по *вишем налогу* прва два дана прилично била пасивна, па је распаљена гомила градила барикаде, пљачкала и палила српску имовину — услед чега су лизали пожари и пламенови. Накнадне изјаве Срба да се не слажу с чланком: *Срби и Хрвати* нису могле смирити бес хрватске масе. Тек је војска учинила крај тим нападајима.

Хрватски историчар *Јосип Хорват* признао је дакле, да је нападај на Србе у Загребу одговарао жељама хрватског јавног миљења и да су у њему учествовали најшири хрватски народни слојеви. А г. Васа Стајић и после таког приказа страшних загребачких догађаја из 1902 године, замерио је у Гласнику Историјског друштва у Новом Саду, што Београђани нису на своме митингу 1902 године изrekli, да за те нападаје није крив хрватски народ и што је Стојан Новаковић иступио из чланства Југословенске академије наука, чији су чланови били присталице *Обзора*, а *Обзор* је по признању Јосипа Хорвата био стваралац јавног миљења у Хрватској и позвао народне масе да ударе на Србе у Загребу због увређене хрватске националне части. А када се све то зна, онда је свакоме јасно, да је одлука српског народног збора у Новом Саду 12 (25) септембра 1902 година била потпуно умесна, јер је осудила оне, који су криви били за оне страшне нападаје на Србе у Загребу, који су прва два дана вршени уз *пасивно* држање оружане силе у Загребу, како је то забележио Јосип Хорват са напоменом, да је то чинила по *вишем налогу*, што значи, да је сама влада благословила нападаје на Србе.

Још се мора напоменути, да се на чланак: *Срби и Хрвати* није смело онако реагирати, као што се учинило у Загребу 1902 године, — нити је оправдана тврдња Јосипа Хорвата, да је реакција на ту азевштину била логична. Како су по његовом мишљењу биле претешке увреду и прејак изазов, — није се то морало прећутати, али међу културним људима нашла би се и друга, достојна средства за реакцију. Могли су се одржати народни зборови и путем јавности дати одговор, а не нападати Србе у Загребу, који нису написали чланак и изјавили да се не слажу с њим, па ради освете рушити и њихову имовину, цркву и школу. То се не може оправдати ничим ни после 36 година од оних жалосних догађаја, а очевидно је, да ту није било никакве

„азевштине“ на српској страни, него је било азевштине у толико, што су хрватски франковци играли онда улогу крајње опозиције према влади а њихови су прваци у исто време били потајни савезници грофа Куена.

Улога загребачког *Србобрана* у тој ствари била је у оно доба оштре полемике са хрватским листовима потпуно јасна. Да појача своју полемику, пренео је *Србобран* у своје ступце чланак: *Срби и Хрвати из Српског књижевног гласника* у Београду. Чланак је прештампан у 168 и 169 броју *Србобрана*. После тога се развила још жешћа полемика с *Обзором* и *Хрватским правом*. *Србобран* је одговорио на нападаје. У 176 броју споменуо је противсрпске демонстрације у Загребу приликом прославе Змајеве, а одбио је тврдњу, да су Срби главни стуб Куеновог режима, јер је у Куеновој страни било две трећине Хрвата посланика а само једна трећина Срба. *Обзору* је пребацио *Србобран*, да би он језуитима поверио просвету и зато пише о српско-православном клерикализму у српским автономним школама, док се Срби држе начела: Брат је мио, које вере био. У 172 броју под насловом: *Истина најјаче боле одбио је Србобран* пребацивање, да дражи Србе против Хрвата док је *Хрватско право* тражило да се по програму *Анте Старчевића* „истреби влашки накот“. У 173 броју одговорио је *Србобран* на чланак у 196 броју *Обзора*, да Срби не нападају него само се бране од хрватских нападаја и спремни су да одбију лажну науку, која се проповеда у име „хрватског државног права“ и „хрватске мисли“. А на то је *Обзор* одговорио, да Срби траже борбу на живот и смрт и ту су борбу они навестили у *Србобрану*, што је *Србобран* најодлучније одбио и ограддио се против нападаја на Србе трговце, који са *Србобраном* немају никаква посла. Још су у *Србобрану* забележили, да *Хрватско право* прештампава из *Обзора* нападаје против Срба а *Обзор* се назива „органом цивета хрватске интелегенције“. Овај је одговор *Србобранов* изишао под насловом: *Политички банкрот*.

Последњи одговор *Србобранов* изишао је у 174 броју. То је било 17 (30) августа 1902. Споменуо је критику Марка Цара, која је изишла у *Бранкову колу*, у којој је хвалио српско епископско песничтво, које се није развило у тој мери код Хрвата, јер су подлегли религиозном и политичком игу Запада па се нису могли национално довољно да развију. Ову је белешку завршио напоменом, да *Обзор* неће и за ове речи кривити загребачке Србе трговце тим мање, што је приликом прославе *Кола* слично писао и *Обзор* — осим ако му денунцирање није већ сасвим ушло у крв. То је написано у *Србобрану* уочи дана, када су почеле противсрпске денунцијације у Загребу, а један дан раније пак изишао је у *Србобрану* опширан приказ о расправи против др. Хинка

Хинковића, због увреде римокатоличке цркве и свештенства, док је чланак: *Срби и Хрвати* прештампан недељу дана раније. Требало је дакле да прође пуних осам дана, да се хрватске масе раздраже против Срба и да ударе на њих због тога чланка, али на два дана пре тога био је приказ Хинковићеве парнице у *Србобрани*, што је криво било римокатоличком свештенству. Зато су у уредништву *Србобрана* мислили, да је то био прави повод нападима против Срба.

Тачно је пак оно, што је Јосип Хорват забележио о односима Срба и Хрвата у Хрватској после загребачких догађаја. Они су по те односе остали без дубљег трага, јер већ две године касније била је идеја хрватско-српске коалиције крута стварност. Тако је било а заслуга је српских странака, радикалне и самосталне, што се остварила та коалиција, јер су бациле копрену заборава на оне жалосне догађаје, за које је у *Застави* на прву вест о њима било забележено, да су дело хрватских руку али туђе памети. Срби су били прожети уверењем, да национални интереси захтевају слојан рад Срба и Хрвата па су стога пружили Хрватима братску руку.

ИСТОРИЈА НИЈЕ ДАЛА ЗА ПРАВО СТАНОЈУ СТАНОЈЕВИЋУ

Завршујући свој чланак: *Кратковида политика* Станоје Станојевић апелирао је на суд историје и био је уверен, да ће историја дати за право њему и свима, који су тако мислили као он — и да ће суд историје без сумње казати, да смо ми, тј. Срби учинили тежак, неопростив политички грех „кад смо се спустили дотле, да измеђарски служимо непријатељима српства и словенства“. А тај је грех био одлука српског народног збора у Новом Саду 1902 године, којом су били осуђени хрватски разбијачи у Загребу и влада бана грофа Куен-Хедерварија. Али сада, после 36 година од тога збора — може се утврдити, да се нису испунила црна пророчанства Станоја Станојевића у напред поменутом чланку и да је према томе објављивања тога чланка сада било не само неумесно — него и штетно по углед Станоја Станојевића као политичара и историчара. Г. Васа Стајић је тиме учинио рђаву услугу успомени Станоја Станојевића — што је задовољио себе тим нападајем на предратну војвођанску и троједничку српску народну радикалну странку. А да се заиста нису обистинила црна пророчанства чланка: *Кратковида политика* — потврђује се овим чињеницама:

1. Српски народ није био суђен ни осуђен пред историјом због IV, V и VI тачке одлуке српског народног збора у Новом Саду 1902 године у вези са нечувеним нападајима на Србе у Загребу и њихову имовину. *Није га осудио ни сам писац оног чланка са страшним пророчанствима, Станоје*

Станојевић, јер у својој књизи: Историја српског народа, издатај 1908 године, дакле на шест година после новосадског српског народног збора, није ни споменуо тај збор и његову одлуку, а нападаје на Србе у Загребу и њихову имовину забележио је (на стр. 391) тако, да су у Загребу биле велике демонстрације против Срба (септембра 1902 године) и да је после тога реорганизована српска самостална странка у Троједници и то тако, да је образована у Загребу група млађих и старијих људи, која је на новим основима почела борбу на политичком пољу. Речком и задарском резолуцијом (октобра 1905 године) створена је коалиција самосталне и српске радикалне странке са већином странака хрватске опозиције. Дакле у коалицију са већином странака хрватске опозиције и српском самосталном странком ушла је српска радикална странка, коју је пре три године Станоје Станојевић онако оштро напао и претио јој је страшним судом историје због одлуке српског народног збора 1902 године — а новосадске либерале нису у то коло позвали, мада су мислили да ће се по рецепту Станоја Станојевића додворити Хрватима, ако не учествују у оном збору. Али јер су се тиме још више замерили српском јавном мњењу него што су се дотле били замерили, и престали бити политички фактор у нашем народу, нису ни учествовали у донашању речке и задарске резолуције.

2. Хрвати нису могли уништити све симпатије за Србе особито код словенских народа, нити су Мађари и преко Мађара сви остали образовани народи схватили IV тачку зборске одлуке као да је српски народ претио евентуалним оцепљењем Срема и Славоније од Хрватске и утеловљењем Угарској. Мађари нису у зборској одлуци нашли никакве „магловите“ речи па их стога нису могли ни тумачити онако, како иду њима у прилог, нити су били задовољни и одушевљени новосадским збором, а њихови листови нису били ни пуни славопоја политичкој увиђавности и мудрости тога збора, нити се мађарска влада потрудила, да у опширним телеграмима убеди цело јавно мњење у целој образованој Европи, да цео српски народ у земљама круне св. Стевана жели и моли, да се две покрајине Троједне краљевине утелове Угарској; нису били тужени сви Хрвати и хрватски народ, него само они Хрвати, који су били нападали на Србе, и влада бана Куена-Хедерварија; није истина била да је новосадски збор тражио оцепљење Срема и Славоније од Хрватске и утеловљење Угарској, као што је тврдио Станоје Станојевић, нити је било говора о томе на збору ни у зборској одлуци, а није се догодило ни то, да је новосадски збор својим закључцима навео воду на мађарске воденице, нити да је Мађарима учинио велике услуге и дао им ванредно zgodну бусију, одакле су могли стално и систематски

радити против нас и наших интереса; није се dogodilo ни то, да су се Мађари потрудили, да првом приликом изазову акцију против Срба, да би нас онда могли потсетити на наша обећања, нити је било каквих обећања у зборској одлуци.

Као што се види, није се dogodilo ама баш ништа од свега оног, што је био прорекао Станоје Станојевић у своме чланку, који је био по мишљењу г. Васе Стајића „значајан“ — а када се није испунило баш ништа, онда нека каже г. Васа Стајић: шта је остало од тога чланка? Хрватска и Славонија су дочекале своје ослобођење у свом пуном интегритету и у поседу своје државоуправне аутономије, а за цело то време од 1902 године, када је одржан био збор у Новом Саду, па до ослобођења није нико предложио, па ни Мађари, да се Срем и Славонија оцепе од Хрватске и утелове Угарској, а они су добро знали, да ни у Бечу не би на то пристали, јер би се тиме дирнуло у поравнање, на којем је почивало цело уређење одношаја у земљама круне св. Стевана.

Није пак у чланку Станоја Станојевића било тачно ни оно, што је споменуо у вези са говором Светозара Прибићевића, из чега би излазило, као да је и он назирао у зборској одлуци неко оцепљење Срема и Славоније. Али из његовог говора, који је у овој књизи објављен онако, како је у своје време објављен у *Застави* према његовим белешкама, види се јасно, да он то није назирао, јер би се иначе био изјаснио и против зборске одлуке а он је оставши на збору говорио у корист те одлуке и уједно захвалио Србима ван Хрватске и Славоније на солидарности. Истина је, да је Светозар Прибићевић изјавио, да ће се Срби и даље борити за целокупност и државоуправну аутономију Хрватске у Славоније, што је било и потпуно умесно, да би се избегла свака сумња, да збор жели нешто друго. У томе баш и јесте велика разлика била између схватања Светозара Прибићевића и Станоја Станојевића о зборској одлуци, што Прибићевић није нашао ничег зазорног и због тога остао на збору, а Станоје Станојевић је тражио „длаку у јајету“, да би новосадске либерале одвукао са збора. Јаша Томић је пак у своме говору отворено рекао, да Срби траже само правду и другу управу, други систем и други закон, да би били заштићени. А да су и радикали увик били за целокупност и аутономију у Хрватској и Славоније, сведочи њихов програм, донесен у Окучанима 1904 године, у којем је тражена измена нагодбе између Угарске и Троједнице, да би Троједница добила што ширу самоуправу и што самосталнији државоуправни положај према Угарској али уједно и да народ српски у њој буде потпуно равноправан са народом хрватским, што онда

није био случај и због тога је новосадски збор у ствари то тражио.*)

Била је пак глупост и претпоставити, да би се цепањем Срема и Славоније од Хрватске и утеловљењем у Угарску поправио положај Срба, када се зна, како је тежак био положај Срба у Угарској, јер се у њој није респектовао ни закон о народностима ни закон о самоуправи српске православне цркве. У случају оцепљења Срема и Славоније од Хрватске остало би још увек око 400.000 Срба тамо — и, шта би се онда постигло оцепљењем Срема и Славоније?! Зато је било бесмислено и говорити о томе, јер се тиме не би био побољшао положај Срба нити обезбедила њихова слобода и имовина. А у *Застави* је јасно речено, да се није ишло за оцепљењем Срема и Славоније него за обезбеђењем пуне равноправности Срба и Хрвата.

Несумњиво је дакле утврђено, да од одлуке српског народног збора у Новом Саду није било никаквих рђавих последица за српски народ а оно, што се dogodilo у вези са речком и задарском резолуцијом 1905 године, доказ је, да је протест новосадског збора подигао углед српског народа, који је путем тог збора дао свима на знање, да неће више да мирно трпи прогонства и нападаје на његову слободу и имовину. Свакако је то више импоновало, него да се љутке прешло преко нападаја у Загребу. Није се тражила кавга са Хрватима, него да се они по предлогу Светозара Прибићевића одвоје од дотле вођене бечкохрватске политике и да нам буду искрена браћа.

Али ако није било рђавих последица за српски народ од одлуке српског народног збора у Новом Саду, било је рђавих последица од акције Станоја Станојевића против збора и његовог „значајног“ чланка, који се претворио у доказ његове политичке кратковидности. Да, било је рђавих последица за дружину око *Браника*. Пошто нису хтели учествовати на народном збору у Новом Саду 1902 године, што се додуше због њихове малобројности није ни запазило, остали су усамљени, јер су све друге странке и групе учествовале и без њих. А била им се дала прилика, да учествовањем у збору свој положај у народу поправе. Слушајући савете Станоја Станојевића они су свој положај били још више погоршали, јер су се издвојили из народног кола без основаног разлога, што им је замерило јавно мњење с обе стране Саве и Дунава.

*) Срби су у нагодбеном закону налазили повреду у томе, што је у њему проглашено постојање политичког народа у Хрватској и Славонији, чији је званичан језик хрватски а не хрватски или српски. По томе су шовинисте порицали, да у Хрватској и Славонији постоји српски народ, него да су и Срби утопљени у политички народ по нагодбеном закону.

Рђаве последице је пак осетила дружина *Браника* и због чланка Станоја Станојевића, који је био оптужен због дражења против мађарске народности. На основу пресуде поротног суда морала је та дружина платити у име глобе за тај чланак 100 круна у златној вредности и судске трошкове. А рђаве је последице осетио и пок. Јанко Перић, ондашњи уредник *Браника*, (а послератни уредник *Заставе*), кога је поротни суд због чланка Станоја Станојевића осудио на месец дана затвора, који је он сретно и у славу Станоја Станојевића и издржао. Станоје Станојевић није одговарао, јер је већ био прешао у поданство Србије. Јанко Перић је добио сарамерно благу казну, јер није био писац чланка, али да је Станоје Станојевић као писац одговарао, он би добио много већу казну, јер је поротни суд у Сегедину умео да буде врло строг, када је тужба подигнута због „дражења против мађарске народности“.

Као што се види — „значајни“ чланак Станоја Станојевић ишчезао је у суђењу историје као дим, па се са пуним правом може рећи, да је у тој ствари било много узбуне али ни око чега! А као најзначајније побијање прорицања Станојевићевог у његовом чланку била је та чињеница, да је после ослобођења Јанко Перић, који је као уредник новосадског *Браника* одлежао у затвору месец дана због тога чланка, у којем су били нападнути радикали, постао уредник главног органа војвођанских и троједничких радикала, новосадске *Заставе*.

Има још доказа против црних прорицања Станоја Станојевића. Један је доказ то, што је проф. Милан А. Јовановић, који је у име либерала 1902 године поднео приговоре против предлога за одлуку српског народног збора и изјавио да либерали неће учествовати у часништву збора — после ослобођења ушао у радикалну странку и ставио се под вођство Јаше Томића, кога су либерали 1902 године на челу са Станојем Станојевићем нападали због зборске одлуке. А друга је тврдња хрватског историчара Јосипа Хорвата у књизи: *Politička povijest Hrvatske* (стр. 329), да су загребачки догађаји остали без дубљег трага по односе Хрвата и Срба у Хрватској и да је већ после две године хрватско-српска коалиција постала крута стварност уз учешће српске радикалне и самосталне странке. Хрвати су пак већ после две године увидели, да противсрпски погроми нису ишли њима у корист него туђину, коме је девиза била: подели и владај!

III

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О УЛОЗИ ПРОФЕСОРА СТАНОЈА СТАНОЈЕВИЋА У ПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ ВОЈВОЂАНСКИХ И ТРОЈЕДНИЧКИХ СРБА ДО СВЕТСКОГ РАТА

Г. Васа Стајић је у уводном делу свога чланка оставио биографу Станоја Станојевића, да проучи његово учешће у политици током скоро четири деценије. Ако и није био политичар од заната, Станојевић је узимао мање или више учешћа у важним згодама народног живота — а г. Стајић налази, да је Станојевић и у важним питањима наше политике заступао своје становиште, *које је често било и становиште званичне Србије*. Он додуше не зна, да ли је ово последње често био случај, него само слуги. А по чему то слуги? По томе, што су га сви гледали, пре светског рата, на скупштинама Матице српске, на којима се владао не само као члан Матице српске, који је 1899 покушавао да реформише ову установу, него и као посматрач, који неком треба да реферире. Али ако је ово само слуги, г. Васа Стајић је нашао, да он нешто и зна о томе, јер му је Станојевић после пада др. Полита-Десанчића у Великој Кикинди говорио, да је Пашић јако незадовољан због тога, јер му је Полит-Десанчић требао и да би потрошио на избор др. Полита-Десанчића и 60.000 динара итд.

Како се види, г. Васа Стајић верује, да је Станоје Станојевић био као неки незванични претставник званичне Србије и да је као такав учествовао у политичком животу Срба у опсегу Карловачке митрополије (Српске Војводине, Хрватске и Славоније) а као једини доказ за ту његову улогу било би причање Станоја Станојевића о незадовољству Пашића због пада др. Полита-Десанчића при избору посланика у Великој Кикинди 1914 године. Можда је ово причање требало да послужи као неки доказ, да је Станоје Станојевић био неки незванични претставник званичне Србије и 1902 године, када је новосадске либерале задржао да не узму учешћа у великом српском народном збору, који је протествовао против нападаја на Србе у Загребу и њихову имовину и да је према томе и његов „значајни“ чланак у *Бранику* против зборске одлуке био као неко мишљење званичне Србије...

Станоје Станојевић дошао је у Београд за доцента историје у Великој школи 1900 године, а 1902 године истукао је отворено против одлука великог српског народног збора и остао сам са малом групом новосадских либерала, а већ напред смо видели, да је зло прошао са својим чланком: *Кратковида политика*, штампаном у *Бранику* после збора. Да се у Београду није допала та његова улога, доказ је писање београдских листова против држања новосадских либерала. Очевидно је, да он у том случају није заступао мишљење званичне Србије него само своје лично — руковођено нерасположењем против радикала. Ничим није г. Стајић доказао ни то, да је Станоје Станојевић био у скупштинама Матице српске као посматрач, који неком треба да реферире. Уосталом и г. Стајић је рекао, да он то не зна, него само слуги.

Али је истина, да се Станоје Станојевић увек интересовао за политичке послове у опсегу Српске Војводине, Хрватске и Славоније. Он то није чинио као неки незванични претставник званичне Србије, него као политички човек и партизан, пријатељ новосадских либерала и загребачких самосталаца. Он је то учинио не само приликом збора у Новом Саду 1902 године, него је и касније у Београду правило добро расположење за новосадске либерале и загребачке самосталце, док је радикале нападао у круговима, где је његова реч вредила. Он је нарочито имао утицај на писање *Политике*, у чијем се уредништву увек осећао нерасположење према војвођанским и троједничким радикалима, док је према загребачким самосталцима било тамо увек добро расположење, па и онда, када су самосталци правили пактове са грофовима Куен-Хедерваријем и Тисом и сарађивали са бановима; Томашићем и Шкерлецом под тешким условима са српског гледишта.

После 1902 године, како изгледа, није Станоје Станојевић сарађивао у новосадском *Бранику*. Према списку његових књижевних и новинарских радова није после чланка: *Кратковида политика* написао у новосадском *Бранику* ништа више, а тек је 1910 године дао у њему изјаву поводом припреме другог издања *Историје српског народа*. Али за то време писао је доста чланака у загребачком *Новом Србобрану* и *Србобрану* као и у београдској *Политици*. Написао је пак 1902 и 1903 неколико чланака у београдском *Одјеку*, тада органу самосталних (младих) радикала, али после тога није у том листу написао ништа више; вероватно је да се разишао са дружином око *Одјека*. Са београдском *Самоуправом*, органом старијих Пашићевих) радикала, није био на доброј ноzi онда, када је морао у њој (1904 године) да једним писмом објасни свој политички став, пошто га је *Самоуправа* назвала „умереним конзервативцем“. А после

шест година (1910) био је упутио *Самоуправи* писмо, којим је одговорио на белешку у београдској *Штампи* под насловом: *Морал једног професора*.

Међу радикалима у Србији, који су онда били на влади, није могао Станоје Станојевић да ослаби углед војвођанских и троједничких радикала, чији је тадашњи вођа, *Јаша Томић*, био лични и начелни пријатељ Николи Пашићу и свима радикалским првацима, а *Застава* је увек пратила са симпатијама политичку, економску и просветну акцију радикалне странке у Србији. Нападајући Станоја Станојевића против војвођанских и троједничких радикала, ако их је било, наилазили су код радикала у Београду на глуве уши. Јаша Томић је у својој књизи: *Несавремена и савремена историја* (Нови Сад, 1910 године) овако окарактерисао Станоја Станојевића као политичара: Он је по симпатијама и везама код нас (тј. у Српској Војводини) либерал, а када су либерали прешли у загребачке самосталце, његово је срце, разуме се, уз самосталце. Тамо (у Србији) је он час младорадикал, час старорадикал. То се мења, само је љубав према загребачким самосталцима стална. И ту онда, разуме се, оде објективност до врага. Ево шта је Станоје Станојевић у *Историји српског народа* забележио о самосталној странци: „После великих демонстрација против Срба у Загребу (септембра 1902 године) реорганисана је српска самостална странка у Троједници“. Тачка. Главна је, да је реорганисана њему тако мила странка и започела политику на новим основама — а нападајући на живот и имовину Срба у Загребу приказао је само као неке демонстрације.

Своје добро расположење према самосталцима а нерасположење према радикалима показао је и на 394 стр. *Историје српског народа*, где је забележио, да је у Троједници српска самостална странка, и после раскида са Мађарима, наставила са њима борбу трезвено и енергично, али је у Угарској међутим у страначком животу Срба настао хаос. *Браникова* је странка сасвим ослабила и готово је уништена (вероватно је он зато од 1902 године престао да сарађује у *Бранику*), а у радикалној је странци настао расцеп тиме, што су се неки чланови издвојили из странке, покренули свој лист (*Српство*) и почели, уз самосталну демократску странку (која је основана 8 јула 1908 године у Бечеју, али не каже којем) енергичну борбу, особито против вође радикалне странке Јаше Томића и његовог рада. На изборима за народно-црквени сабор (крајем априла 1910 године) добиле су ове удружене странке знатну већину(?).

Станоје Станојевић признао је дакле, да је *Браникова* (либерална) странка сасвим ослабила и готово је уништена, а свакако је коначном уништењу њеном узрок био и њено лоше држање у ствари протеста против нападајући на Србе у

Загребу, што је пак учинила по савету Станоја Станојевића и тако је испало, да је она по том савету у оном тренутку водила кратковиду политику, а не остале странке и групе, које су протестовале на збору. Но да би му лакше пала констатација о пропасти браниковаца, забележио је са задовољством, да је настао расцеп у радикалној странци и да се повела борба против Јаше Томића и његовог рада, а што је главно да су удружене странке (самосталска, самосталско-демократска и неки радикалски отпадници) добиле знатну већину приликом избора за народно-црквени сабор, а није тачно да је та већина била знатна.

Али овај приказ није био веран, јер Станоје Станојевић није ту напоменуо, да је пре тих избора српско-хрватска коалиција направила пакт са тадашњим претседником мађарске владе, грофом Куеном-Хедерваријем и да је примила за бана Никола Томашића, који је био најприснији пријатељ грофу Куену-Хедерварију. Због тога је српска самостална странка ушла у изборе за српски народно-црквени сабор као *владина странка* и *уживала њену потпору на изборима*. А радикалски отпадници нису били посебна странка, *ниго припадници мађарске владине странке*. Иако су радикали били изложени великом терору, јер су се политичке и црквене власти свуда отворено мешале у изборе, а у неким срезовима растерале изабране бирачке одборе, радикали су стварно добили 36 посланичка мандата, а не само 18, колико су прорицали самосталци. Према томе *удружене владине странке* нису добиле знатну већину него тек неznатну од 3 гласа, али и ту већину само уз велика насиља. Самосталски савезници у Угарској приликом избора за Угарски сабор, који су обављени ускоро иза народно-црквених избора, нису нигде ни поставили своје кандидате, него су свуда гласали за кандидате мађарске владине странке, док су радикали поставили своје кандидате и борили се против кандидата мађарске владе, али су подлегли у неравној борби.

Мора се споменути још једна белешка у *Историји српског народа*, коју је написао Станоје Станојевић. И та белешка показује његову партизанску наклоност према самосталцима — и уједно његову брзоплетост у оцењивању историјских догађаја. Када је 1910 године гроф Куен-Хедервари склопио споразум са хрватско-српском коалицијом, која је пристала, да је води Никола Томашић као бан, Станоје Станојевић се пожурно да и то унесе у своју *Историју српског народа*, која је изишла те године у другом издању. Он је у вези с тим догађајем забележио, да су од тога доба тј. од пакта хрватско-српске коалиције са грофом Куеном-Хедерваријем и Николом Томашићем, *пошле ствари на боље*. Међутим је заборавио да каже, у чему су ствари пошле на боље,

а Јаша Томић је у својој књизи: *Несавремена и савремена историја* у вези с тим написао, да је „љубав Станоја Станојевића према самосталцима са највећом насладом прогутала Куена и Чаврака као да су од шећера“.

Али слога између грофа Куена-Хедерварија и хрватско-српске коалиције није дуго трајала. У трећем издању *Историје српског народа*, издатом 1926 године, *не налази се више тврдња, да су од тога пакта ствари у Троједници пошле на боље*, него пошто је Станоје Станојевић забележио, да је склопљен споразум са грофом Куеном-Хедерваријем настао је овако: „Одмах после тога отпуштен је бан Раух, а за бана је именован др. Н(икола) Томашић. Он се у почетку ослањао на српско-хрватску коалицију, која је имала већину у хрватском сабору. У марту је од највишег суда у Загребу поништена пресуда у велеиздајничкој парници — и сви су велеиздајници пуштени на слободу. Али је ускоро бан Томашић дошао у сукоб са саборском већином, и српско-хрватска коалиција је прешла у опозицију“... Није пак забележио, да се она током 1914 године споразумела са грофом Стеваном Тисом, тадашњим претседником мађарске владе и помагала Тисиног повереника, бана Шкерлеца.

Станоје Станојевић морао је дакле у трећем издању своје књиге изоставити, да је после пакта хрватско-српске коалиције са грофом Куеном-Хедерваријем у Троједници пошло на боље, а то му се десило само зато, што се није држао мудре народне изреке: *не хвали дан пре вечера!* Историчар не сме пак да се поводи својим личним и партизанским симпатијама, када треба да оцени политичке догађаје, нити да се руководи личним нерасположењем, као што је Станојевић учинио, када је у својој књизи: *Историја српског народа* забележио, да је због избацивања неколицине непоузданих чланова из радикалне странке дошло до „расцепа“ у њој и да је настао „хаос“. Нити је било хаоса нити расцепа у радикалној странци, јер су они избачени радикалски отпадници *прешли у мађарску владину странку* и издавали лист *Српство* помоћу субвенције од мађарске владе и патријарха Лукијана Богдановића. Али је Станоју Станојевићу главно било забележити, да се повела борба против Јаше Томића и његовог рада. Пропустио је пак забележити, да је та борба остала јалова и да је Јаша Томић дочекао и наше ослобођење на челу српске народне радикалне странке у Српској Војводини, Хрватској и Славонији — и да је био претседник Српског народног одбора у Новом Саду и главни извештач у Великој народној скупштини 25 новембра 1918 године, која је по његовом предлогу изрекла наше спајање са Краљевином Србијом и да с њоме заједно образујемо Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Међутим они отпадници радикалне странке, од којих је и Станоје Станојевић очекивао, да изазову расцеп у ради-

калној странци и сруше Јашу Томића, били су у народу потпуно осамљени. Када су се 1912 године удружиле српске странке, да заједничком снагом поведу борбу за успоставу укинуте српске народно-црквене аутономије у Карловачкој митрополији, они нису били примљени у народну заједницу са разлога, што су одобрили укидање српске народно-црквене аутономије и потпуно прешли у странку мађарске владе. То није додуше забележено у *Историји српског народа*, коју је написао Станоје Станојевић, иако је он изbacивање неколицине радикалских отпадника забележио у својој књизи као неки „важан историјски догађај“. А није забележио да је мађарска влада укинула 1912 године српску народно-црквену аутономију у Карловачкој митрополији и тиме починила велико безаконје и да је тадашњи српски православни епископат извршио то насиље.

Јасно је дакле, да је Станоје Станојевић био противник војвођанских и троједничких радикала, па стога није марио ни њиховог вођу Јашу Томића. А његово је нерасположење против њега и радикала порасло, када је Јаша Томић написао критику историјске школе архимандрита Иларијона Руварца, којој је припадао и Станоје Станојевић. Та је критика изишла с овим чланцима: *Божја Косову — Сеоба Срба — Црна Гора* (Нови Сад, 1908 године). Руварац је тобоже успео, да се у нашој историјској науци и у јавном животу много „трезвеније и реалније“ гледа на живот и прилике — по речима др. Јована Радонића. А у чему је требало да буде то „трезвеније и реалније гледање?“ У томе, што је Руварац бележио у својим историјским расправама само оно, што је по Србе незгодно — иако за то није имао стварних доказа. Он је доказивао, — по речима Јаше Томића — да није постојао Милош Обилић, да Вук Бранковић није издао на Косову, да је деспот Ђурђе Бранковић, који је с патријархом Арсенијем Чарнојевићем спровео сеобу Срба у Аустроугарску, био најгори варалица и пустилов, па стога заслужио своју злу судбину (заточење у Хебу, где је и умро), а на послетку је Руварац доказао и то, да су Срби у Угарској били прости бегунци, незвани гости, да нисмо прешли под уговором и да према томе нису ни важиле наше привилегије у Угарској, него би важиле да су се вратили на земљиште, одакле су и дошли... Доказивао је још и то, да је било погрешно мишљење о вековној независности Црне Горе према Турцима... Све су то биле народне заблуде по оцени Иларијона Руварца — а Јаша Томић је доказао, да је било погрешно све, што је о томе написано у Руварчевим расправама.

Због ове књиге Јаше Томића, која је била одлично примљена у нашем народу, историчари Руварчеве школе били су силно огорчени, али нису се упустили с њиме у расправу.

Он пак није стао ту, него је написао књигу: *Несавремена и савремена историја* (Нови Сад, 1910 године), у којој је дао оштру критику: *Историје српског народа*, коју је написао Станоје Станојевић, а сем тога написао је ту и најкраћу историју *Црне Горе* под насловом: *Од републике до краљевства* и доказао, да је Црна Гора увек била независна држава према Турцима. Критика књиге: *Историја српског народа* од Станоја Станојевића обухватила је 55 штампаних страна и била је стварна а подупрta историјским доказима. Јаша Томић је пре свега замерио ученицима Руварчеве школе, што су уобразили да само они вреде, а да сви други скупа не вреде ништа. Зато они не могу да буду непристрасни. А завршујући критику Станојевићеве *Историје српског народа* написао је Јаша Томић, да то није историја према данашњем стању науке и да су у њој 12 чланака, који имају у толико везе са српском историјом, што се у њима налази нешто мало хронолошки одређене грађе за српску историју. Има пак највише оне грађе, која је најмање важна и занимљива а најважније грађе за модерну историју има тако врло мало. Али да, има још нечега у тој историји. Има опасна претња. Писац прети, да ће може бити написати и културну историју и то одвојено од политичке, као што је написао политичку историју одвојено од културне. Али Јаша Томић није веровао, да ће он то извршити као што и није...

Због овако оштре критике Јаше Томића био је још више заоштрен сукоб са Станојем Станојевићем. После тога је он своје нерасположење према војвођанским и троједничким радикалима још више испољавао, гдегод је могао. О некој сарадњи с њиме није могло бити ни речи. А није се могао појавити ни као посредник међу српским странкама у Српској Војводини и Троједници, јер није био у пријатељству са радикалима. Зна се пак, да је волео да игра улогу посредника као и да се стави у позу посматрача, који има неком да реферише, како је то слутио г. Васа Стајић. Међутим така његова улога није била ни потребна, јер се у Београду најжљиво пратила наша борба а странке су се споразумевале и без посредника, када је то било потребно, о чему сведоче и склопљени записници о споразуму у ствари одбране српске народно-црквене аутономије. Када је пак почетком 1914 године изгледало, да ће се разбити слога удружених српских странака, јер су самосталци поставили захтев, да се њима унапред гарантује већина у српском народно-црквеном сабору, који се требао састати 1914 године ради избора патријарха и уређења српске народно-црквене аутономије — све су се странке споразумеле, да се у Загребу одржи заједничка конференција ради уклањања несугласица. Она је сазвана и одржана на Цвети (12 априла).

Али уочи дана, када је требала да се одржи конференција у Загребу, дошао је на моје велико изненађење у уредништво Заставе Станоје Станојевић, а дотле није никада ни завирио у наше уредништво. Много сам се чудило његовом изненадном доласку и запитао га: „Откуда Ви код нас?“ На то ми је он рекао, да је пошао у Загреб због заказане конференције српских странака али је најпре свратио у Нови Сад, да би сазнао расположење радикала и либерала и запитао ме је: какво је наше гледиште? Ја сам му одговорио, да смо ми радикали за одржање слоге под условом, да се и даље захтева успостава укинуге српске народно-црквене аутономије а не пристајемо, да се самосталцима унапред гарантује већина у новом српском народно-црквеном сабору, јер би тиме престали да будемо политички фактор. Наше је гледиште било да сам народ на изборима одлучи, коме ће дати поверење а не да му се намећу посланици.

Станоје Станојевић је на то рекао, да је то наше становиште оправдано и да тако мисле и новосадски либерали. Ја сам пак надовезао, да ми не угрожавамо слогу странака, али се тешкоће јављају у Загребу због претераних захтева самосталаца. Према томе није било ни потребно да нас конзултује, а наше је становиште било јасно обележено и у *Застави* сасвим отворено. Он ми је после ове изјаве рекао, да ће одмах отпутовати у Загреб и тамо говорити са Светозаром Прибићевићем и завршио овако: „Ја сам се плашио, да ће искрснути тешкоће у Новом Саду али када их ту нема, лако ћемо ствар решити у Загребу, јер ја имам начина да укротим Светозара Прибићевића“. Али није ми рекао, како ће он њега укротити, иако сам из смисла његових речи разумео, да је Светозар Прибићевић под његовим притиском морао парирати.

Сутрадан, на Цвети био сам у Загребу и присуствовао конференцији у дому др. Богдана Медаковића. Сем мене били су у тој конференцији од радикалне странке: др. Жарко Миладиновић, др. Владислав Манојловић, др. Коста Хаџи и др. Светислав Новак. Са Станојем Станојевићем нисам се видео у Загребу, јер ме он није тражио а ја нисам знао, где је он отсео. Конференција је пак једногласно решила, да странке и даље заједнички раде на успостави српске народно-црквене аутономије. Уједно је за председника Извршног одбора изабрао др. Душан Пелеш, самосталац на место демократе, проте Милутина Јакшића, који је поднео оставку. Тако је била спасена слога српских народних странака, али није дуго трајала, јер је самостаље гроф Тиса приморавао, да изађу из заједнице српских народних странака, ако им оне не би добровољно дале већину у српском народно-црквеном сабору. На њих је у том правцу нарочито утицао и Данило Димовић из Сарајева, који је

био главни повереник грофа Тисе а имао је свој план за избор патријарха, који не би могао спровести, ако самосталци не би добили већину у сабору.

Али радост због постигнуте слоге међу српским странкама није дуго трајала, јер се *Србобран* није задовољно само да донесе одлуку конференције онако, како је уговорено, него је додао, да је изјављено потпуно поверење самосталној странци, а о томе није било говора у конференцији, па сам стога у 74 вечерњем броју *Заставе* приговорио таквом поступку *Србобрана*. Још је *Србобран* напоменуо, да је потребно дати већину српској самосталној странци, јер би се иначе могло догодити, да се осујети рад српског народно-црквеног сабора. А у вези с извештајем о загребачкој конференцији позвао је *Србобран* своје пријатеље у Угарској, да се организују „под именом и на автономном програму српске самосталне странке“. Светозар Прибићевић је дакле позвао Србе из мађарске владине странке, да се организују као самосталци на автономном пољу. Своју белешку у *Застави* поводом тога завршио сам овим речима: „Бележимо да се види, ко омогућује, да се у нашем народу шири политички неморал и дволичност у политичкој борби“.

После оваке поруке уредништво *Србобрана* било је очевидно, да самосталци траже капитулацију свих других странака, јер да су оне унапред дале већину српској самосталној странци, њихова би немоћ у српском народно-црквеном сабору била залечањена, а самосталци би могли да ураде што им је воља али као савезници грофа Стевана Тисе морали би урадити само оно, на што би он пристао. *Пестер лојд* као полувзваничан лист Тисине владе тврдио је, да гроф Тиса хоће само са самосталцима да среди питање српске народно-црквене аутономије али да би доказали своју озбиљност и радну способност, било је потребно да раскину неприродно пријатељство са радикалима. Између новосадске *Заставе* и загребачког *Србобрана* вођена је полемика око тог питања, а када је гроф Тиса утврдио пакт са хрватско-српском коалицијом, била је за 7 (20) мај 1914 године сазвата конференција удружених српских странака ради рашчишћавања одношаја међу њима.

Конференција је одржана у Новом Саду, у једној соби данашњег хотела Краљице Марије. Светозар Прибићевић је ту отворено захтевао, да се самосталцима призна већина у српском народно-црквеном сабору и уједно изјавио, да он и његови другови неће ни да разговарају о уређењу српске народно-црквене аутономије, док им се не призна већина у сабору. Изасланици радикалне, либералне и демократске странке изјавили су тада, да не могу хонорирати захтеве српске самосталне странке за већину у сабору по стању из 1910 године. Светозар Прибићевић је после тога

изјавио, да он и његови другови за себе сматрају заједницу удружених странака разрешеном а претседник др. Душан Пелеш је положио оставку на тој почасти. *Радикали, либерали и демократе су одржали заједницу за борбу ради успоставе српске народно-црквене автономije — а за претседника те заједнице изабрали су др. Михаила Полита-Десанчића*, после чега је настављена борба на зборовима све док није избио рат 1914 године. *Пештански су листови пак похвалили самосталце због тога, што су иступили из заједнице српских народних странака...*

Као што се види, *Станоје Станојевић није успео са својом мисијом код Светозара Прибићевића*, да самосталци не иступе из заједнице српских народних странака. Његова је посредничка улога остала дакле без резултата, пошто су се онда самосталци решили да направе савез са грофом Тисом, да би добили утицај на владу у Загребу и превласт у српској народно-црквеној автономiji а и свога човека на столици српских патријара у Сремским Карловцима. Ако је реферисао Пашићу о одржању слоге међу удруженим странкама, био је ускоро демантован.

Међутим је његов долазак у Нови Сад и Загреб запазила државна полиција а она је у оно време била увек на опрезу и пратила кретање српских политичара. Пештански су листови забележили, да је на Цвети био у Загребу др. Станоје Станојевић као „интимни“ пријатељ Николе Пашића а *Пешти хирлап* је на то надовезао уобичајене денунцијација, као што сам забележио укратко у 76 јутарњем броју *Заставе* 1914 године. Та се вест није могла порицати, јер је Станоје Станојевић заиста био тог дана у Загребу, а самосталцима је обзиром на њихове разговоре са грофом Тисом ради пакта била врло непријатна дрека, коју су дигли пештански листови због уплитања Србије у унутрашње послове Троједнице и Угарске.

Ја не верујем, да је Пашић дошао на ту мисао, да пошаље Станоја Станојевића у Загреб ради посредовања међу српским народним странкама, јер је као искусан политичар добро знао, да то не може остати тајна и да ће му Беч и Пешта замерити то. Више верујем, да је Станоје Станојевић дошао по својој рођеној одлуци верујући, да ће га загребачки самосталци послушати као свог благонаклоног пријатеља и да ће се после тога моћи пред Пашићем похвалити својим успехом. Али и да он није дошао у Загреб, био би исти резултат, а његови пријатељи самосталци имали су због њега само непријатности. У оно доба велике затегнутости између Србије и Аустроугарске — на два и по месеца пре сарајевског атентата био је то још један повод Бечу и Пешти да замере Србији, што је хушкала Србе у

Троједници и Српској Војводини да опонирају и праве незгоде...

Тврдим, да његов долазак у тој ствари није био потребан, јер нас у Новом Саду није требао ни у чему да поучава, пошто смо били свесни, шта ваља да радимо, а они у Загребу пак нису га слушали, него су са својим пријатељем и Тисиним главним повереником, Данилом Димовићем, адвокатом из Сарајева решили били, да склопе пријатељство са грофом Тисом, па их од тога није могао нико одвратити. Они су једва дочекали, да се отресу опозиције и постану владини људи, пошто је то било за њих повољније и корисније. Да су пак остали у опозицији, могло би се десити и то, да се *Србобрану* забрани улазак у Босну и Херцеговину, што би за финансије листа био велики удар. Поред тога и група око *Српске банке* у Загребу желела је, да се поведе политика споразума са владом бана Шкерлеца, јер је така политика одговарала и њеним интересима. Та је група имала великог утицаја у вођству српске самосталне странке а са гледишта пословања *Српске банке* није било zgodно, да та странка буде у опозицији према влади. Изгледа, да Станоје Станојевић у то време није добро познавао политичке прилике у Загребу, па је зато био оптимист — а резултат га је свакако разочарао. Но хвала Богу те су ипак све наше муке престале нашим ослобођењем од Беча и Пеште, па Станоје Станојевић није више имао потребе да се оптерећује посредничком мисијом по Новом Саду и Загребу. Добро је — што се тако свршило.

Предговор	3
I Зашто је пао др. Михайло Полит-Десанчић на избору посланика за угарски сабор у Великој Кикинди 1914 године	5
Кандидатура Марка Богдана у Великој Кикинди, стр. 7. — Шта је ново у политици, стр. 7. — Избор посланика у Великој Кикинди, 1*), стр. 7. — Избор посланика у Великој Кикинди, 2*), стр. 9. — Изборно кретање у Великој Кикинди, 1, стр. 10. — Изборно кретање у Великој Кикинди, 2, стр. 11. — Величанствени збор у Великој Кикинди, стр. 12. — Са заједничке вечере, стр. 16. — Србима бирачима у Великој Кикинди, стр. 17. — Изборно кретање у Великој Кикинди. Мађарска независњачка странка за дра Полига, стр. 19. — Мунговска влада против Срба, стр. 20. — Избор посланика у Великој Кикинди, стр. 20. — После избора у Великој Кикинди, стр. 22. — Великокикиншки избор и Србобран, стр. 23. — Србобран и посланички избор у Великој Кикинди, стр. 24**).	
Последњи избор у Великој Кикинди	25
са додатком: народна песма	31
Зашто је пао др. Полит на избору посланика 1914 год. у Великој Кикинди — по извештају др. Ивана Веселиновића	32
Моје завршне напомене поводом препричавања г. Васе Стајића о паду др. Михаила Полига-Десанчића при избору посланика у Великој Кикинди 1914 године	36
II Српски народни збор у Новом Саду 1902 год. против напада на Србе у Загребу и нападај професора Станоја Станојевића на зборску одлуку	41
Збуњени параштај и нападај на Србе у Загребу	41
Како је дошло до нападаја на Србе у Загребу?	43
Како је дошло до сазива српског народног збора. — Спор са либералима због зборске одлуке	45
О одлуци српског народног збора у Новом Саду 12 (25) септембра 1902	48
Нападај Станоја Станојевића на одлуку српског народног збора, стр. 49. — Како је Застава одговорила на нападаје у Бранику? стр. 54. — Браникова политика, стр. 56. — Резолуција српских либерала, стр. 58. — Званичне Народне новине и Браник, стр. 58. — Имају очи и имају уши, стр. 59. — По писању новосадског Браника победио је баи, стр. 60. — Како мисли Браник да се извуче? стр. 61. — Београдски листови против новосадских либерала, стр. 62. — Колајне Бранику и либералима, стр. 63. — Први браниковац, који се одрекао акције Станоја Станојевића, стр. 63. — Избио је клин кроз врећу. Браник против Јаше Томића, стр. 63. — Срби и Хрвати, посланици владине странке за владу, стр. 64.	
Говори на великом српском народном збору у Новом Саду, 12 (25) септембра 1902:	65
Говор Јаше Томића, 65 стр. — Говор Светозара Прибићевића, 68 стр. — Извод из говора Ђуре Вукичевића и др. Мише А. Поповића, стр. 70.	
Како је хрватски историчар, Јосип Хорват, приказао нападаје на Србе у Загребу 1902 године	71
Историја није дала за право Станоју Станојевићу	76
III Неколико напомена о улови професора Станоја Станојевића у политичком животу војвођанских и троједничких Срба до светског рата	81

*) Под овим су насловом изишли чланци у Застави, у којима су описане само предизборне борбе а не и сам избор посланика.

**) Сви ови наслови чланака пренесени су из Заставе.